

Małgorzata Sikora-Gaca
Małgorzata Sikora-Gaca

PROCES INSTYTUCJONALIZACJI
PARTII POLITYCZNYCH
W REPUBLICE MOŁDAWII



Politechnika Koszalińska

POLITECHNIKA KOSZALIŃSKA

MAŁGORZATA SIKORA-GACA

**PROCES INSTYTUCJONALIZACJI
PARTII POLITYCZNYCH
W REPUBLICIE MOŁDAWII**

Koszalin 2013

Monografia nr 247
Instytut Polityki Społecznej i Stosunków Międzynarodowych

ISSN 0239-7129
ISBN 978-83-7365-307-8

Przewodniczący Uczelnianej Rady Wydawniczej
Mirosław Maliński

Recenzja
Piotr Grochmalski
Waldemar Żebrowski

Redakcja
Agnieszka Czajkowska

Projekt okładki
Tomasz Cieślik

Skład
Tomasz Cieślik

© Copyright by Wydawnictwo Uczelniane Politechniki Koszalińskiej
Koszalin 2013

WYDAWNICTWO UCZELNIANE POLITECHNIKI KOSZALIŃSKIEJ
75-620 Koszalin, ul. Raławicka 15-17

Koszalin 2013, wyd. I, ark. wyd. 6,6, nakład 120 egz., format B-5
Druk: INTRO-DRUK, Koszalin

Spis treści

Od autora	5
Wstęp	9
I. Teoretyczne ujęcie partii politycznych	13
II. Partie polityczne a proces transformacji systemowej	19
III. Instytucjonalizacja mołdawskich partii politycznych	25
IV. Pierwsze partie polityczne	33
V. Ewolucja i klasyfikacja partii politycznych	41
VI. Gabinety rządzące, koalicje i partie opozycyjne	55
VII. Partie polityczne a postawy społeczne	65
Zakończenie	71
Bibliografia	73
Aneks I. Ustawa o partiach politycznych i organizacjach społeczno- politycznych	85
Aneks II. Konstytucja Republiki Mołdawii	99

Od autora

System partyjny danego państwa jest zagadnieniem złożonym. Funkcjonowanie partii politycznych, a szczególnie proces ich instytucjonalizacji to zjawiska, które znacząco wpływają na kształt systemu politycznego jako całości. Niniejsza monografia nawiązuje do treści zawartych w pierwotnej części rozprawy, ponieważ wyniki badań i wnioski nadal pozostają tożsame. Zmianie uległ kontekst, w którym przedstawiono poszczególne zagadnienia. Celem niniejszej monografii jest ukazanie istotnej pozycji jaką partie polityczne zajmują w szeroko pojętym systemie politycznym Republiki Mołdawii. Analiza procesu ich instytucjonalizacji ma przeprowadzić czytelnika przez ewolucję tych podmiotów tak charakterystyczną dla państw Europy Wschodniej. Jest to jednocześnie głos w dyskusji nad transformacją regionu.

*„Ludzie uczą się w 25 procentach od mistrza,
w 25 procentach słuchając samych siebie,
w 25 procentach od przyjaciół,
a w 25 procentach uczy ich czas”.*

Paulo Coelho

Mojemu mistrzowi, rodzinie i przyjaciołom...

Wstęp

Partie polityczne i proces ich instytucjonalizacji są punktem wyjścia niniejszej monografii. To podmioty, w których wszelakie sprzężenia zwrotne, sprzyjające osiągnięciu czynników wartościujących, tworzą pewną wizję konkretnych podmiotów. Aktywność partii politycznych jest zatem działaniem globalnym, uzasadniającym całokształt poczynañ zwanych *polityką*. Partie polityczne stanowią i sprawują władzę. Tworzą normy, odpowiadają za ich ochronę i dystrybucję. Dają praktyczne i teoretyczne podstawy wszelkim procesom politycznym. Wyrazem ich działalności jest udział w procesie afirmacji władzy.

Przedmiotem niniejszej monografii jest proces instytucjonalizacji mołdawskich partii politycznych i ich rzeczywista funkcjonalność w systemie politycznym kraju. Niniejsze opracowanie porusza zagadnienia, które jako autonomiczna kategoria analityczna nie były do tej pory rozważane. W literaturze politologicznej nie występuje bowiem pełne ujęcie problematyki instytucjonalizacji partii politycznych w odniesieniu do Republiki Mołdawii.

Istnieje również niedosyt w badaniach nad problematyką partii politycznych w odniesieniu do państwa mołdawskiego. Publikacja, której dotyczy niniejszy wstęp, zawiera analizy procesu instytucjonalizacji partii politycznych od momentu zaistnienia w Republice Mołdawii ruchu niepodległościowego po rok 2008. Wybory w 2009 roku zostały przedstawione tylko w formie prognozy, która jak pokazał czas okazała się całkiem trafnym studium przypadku. Dużą wartość badawczą mają również aneksy, zawierające samodzielne przekłady podstawowych aktów prawnych związanych z instytucjonalizacją partii politycznych w Republice Mołdawii.

Zasadniczym elementem, który kształtuje system partyjny w krajach Europy Wschodniej jest klasyfikacja partii politycznych poprzez stworzenie genetycznej osi komunizm-antykomunizm. Immanentną cechą tych systemów jest brak równowagi wewnętrznej między partiami zakorzenionymi w starych strukturach państwowej nomenklatury, a ugrupowaniami, które dopiero powstają. Pierwsze z wymienionych, po uzyskaniu przewagi strategicznej, dysponują rozbudowaną strukturą i znacznym majątkiem. Inna jest kondycja partii anty-

komunistycznych, mających najczęściej charakter elitarny, słabo zakorzenionych w strukturze grupowej społeczeństwa.

Problemem mołdawskiego systemu partyjnego jest namnażanie się partii i ugrupowań politycznych, z których żadnemu nie udało się uzyskać masowego członkostwa lub stać się organizacją ogólnopaństwową.

W Republice Mołdawii możemy wyszczególnić cztery etapy kształtowania systemu partyjnego. Pierwszy (1989-1991) kończy się przyjęciem Deklaracji Niepodległości. Drugi (1991-1994) obejmuje pierwsze wybory parlamentarne i prezydenckie w suwerennym państwie oraz ustanowienie konstytucji. Trzeci (1994-2000) to okres kształtowania podstawowych mechanizmów regulujących funkcjonowanie systemu politycznego. Ostatni trwa po dzień dzisiejszy. Wydaje się jednak, iż skala zmian jakie dokonały się w Republice w wyniku zwycięstwa w wyborach w 2009 roku ugrupowań prozachodnich, zdecydowanie przekształciła cały system polityczny. Każdy z tych etapów jest niezwykle istotny z punktu widzenia zjawiska jakim jest proces instytucjonalizacji partii politycznych.

Niniejszą publikację rozpoczynają rozważania nad teoretycznym ujęciem partii politycznych. Stanowią wprowadzenie do zagadnień związanych z instytucjonalizacją. Rozdział drugi poświęcono problematyce partii politycznych i transformacji systemowej, która łączy w sobie przemiany różnych dziedzin życia obywateli, a także świadomości, mentalności i postaw obywatelskich. Stanowi to swojego rodzaju wprowadzenie do życia i funkcjonowania w nowej rzeczywistości, opartej o nieznane dotychczas wzorce. Jednym z najważniejszych elementów dokonującej się transformacji w Mołdawii jest próba stworzenia nowoczesnego państwa narodowego, a to w istocie jeden z najbardziej intrygujących, a przy tym mało rozpoznanych obszarów badawczych dotyczących wielu państw powstałych w wyniku rozpadu ZSRR. Jest to też realny problem o daleko idących konsekwencjach dla Starego Kontynentu i Unii Europejskiej. W kolejnych rozdziałach zawarto informacje związane z wieloaspektową instytucjonalizacją mołdawskich partii politycznych, poczynając od ruchu niepodległościowego i Frontu Narodowego po zagadnienia ściśle analityczne. Do tych ostatnich należą przede wszystkim ewolucja i klasyfikacja mołdawskich partii politycznych, charakterystyka gabinetów i koalicji rządzących czy partii opozycyjnych.

Problemy Mołdawian z narodową samoidentyfikacją zostały ujęte w rozdziale siódmym. Wzrastające wśród społeczeństwa poparcie dla idei zjednoczenia z Rumunią, sprawia, iż określenie dalszych losów jednego z najmniejszych państw europejskich jest naprawdę trudne. Skalę problemów potęguje separatystyczne Naddniestrze, w którym pojawiają się koncepcje wykreowania Nadniestrzan jako nowego narodu, a także istnienie w ramach Mołdawii, Republiki

Gagauskiej, która zachowuje atrybuty suwerennego państwa zamieszkałego przez społeczność Gagauzów.

W Europie Południowo-Wschodniej Republika Mołdawii oddziela świat romański i słowiańskiego. Różnorodność kultur, jaką spotyka się w tym kraju, jest konsekwencją jego pozycji geograficznej¹. Mołdawia graniczy na zachodzie z Rumunią, a na północnym wschodzie i południu z Ukrainą. Obejmuje Wyżynę Besarabską oraz Wyżynę Wołyńsko-Podolską. Republikę Mołdawii tworzą ziemie dwóch autonomicznych republik – gagauskiej i naddniestrzańskiej. Historia Mołdawii to historia imperiów, które kontrolowały ten region w przeszłości². W wyniku zaszłości cywilizacyjnych i skomplikowanej geografii etnicznej, Mołdawianie poczuwają się do więzi historycznych z więcej niż jednym narodem. Mołdawia pozostaje jedynym krajem w Europie Wschodniej, w którym istnieją poważne spory wśród polityków i kulturoznawców co do podstaw tożsamości narodowej³. Swoimi korzeniami historycznymi państwo to nawiązywało do języka i obyczajów Besarabii, bylej prowincji rumuńskiej, która stała się podstawą państwowości mołdawskiej. W 1940 roku prowincja besarabska została połączona z Mołdawską Socjalistyczną Republiką Radziecką, a utworzone terytorium określano mianem Mołdawii. Z perspektywy geograficznej przedmiotem niniejszej monografii jest zatem terytorium suwerennego niepodległego państwa, jakim jest Republika Mołdawii. Z historycznego punktu widzenia są to tereny państwa rumuńskiego – jego prowincji Besarabii.

W wyniku zaszłości historycznych, pojawia się często problem związany z nazewnictwem, a mianowicie Republika Mołdawii czy Mołdowy? Współczesna Republika jest prawnym następcą Autonomicznej Republiki Mołdawskiej ustanowionej w październiku 1924 roku i następnie przekształconej w 1940 roku w Mołdawską Socjalistyczną Republikę Radziecką, a nie Księstwa Mołdowy, które połączyło się z Rumunią w styczniu 1862 roku⁴. W związku z tym termin Republika Mołdawii należy uznać za prawidłowy, choć oficjalna nazwa, która obowiązuje we wszystkich dokumentach krajowych, to Republika Mołdowy.

¹ O. Serebian, *Geopolityczne uwarunkowania Republiki Mołdawii*, „Zeszyty Naukowe Koła Wschodnioeuropejskiego Stosunków Międzynarodowych” 2003, nr 2, s. 10.

² Ch. King, *The Moldovans: Romania, Russian, and the Politics of Culture*, Hoover Institution Press, Stanford 2000, s. 12.

³ Tamże, s. 229; Zob.: I. Rurac, *Separatismul Si impactul lui Supra procesului de edificare a statalitatii in Republica Moldova*, Chisinau 2002; Ch. King, *Marking time in the middle ground: Contested identities and Moldovan foreign policy*, „The Journal of Communist Studies and Transition politics” 2003, nr 19; W. van Meurs, *Moldova-nationale Identifit als politisches Programm*, „Studosteuropa Mitteilungen” 2003, nr 4-5; S. Proporscic, *Cel mai mare roman – simbolul statalitatii Republicii Moldova*, „Cotidian National” 2006, nr 150.

⁴ O. Serebian, *Geopolityczne uwarunkowania Republiki...* dz.cyt., s. 11.

Literaturę przedmiotu można podzielić na dwie kategorie. Pierwszą z nich stanowią opracowania mołdawskich i rumuńskich politologów – Valeriu Moșnâgi i Radu Tanâsy. Za pomocą schematycznych danych, opierają się na historycznej prezentacji tematu, nie zawierającej analizy empirycznej. Drugą stanowią prace naukowców polskich, francuskich, angielskich i amerykańskich, ujmujące problematykę wszystkich państw Europy Wschodniej. Kwestie mołdawskie pojawiają się w nich w postaci ogólnej analizy regionu.

Materiały, które posłużyły do napisania niniejszej publikacji, zebrano w głównej mierze w Państwowym Uniwersytecie w Kiszyniowie, na podstawie informacji zawartych w Zeszytach Naukowych *Moldoscopy* w Centrum Analiz Politologicznych. Inspiracją stały się również spotkania z miejscowymi elitami politycznymi i polonijnymi, umożliwiające dzięki przychylności i zaangażowaniu Radcy Ekonomicznego Ambasady RP w Kiszyniowie – Andrzeja Krasnodębskiego. Źródłem podstawowym, które dało inspirację do napisania tejże pracy, były opracowania Zbigniewa Złakowskiego – nieżyjącego już Radcy Ekonomicznego Ambasady RP w Kiszyniowie. Cennym źródłem informacji stały się konwersacje z dr Dianą Etco – pracownikiem Mołdawskiej Akademii Nauk w Kiszyniowie. Jej wiedza praktyczna jest nieocenioną wartością dla niniejszej monografii. Przede wszystkim jednak chciałabym podziękować profesorowi Jackowi Knopkowi za wszystko, co zrobił dla mnie, poczynając od studiów magisterskich, aż po dziś dzień. Zarówno Jego merytoryczne rady, jak i wiara we mnie oraz troska są wartościami zasługującymi na niezmierną wdzięczność. Kolejnymi osobami, które przesądziły o ostatecznym kształcie tej pracy są: profesor Roman Bäcker (Jego wkład metodologiczny w formułowanie celów oraz kształtowanie struktury owej pracy jest doprawdy trudny do przecenienia), profesor Bogusław Polak (bez Jego doświadczenia naukowego i wsparcia praca ta nie powstałaby), profesor Piotr Grochmalski i profesor Waldemar Żebrowski.

Szybko zmieniająca się rzeczywistość polityczna wymusza konieczność ciągłej analizy różnych jej aspektów. Problemy badawcze niniejszej publikacji wynikają zatem z jej struktury i posiadają charakter wielowymiarowy. W Republice Mołdawii definiuje się nową konfigurację polityczną, co jest odzwierciedleniem zmiany wizji politycznej wśród obywateli. Jak pokazały wybory parlamentarne w 2009 roku, niektóre z tych tendencji nie są przypadkowe i stanowią początek zarysowania się nowych zmian systemowych. Następuje stopniowa rewizja mentalności politycznej, w kontekście szerszym od interesów partyjnych. Społeczeństwo Republiki Mołdawii charakteryzuje bierność w działaniu, wynikająca z jednoczesnego funkcjonowania demokratycznej teraźniejszości i komunistycznych wspomnień radzieckiej przeszłości. Fakt ten jest głównym powodem destabilizacji całego systemu partyjnego i partii politycznych.

I

Teoretyczne ujęcie partii politycznych

Punktem wyjścia rozważań nad procesem instytucjonalizacji mołdawskich partii politycznych jest określenie teoretycznego aspektu ich funkcjonowania. Rozważania należy rozpocząć od wskazania historycznego kontekstu kształtowania się wspomnianych podmiotów polityki. W każdym systemie politycznym partie są jednym z głównych aktorów życia politycznego. To one nadają rytm pozostałym działaniom.

W Republice Mołdawii partyjnych ruchów politycznych możemy dopatrzeć się już w latach 80. XX wieku, jednak fizyczna wielopartyjność pojawiła się dopiero dziesięć lat później. Dokonanie interpretacji podziałów politycznych, jakie miały miejsce w tym czasie, ściśle wiąże się z historycznym kontekstem osi lewica-prawica, czyli postkomunizm-antykomunizm. Taki układ systemu partyjnego opiera się na ciągłości zmian, wynikających z rotacji ugrupowań, ich liderów, poglądów i idei.

Patrząc na partie polityczne jak na aktorów życia politycznego można stwierdzić, iż są one jednym z najistotniejszych elementów każdego systemu politycznego. Zawdzięczają to przyjętej strukturze agregacji⁵, wynikającej *de facto* z zasad korporacjonizmu. Nie zawsze ideą ich działalności jest zachowanie demokratycznej umowy społecznej, jednak wpływ na tendencje odśrodkowe wśród obywateli⁶ jest znaczny. Na instytucjonalizm partii politycznych w ujęciu funkcjonalnym możemy spojrzeć w kontekście całościowego systemu politycznego, a więc celów, zasad, norm i struktur. Tylko w taki sposób można zauważyć wartości warunkujące polityczną interakcję.

⁵ G. Almond, B. Powell, *Comparative Politics: A Developmental Approach*, Little Brown, Boston 1966, s. 99.

⁶ C. Rosisiter, *Parties and Politics in America*, Signet Books, New York 1964, s. 61.

Partie polityczne stanowią *przedłużenie* demokracji przedstawicielskiej. Odpowiedzialne są za łączność między obywatelami a państwem. Odgrywają zatem znaczną rolę w komunikowaniu politycznym. Demokracja to przede wszystkim wielość, a wielość to pluralizm. W tym kontekście reżim demokratyczny bez wątpienia można nazwać partyjnym⁷.

Partie to podmioty społeczne i polityczne i to w tym kontekście należy analizować ich instytucjonalizację. Cele działania partii politycznych są z góry określone⁸, a orientacja podmiotów skierowana na ich osiągnięcie⁹. Dążenie do zrealizowania politycznych celów prowadzi również do przyjęcia wyborczych konsekwencji swoich działań¹⁰. Role odgrywane przez partie polityczne zmieniły się bardzo dynamicznie¹¹. Benjamin R. Barber pisał, iż państwo nie jest już samowystarczalne w tworzeniu polityki¹², traci ono bowiem swoją podmiotowość na rzecz integralnych elementów, które wykształtowało podczas historycznej ewolucji¹³. Erhard Cziomer i Lubomir W. Zyblikiewicz zauważyli, że dzieje się to za wyraźnym przyzwoleniem państwa oraz z korzyścią dla niego¹⁴. Z jednej strony obserwujemy nieścisłości między wymienionymi tendencjami, z drugiej natomiast zjawiska te uzupełniają się i wzmacniają nawzajem¹⁵. Państwo zmierza zatem do ugruntowania pewnej asymetrii zależności, do zrównoważenia roli podmiotów systemu politycznego¹⁶. Ta szeroka debata naukowa

⁷ H. Kelsen, *O istocie i wartości demokracji*, przeł. F. Turynowa, Warszawa-Wrocław 1985, s. 34.

⁸ P. Dunleavy, *Democracy, Bureaucracy and the Public Choice*, Harvester Wheatsheaf, New York 1991, s. 3-4.

⁹ J. Schlesinger, *On the Theory of Party Organization*, „Jurnal of Politics” 1984, nr 46, s. 375.

¹⁰ Tamże, s. 383; Zob.: C. Schmitt, *Politische Theologie. Vier Kapitel zur Lehre von der Souveränität*, Berlin 1922; R. Aron, *Paix et guerre entre les nations*, Paris 1962; J. Freund, *L'essence du politique*, Paris 1986; F. Ryszka, *O pojęciu polityki*, Warszawa 1992; L. Strauss, *Czym jest filozofia polityki* [w:] L. Strauss, *Sokratejskie pytania*, przeł. P. Maciejko, Warszawa 1998, s. 61-106.

¹¹ T. Łoś-Nowak, *Państwo jako uczestnik stosunków międzynarodowych*, [w:] A.W. Jabłoński, L. Sobkowiak (red.), *Studia z Teorii Polityki*, T. II, Wrocław 1998, s. 84.

¹² B.R. Barber, *Dżihad kontra McŚwiat*, przeł. H. Jankowska, Warszawa 1997, s. 31.

¹³ S.P. Huntington, *Zderzenie cywilizacji i nowy kształt ładu światowego*, przeł. H. Jankowska, Warszawa 1997, s. 32.

¹⁴ E. Cziomer, L.W. Zyblikiewicz, *Zarys współczesnych stosunków międzynarodowych*, Warszawa 2005, s. 41; S. Sulowski, *Państwo narodowe w procesie integracji europejskiej*, „Przegląd Europejski” 2003, nr 2, s. 27-28; M. E. Porter, *Strategie konkurencji*, Warszawa 1992, s. 13; K. Jasiecki, M. Mołęda-Zdziech, U. Kurczewska, *Lobbying. Sztuka skutecznego wywierania wpływu*, Kraków 2000, s. 113; J. Flis, *O strategii i polityce w kontekście sił zbrojnych*, „Zeszyty Naukowe AON” 2003, nr 4; D. Skrzypiński, *Strategie partii politycznych*, [w:] A. W. Jabłoński, L. Sobkowiak (red.), *Marketing polityczny w teorii i praktyce*, Wrocław 2002, s. 128; H. Kissinger, *Dyplomacja*, Warszawa 1996.

¹⁵ E. Polak, *Integracja i dezintegracja jako współzależne procesy współczesnych przemian cywilizacyjnych*, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 2001, s. 223-224.

¹⁶ J. Kukułka, *Procesy internacjonalizacji i współzależności w stosunkach międzynarodowych* [w:] E. Halizak, R. Kuźniar (red.), *Stosunki międzynarodowe. Geneza, struktura, dynamika*, War-

podejmuje problematykę partii politycznych we współczesnych demokracjach¹⁷. Zarówno państwo jak i partie polityczne są jednak współzależne od siebie, zróżnicowane są tylko stopnie tych relacji¹⁸. Państwo ustępuje miejsca istotniejszym aktorom politycznym – partie polityczne sterują więc państwem, kreując jego wizerunek na zewnątrz¹⁹.

Narastające trudności w porozumiewaniu się elit krajów postradzieckich tworzą wartości wyzwolone z więzów, które nadają nowy sens znaczeniu państwa i partii politycznych²⁰. Andrzej Chodubski wyjaśnia to zjawisko jako zderzenie przestrzeni kulturowej z wyzwaniami współczesności. Podział, jaki nastąpił w świecie ideologii partii politycznych, stał się odzwierciedleniem kontrastu zachodnioeuropejskiego i radzieckiego²¹.

Istotą działania partii politycznych jest władza i dążenie do jej zdobycia²². Władza jest głównym mechanizmem funkcjonowania partii politycznych. Rywalizacja o nią odkrywa problemy istotne dla elektoratu²³, przedstawiając jednocześnie różne koncepcje ich rozwiązania. Wpływa to również na wielowymiarowość ujęcia partii politycznych, które przybierają różne formy i programy²⁴. Partie polityczne są zatem odpowiedzialne za wyłanianie elit, będąc często jedyną możliwością dotarcia do czołowych stanowisk państwowych. Członkowie każdej partii politycznej, a w szczególności działacze aktywni, tworzą elity polityczne. Te zaś odgrywają istotną rolę w kreowaniu polityki państwa i decyzji podejmowanych przez rząd. Partie polityczne naturalnie selekcjonują kandydatów do sprawowania funkcji politycznych.

Kwestia partii politycznych i systemów partyjnych jest istotnym tematem dyskursu politycznego i politologicznego. Ustalenie jednoznacznej definicji

szawa 2000, s. 229-230; T. Łoś-Nowak, *Stosunki międzynarodowe. Teorie, systemy, uczestnicy*, Wrocław 2000, s. 110-111; I. Popiuk-Rysińska, *Uczestnicy stosunków międzynarodowych, ich interesy i oddziaływania* [w:] E. Haliżak, R. Kuźniar (red.), *Stosunki międzynarodowe. Geneza, struktura, dynamika*, Warszawa 2000, s. 106; S. Ehrlich, *Wstęp do nauki o państwie i prawie*, Warszawa 1979, s. 67.

¹⁷ Zob.: Z. Leszczyński, S. Sadowski (red.), *Suwerenność państwa we współczesnych stosunkach międzynarodowych*, Warszawa 2005.

¹⁸ J. Kukułka, *Teoria stosunków międzynarodowych*, Warszawa 2000, s. 236.

¹⁹ T. Łoś-Nowak, *Stosunki międzynarodowe...dz.cyt.*, s. 83.

²⁰ Z. Baumann, *Globalizacja*, Warszawa 2000, s. 7; Zob.: A. Korybski, *Funkcje państwa* [w:] B. Szmulik, M. Żmigrodzki (red.), *Wprowadzenie do nauki o państwie i polityce*, Lublin 2002, s. 107; G. Gierszewska, M. Romanowska, *Analiza strategiczna przedsiębiorstwa*, Warszawa 1995; D. Skrzypiński, *Strategie partii politycznych* [w:] A. W. Jabłoński, L. Sobkowiak, *Marketing polityczny w teorii i praktyce*, Wrocław 2002; K. Oblój, *Strategia organizacji*, Warszawa 1999.

²¹ A. Chodubski, *Instytucjonalizacja jako proces historyczny i kulturowy*, [w:] L. Rubisz (red.), *Idee-Instytucje-Demokracja. Instytucjonalizacja polskiej transformacji ustrojowej*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2006, s. 25.

²² P. Deszczyński, K. Gołata, *Demokratyczne systemy polityczne*, Poznań 2000, s. 15-16.

²³ C. Mudde, *The Paradox of the Anti- Party*, „Party Politics” 1999, nr 2, s. 183.

²⁴ R. Herbut, *Teoria...dz.cyt.*, s. 7.

partii politycznej jest zagadnieniem skomplikowanym, gdyż podlegają one ciągłej ewolucji²⁵. Wskazując na zamierzony cel partii politycznej, są to zbiorowości zorganizowane dla utrzymania i zdobycia władzy politycznej²⁶. Bazując na definicji Wiesława Skrzydło partia polityczna to zorganizowana grupa osób dobrowolnie zrzeszonych, wyznających podobne zasady polityczne wyrażone w programie, który stanowi podstawę działalności zmierzającej do zdobycia lub utrzymania władzy w państwie i zrealizowania tą drogą swoich interesów²⁷. Giovanni Sartori określa partię polityczną jako grupę opartą na zasadach, zorientowaną na dobro wspólne, odróżnia je w ten sposób od frakcji działających w oparciu o interesy i emocje²⁸.

Świadomość istnienia zasad, w oparciu o które działają partie polityczne, czyni z nich organizacje walczące o legitymizację społeczną. W poparciu obywateli wyrażony jest sukces wyborczy danej organizacji politycznej, co przekłada się na rolę w podejmowaniu decyzji w państwie. Taki układ zależności wymusza na partiach politycznych uwzględnianie zasad, którymi kierują się obywatele, by w oparciu o nie i swoje własne koncepcje stworzyć front polityczny popierany przez ogół obywateli. Juan Linz stwierdził, że w państwach realnego socjalizmu komunizm wywołał efekt *splaszczonego krajobrazu*²⁹. Zdaniem Ryszarda Herbuta oznacza to, że istniały grupy społeczne, ale nie dysponowały one spójną i kolektywną tożsamością, na poziomie przetargów politycznych, co w konsekwencji nie organizowało ich jako elektoratu³⁰.

Partia polityczna składa się z ludzi, którzy pragną realizować interes narodu, zgodnie z zasadami akceptowanymi przez wszystkich³¹. Interes ten realizowany jest przede wszystkim poprzez udział w wyborach³², w walce o władzę polityczną³³. Partie polityczne wypełniają istotne funkcje publiczne, ściśle związane z władzą państwową³⁴. W różny sposób komunikują się ze społeczeń-

²⁵ K. Sobolewska-Myślik, *Partie i systemy partyjne na świecie*, Wydawnictwo naukowe PWN, Warszawa 2004, s. 7.

²⁶ J. Kowalski, W. Lamentowicz, P. Winczorek, *Teoria państwa i prawa*, Warszawa 1979, s. 227.

²⁷ W. Skrzydło, *O partii i systemach partyjnych*, Warszawa 1976, s. 31.

²⁸ Zob.: G. Sartori, *Parties and Party System. A Framework for Analysis*, Rozdział I, New York 1976.

²⁹ J. Linz, A. Stepan, R. Gunther, *Democratic Transition and Consolidation in Southern Europe, with Reflections on Latin America and Eastern Europe*, [w:] R. Gunter, N. Diamandouros, H.J. Puhle (red.), *The Politics of Democratic Consolidation: Southern Europe in Comparative Perspective*, Johns Hopkins University Press, Baltimore 1995.

³⁰ A. Antoszewski, R. Herbut, dz.cyt., s. 56.

³¹ P. A. Beck, *Party Politics in America*, New York 1976, s. 8.

³² T. Żyro, *Wstęp do politologii*, Warszawa 2004, s. 254.

³³ J. Schumpeter, *Capitalism, Socialism, and Democracy*, Harper and Row, New York 1962, s. 283.

³⁴ W. Sokolewicz, *Partie polityczne w polskim prawie konstytucyjnym: wczoraj, dziś, jutro*, „Studia Prawnicze” 1991, nr 4, s. 4.

stwem, jednak nadal najbardziej efektywnym komunikatorem jest program³⁵, pełniący jednocześnie istotę ich bezpośredniej definicji i klasyfikacji³⁶.

Partie polityczne integrują jednostki³⁷, są najlepszym ze znanych mechanizmów selekcji aktorów i programów politycznych³⁸. Głównym walorem partii politycznych jest to, iż są one nośnikami idei, które z kolei stanowią czynnik rozbudowy społeczeństw³⁹. Ich siła tkwi w umiejętności nawiązania więzi ze swoim elektoratem, narodem, masami⁴⁰, w próbie pogodzenia wymagań, jakie stawia ustrój demokratyczny⁴¹ i interes narodowy. Partie polityczne są efektem upowszechnienia się praw wyborczych odwołujących się do społeczeństwa⁴².

Analiza instytucjonalnego kształtu sceny politycznej ujawnia zarówno słabości, jak i mocne strony partii politycznych. Relacje między systemem partyjnym a kształtem sceny politycznej rysują model rywalizacji, wpływając jednocześnie na otoczenie systemu politycznego. Kształt rywalizacji wyborczej i parlamentarnej wpływa natomiast na praktykę funkcjonowania władzy wykonawczej. W XVII wieku Tomasz Hobbes uznał, iż warunkiem podstawowym istnienia suwerennej władzy jest zapewnienie wewnętrznej stabilizacji sceny politycznej⁴³. Myśl Hobbesa skłania do refleksji filozoficznej nad rolą partii politycznych w utrzymaniu stabilizacji. W państwach, które niedawno odzyskały niepodległość, wiedza na ten temat jest nadal znikoma.

³⁵ R. Herbut, *Teoria i praktyka...* dz.cyt., s. 9.

³⁶ M. Chmaj, *Wolność tworzenia...* dz.cyt.

³⁷ O. Kirchheimer, *The Transformation of Western European Party System*, [w:] *Political Parties and Political Development*, J. LaPalombara, M. Weiner (red.), Princeton University Press, Cambridge 1994, s. 188.

³⁸ B. Banaszak, *System konstytucyjny Niemiec*, Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 2001, s. 54.

³⁹ B. Bierut, *O partii*, Książka i Wiedza, Warszawa 1954, s. 323.

⁴⁰ Tamże, s. 322.

⁴¹ I. Borowik, *Odbudowywanie pamięci. Przemiany religijne w Europie Środkowo-Wschodniej po upadku komunizmu*, Zakład Wydawniczy Nomos, Kraków 2000, s. 89.

⁴² J. Baszkiewicz, *Powszechna historia ustrojów państwowych*, Arche, Gdańsk 2002, s. 304.

⁴³ Zob.: P. Załęski, *Publiczne ciało: Koncepcja cywilizowanego stowarzyszenia w dobie klasycyzmu*, „Studia Socjologiczne” 2005, nr 3.

II

Partie polityczne a proces transformacji systemowej

Transformacja systemowa ma istotny wpływ na kształtowanie scen partyjnych wielu państw. To nie tylko zastąpienie monopartyjności pluralizmem, to również liczne zmienne integracyjne, międzynarodowe czy te związane z tranzycją ustrojową. Podkreślić należy, iż transformacja sama w sobie wykształciła liczne odmiany tak indywidualne jak charakterystyczne są regiony, w których jest ona przeprowadzana. Nie wystarczy bowiem mówić dziś o transformacji samej w sobie. Każde stwierdzenie należy uściślić, określić czego konkretnie dotyczy. Nie można bowiem kategoryzować, iż wszystkie były republiki radzieckie przeszły czy też przechodzą jednakową tranzycję. Transformacja Europy Środkowej posiada zupełnie inne cechy niż ta zachodząca w Kaukazie Południowym. Zmiany w Azji Centralnej⁴⁴ nigdy nie będą porównywalne do tych w Europie Południowo-Wschodniej. Wynika to z faktu, iż każdą zmianę transformacyjną cechuje instrumentalne traktowanie demokracji⁴⁵. Tym samym interesy panujących elit są odniesieniem dla realizowanych lub poszukiwanych paradygmatów modernizacji a nie odwrotnie⁴⁶. Partie polityczne w wielu przypadkach *prześlągnięte* są trybalizmem i zasadami polityki klanowej, które przekładają się na efekty działań transformacyjnych. Przemiany w regionach są bezpośrednim następstwem kreowania partykularnych interesów tychże elit.

Transformacja systemowa to często przejście od nierozwiniętego socjalizmu do nierozwiniętego kapitalizmu⁴⁷, które może rodzić różnego rodzaju formy reżimów państwowych. Jednakże osobliwości historyczno-kulturowe i polityczno-gospodarcze, a także trybalne⁴⁸ problemy

⁴⁴ M. Sikora-Gaca, *Proces demokratyzacji i budowy społeczeństwa obywatelskiego w Azji Centralnej*, [w:] L. Kacprzak, B. Koszel, A. Marcinkowski, *Spółczesność obywatelska jako dobro wspólne*, Piła 2012, s. 89-105.

⁴⁵ Zob. T. Bodio, P. Załęski, *Elity władzy w Azji Centralnej. Tradycja. Modernizacja. Etnopolityka*, Warszawa 2008, s. 160.

⁴⁶ Tamże, s. 192.

⁴⁷ Tamże, s. 199.

⁴⁸ Tamże, s. 163.

transformujących się państw, prowadzą do nowej optyki postrzegania pojęcia i roli partii politycznych.

Zmiany inicjowane przez partie polityczne są w państwach regionu w większości adaptacyjne, nie kreacyjne⁴⁹. Transformującym się partiom politycznym daleko bowiem do wzorców europejskich, bliżej natomiast do tendencji azjatyckich.

Partyjne interesy kształtują proces decydowania politycznego, szczególnie w zakresie centralizacji i pesonalizacji władzy. Trybalizm wyklucza poczucie cywilizacyjnej i narodowo-politycznej misji, która integrowałaby całe społeczeństwo. W demokracjach nieskonsolidowanych partie polityczne nastawione są często na realizację celów jednostkowych⁵⁰, nie grupowych, opartych na spersonalizowanych sektorach przemysłowych⁵¹ i o korporacjonizm klanowy⁵².

Partie polityczne podejmują często decyzję nie uwzględniającę we właściwych proporcjach interesów wszystkich grup społecznych⁵³. Jednakże demokracja, która nie znalazła miejsca w kulturze wielu narodów nie może być składnikiem ich życia; *do niej po prostu trzeba dojść, nie można ustanowić jej dekretem*⁵⁴. Na pozycję partii politycznych w sytemie partyjnym Republiki Mołdawii składają się następujące czynniki⁵⁵: 1) mentalność społeczeństwa, 2) niska kultura polityczna, 3) anomia, wyobcowanie i bezsilność obywateli, 4) tradycjonalizm, 5) trybalizm, 6) stereotypowość, 7) alienacja i izolacjonizm oraz inne. Tym samym partie polityczne często nie podlegają kontroli, to one kontrolują.

Reformy początku i końca transformacji są tak samo istotne. Socjalistyczny model państwa nie tworzy możliwości pełnego wykorzystania szans rozwoju, jakie daje ustrój demokratyczny. System budowany przez Związek Radziecki przez kilkadziesiąt lat wychował kilka pokoleń ludzi, którzy przyjęli jego założenia i wychowywali swoich następców. Kulturowanie historii Związku Radzieckiego utrwaliło w pamięci wielu narodów określone zasady postępowania, które wychowały liczne pokolenia społeczeństw.

Wraz z końcem 1991 roku Związek Radziecki przestał istnieć. Piętnaście państw ogłosiło deklaracje niepodległościowe. Przed każdym z nich stanęło duże wyzwanie przeprowadzenia transformacji systemowej. Powstałe republiki

⁴⁹ Tamże, s. 200, 204.

⁵⁰ I.V. Paceva, *Formirovanie regional'noj politiko...* dz.cyt.

⁵¹ S.M. Eliseev, A.G. Markarân, *Vzaimootnošeniâ biznesa i vlasti v Armenii (očenkach ekspertov)*, www.isras.ru, dostęp dnia: 17.06.2012.

⁵² S.P. Peregubov, *Krupnaâ korporaciâ kak sub''ekt publičnoj polityki*, Moskwa 2006, s. 130.

⁵³ Zob. T. Bodio, P. Załęski, *Elity władzy w...* dz.cyt., s. 205.

⁵⁴ Tamże, s. 198.

⁵⁵ Tamże, s. 205, 207, 210.

o demokracji miały nikłe pojęcie. W większości z nich ideologia komunistyczna była nadal obecna. Dawna nomenklatura komunistyczna stała się bowiem podstawą dla budowania demokratycznych elit politycznych. Władza koncentrowała się w rękach byłych przywódców komunistycznych i ich otoczenia. Decyzje podejmowane z lekceważeniem demokratycznego państwa prawa, zatwierdzane były przez parlamenty wyłonione w bezpośrednich wyborach. Legitymizacja społeczeństwa dla starej-nowej władzy stała się źródłem wielu prerogatyw, które po dzień dzisiejszy mają realny wpływ na politykę tych państw. Nieefektywne funkcjonowanie systemów politycznych doprowadziło do wytworzenia autorytarnych systemów władzy. Opierały się one w głównej mierze o aparat przymusu i działalność służb bezpieczeństwa. Na jawnych przeciwnikach politycznych systemu wymuszano posłuszeństwo wobec dzierżyciela władzy⁵⁶.

Istota zmian instytucjonalnych wyrażona jest zatem doświadczeniem historycznym, możliwościami narodów, a także polityką państwa. Duże znaczenie odgrywają również świadomość obywateli, ugruntowana mentalność i kultura polityczna. Istotnym elementem, który wpłynął na zmiany systemowe w Republice Mołdawii, był okres od 1989 do 1991 roku, który w praktyce społecznej oznaczał upadek doktryny komunizmu i ZSRR. Od tego momentu nastąpiła ekspansja procesów zmian demokratycznych w Republice Mołdawii.

Liberalizacja życia gospodarczego, harmonizacja prawa z normami międzynarodowymi i demokratyzacja społeczno-polityczna, to pierwsze efekty zmian systemowych zauważalne w Mołdawii od 1993 roku. Zostały one przypieczętowane ogłoszoną w 1994 roku konstytucją rozpoczynającą nowy etap transformacji kraju, w którym wpływ doświadczenia międzynarodowego odegrał szczególnie ważną rolę. Początkowy projekt konstytucji zaproponowany przez prezydium parlamentarne łączył w sobie zasady państwa demokratycznego i socjalistycznego. Nawiązanie do polemiki radzieckiej odnajduje się również w stwierdzeniu, iż władza pochodzi od państwa, a nie od społeczeństwa - ludu.

Konstytucja mołdawska gwarantuje szereg praw i wolności obywatelskich, ściśle określając tym samym ramy ich funkcjonowania w postaci obowiązków. Dokument ten posiada również wiele uchybień, pozostawiając członkom parlamentu możliwość uchylecia ustanowionego prawa bez potrzeby zmian konstytucji. Istnieje bowiem szereg zapisów gwarantujących swobody demokratyczne, które państwo może ograniczyć w sytuacjach przewidzianych w ustawach regulujących kwestie szczegółowe. Tak jest w przypadku mniejszości narodowych, którym konstytucja nie zapewnia odpowiedniej ochrony. Art 15, pkt. 2 przewiduje stosowanie ograniczeń praw mniejszości, daje tym samym szerokie upraw-

⁵⁶ M. Weber, *Gospodarka i społeczeństwo. Zarys socjologii rozumiejącej*, Warszawa 2002, s. 1023-1026; W. Marciniak, *Rozgrabione Imperium. Upadek Związku Sowieckiego i powstanie Federacji Rosyjskiej*, Kraków 2001, s. 71.

nienia dla rządu, który poprzez nieujednolicone ustawodawstwo tworzy raczej precedensy prawne niż stałe prawo. Projekt mołdawskiej konstytucji jest krokiem w kierunku demokratyzacji z jednej strony i elementarnym zachowaniem uprawnień państwa z drugiej. Konstytucja Republiki Mołdawii powinna zostać uzupełniona o wiele rozwiązań indywidualnych, w warunkach ograniczonych kompetencji państwa.

Dla zrozumienia istoty zmian systemowych w Republice Mołdawii, bardzo ważny jest fakt, iż kraj ten zmuszony został do przyjęcia i wprowadzenia wartości demokratycznych i do jednogłośnego uznania ich jako podstaw działania życia politycznego. Podobne czynniki miały wpływ na uznanie statusu Gagauzji i ofiarowanie jej autonomii z dużymi uprawnieniami. Kwestia Naddniestrza nie była już tak oczywista. Tendencje nacjonalistyczne wpływają z pewnością na część spektrum politycznego i radykalnie szkodzą procesowi tworzenia instytucji demokratycznych oraz wprowadzeniu mechanizmów państwa prawa. Kompromisem politycznym jest uznawalność języka rosyjskiego jako drugiego urzędowego i walka opozycji o podniesienie statusu języka narodowego. W obliczu zakłóceń zmian systemowych następuje konieczność narzucenia przez organizacje międzynarodowe poszanowania zasad demokratycznych. Prowadzi to do promowania polityki umiarkowanej w okresie przejściowym, rosnących destruktywnych sił ze strony Naddniestrza i negatywnych skutków rozwoju sceny politycznej. Konieczne staje się analizowanie stopnia interakcji wewnętrznych procesów w Mołdawii, szczególnie w kontekście regionalnym.

Proces odbudowy państwa mołdawskiego jest konieczny dla zagwarantowania niezależności własnych wartości i wzmocnienia ich roli w społeczeństwie.

Kształtowanie się doktryny komunistycznej i podział kontynentu na Zachód i Wschód doprowadziły do wyodrębnienia dwóch odmiennych typów państw. W systemie socjalistycznym wychowało się wiele pokoleń społeczeństw. Gdy w 1991 roku Związek Radziecki przestał istnieć, upragniona wolność stała się faktem dla wielu krajów, co zaowocowało stopniowym ogłaszaniem deklaracji niepodległościowych. Jednak sama suwerenność to nie wszystko, przed każdym z tych państw stało duże wyzwanie przeprowadzenia transformacji systemowej.

Współczesna Republika Mołdawii od 1991 roku jest państwem demokratycznym⁵⁷ i unitarnym⁵⁸ z republikańską formą rządów⁵⁹. Parlament Republiki Mołdawii jest nadrzędnym organem reprezentującym społeczeństwo i władzę

⁵⁷ *The Constitution of the Republic of Moldova*, Adopted on 29 July 1994, Monitorul Oficial al Republic Moldova, No 1, 18.08.1994, Title I, General Principles, Article 1, *The State of the Republic of Moldova*, § 3.

⁵⁸ Tamże, § 1.

⁵⁹ Tamże, § 2.

ustawodawczą⁶⁰, składa się ze 101 członków⁶¹ wybieranych w głosowaniu powszechnym, równym, bezpośrednim, opartym na wolnym prawie wyborczym⁶², na okres 4 lat⁶³. Rząd składa się z premiera, pierwszego wicepremiera, wicepremierów i ministrów. Prezydent, po konsultacji z frakcjami parlamentarnymi, wyznacza kandydata na premiera, który w ciągu 15 dni od desygnowania zwraca się do parlamentu o uzyskanie wotum zaufania. Parlament udziela zaufania bezwzględłą większością głosów ogólnej liczbie deputowanych. Ministrów powołuje prezydent na wniosek premiera.

Głową państwa jest prezydent⁶⁴, wybierany od lipca 2000 roku przez parlament na kadencję 5-letnią z możliwością jednej reelekcji. Władzę wykonawczą sprawuje rząd, na którego czele stoi premier powoływany przez parlament na wniosek prezydenta. Kandydata na urząd prezydenta zgłasza co najmniej grupa 15 deputowanych. Za wybranego uważa się kandydata, który uzyskał większość kwalifikowaną – 3/5 głosów ogólnej liczby deputowanych. Prezydent jest głową państwa, reprezentuje jego interesy na zewnątrz oraz występuje w roli gwaranta suwerenności, jedności i integralności terytorialnej⁶⁵.

W latach 1991-1996 prezydentem Mołdawii był Mircea Snegur. Petru Luczinski sprawował tę funkcję w latach 1996-2001. Wybory wygrał jako kandydat Agrarno-Demokratycznej Partii Mołdawii. W 2001 roku ubiegał się o reelekcję, jednak został pokonany przez lidera Komunistycznej Partii Mołdawii⁶⁶. Władimir Woronin po raz pierwszy kandydował w wyborach prezydenckich w 1996 roku.

Wśród zmian, jakie dokonały się w Republice Mołdawii od momentu odzyskania niepodległości, fakt wprowadzenia demokratycznych zasad ustrojowych, na których opiera ona swoją działalność, jest niezaprzeczalny. Mówiąc o transformacji sceny politycznej tego kraju, należy wskazać celowość i etapy kolejnych zmian, wyrażone przede wszystkim poziomem rozwoju elit politycznych i wyborami parlamentarnymi.

Podstawowym ugrupowaniem politycznym w kraju jest zreformowana partia komunistyczna, która odcina się od wpływów Rosji, opierając swoją politykę na Unii Europejskiej, Stanach Zjednoczonych i państwach Europy Zachod-

⁶⁰ *The Constitution of the Republic of Moldova...* dz.cyt., Chapter IV-Parliament, Section 1. Structure and Functioning, Article 60-Parliament as the Supreme Representative Body and Legislative Authority, § 1.

⁶¹ Tamże, § 2.

⁶² *The Constitution of the Republic of Moldova...* dz.cyt., Article 61-Parliament Elections, § 1.

⁶³ *The Constitution...* dz.cyt., Article 63-Mandate Duration, § 1.

⁶⁴ *The Constitution of the Republic of Moldova...* dz.cyt., Chapter V, The President of the Republic of Moldova, Article 77-The President of the Republic of Moldova-the Head of the State, § 1.

⁶⁵ T. Goduń, M. Cygnarowski, S. Dudek, P. Iwaniszczuk, dz.cyt., s. 298-300.

⁶⁶ Ł. Wróblewski, *Petru Luczinski*, www.psz.pl, dostęp dnia: 20.10.2006; www.president.md, dostęp dnia: 26.04.2008.

niej. Przyjęcie takiego kursu polityki kraju uważane jest za jedyną możliwość wyjścia z kryzysu przede wszystkim ekonomicznego i społecznego, gdyż te dwa czynniki w chwili obecnej są w Mołdawii najistotniejsze. Kształtowanie sceny politycznej opartej na pluralizmie i demokracji, to główny kurs polityki wewnętrznej i zagranicznej. Polityka Rosji i zaangażowanie Kremla w konflikt w Naddniestrzu, to podstawowe czynniki destabilizujące procesy transformacyjne w Republice Mołdawii. Sprzeczność polega na tym, że przyjęty kurs polityki prozachodniej jest główną przyczyną zapaści ekonomicznej kraju będącej efektem pogorszenia się stosunków z Rosją. Rozwój sceny politycznej budowany jest poprzez tworzenie procedur prawnych opartych na wzorcach zachodnio-europejskich. Systematyczne wybory parlamentarne kształtują i rozwijają życie polityczne kraju, natomiast źródłem wszelkich zmian demokratycznych w Mołdawii są partie polityczne.

III

Instytucjonalizacja mołdawskich partii politycznych

Instytucjonalizacja partii politycznych prowadzi do zmian w jej strukturach i stopniowego przechodzenia z formy organizacji do prawnej instytucji⁶⁷. Zdaniem Ryszarda Herbuta instytucja polityczna to forma dynamicznej stabilizacji życia politycznego⁶⁸, którą Mancur Olson tłumaczy jako zdefiniowanie określonych zachowań⁶⁹, natomiast Giovan Lanzara jako usankcjonowanie przeszłości w teraźniejszości⁷⁰. W krajach Europy Środkowej i Wschodniej partie polityczne miały zapewnić funkcjonowanie pluralistycznego systemu partyjnego, dlatego ustrojodawcy dużą wagę przykładali do ustaw o partiach politycznych, zapisów o wolności zrzeszania i gwarancjach pluralizmu politycznego w prawodawstwie. Doświadczenia państw realnego socjalizmu znalazły swoje odzwierciedlenie w dość szczegółowych przepisach konstytucyjnych, dotyczących celów i funkcji partii politycznych oraz w oddzielnych ustawach o partiach politycznych⁷¹. Instytucjonalizacja partii w państwach realnego socjalizmu, z uwagi na instrumentalne traktowanie prawa, nie miała żadnego znaczenia⁷². Jej niski poziom związany był z nierozwiniętą demokracją wewnątrzpart-

⁶⁷ R. Herbut, *Kategoria systemu partyjnego*, [w:] W. Jednaka (red.), *Wstęp do teorii partii i systemów partyjnych*, Poznań-Wrocław 2000, s. 180.

⁶⁸ R. Herbut, *Teoria i praktyka funkcjonowania partii politycznych*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2002, s. 44.

⁶⁹ Zob.: M. Olson, *The Logic of Collective Action*, Harvard University Press, Cambridge 1966.

⁷⁰ G. Lanzara, *Self-Destructive Processes in Institution Building and Some Modest Countervailing Mechanisms*, „European Journal of Political Research” 1998, nr 33, s. 20.

⁷¹ J. Wojnicki, *Partie polityczne i systemy partyjne w państwach Europy Środkowej i Wschodniej po 1989 roku*, [w:] T. Godlewski, Koseski A., K.A. Wojtaszczyk (red.), *Transformacja systemowa w krajach Europy Środkowej i Wschodniej 1989-2002*, Bydgoszcz- Pułtusk 2003, s. 115.

⁷² M. Chmaj, W. Sokół, M. Żmigrodzki, dz.cyt., s. 159.

tyjną⁷³, wynikającą z braku tradycji budowania i funkcjonowania państwa demokratycznego⁷⁴.

Partie działające w Europie Środkowej i Wschodniej są słabo zinstytucjonalizowane, a przez to niezdolne do radzenia sobie z wyzwaniami otoczenia⁷⁵. Instytucjonalizacja partii politycznych wiąże się z istnieniem zasad, które przybierają ramy formalno-prawne w postaci nadanych praw i obowiązków⁷⁶, co jest gwarantem przetrwania organizacji politycznej⁷⁷. Prawo do tworzenia partii i organizacji jest częścią praw obywatelskich, głoszoną przez Powszechną Deklarację Praw Człowieka. Zostały one ujęte również w Konstytucji Republiki Mołdawii i specjalnej ustawie regulującej wszelkie kwestie z tym tematem związane. Podstawą prawną działalności partii politycznych w Republice Mołdawii jest ustawa z 17 września 1991 roku – *Prawo Republiki Mołdawii dotyczące partii oraz organizacji społeczno-politycznych*. Reguluje ona warunki i podstawy dla tworzenia, organizowania i rozwiązywania partii, bądź też innych organizacji społeczno-politycznych, tworząc tym samym ramy działania poprzez ograniczenie swobody podmiotów politycznych⁷⁸. Instytucjonalizacja ma na celu zjednanie sobie elektoratu celem działań politycznych⁷⁹. Stanowi próbę nadania aktorom politycznym konkretnego znaczenia⁸⁰ i powiązania procesów transformacyjnych z instytucjonalizacją⁸¹ poprzez powstanie nowych źródeł wpływów i władzy, które tworzą różne *sploty* suwerenności państwowej⁸².

Partie i inne organizacje społeczno-polityczne tworzone są z dobrej woli obywateli i oparte są na wspólnych ideałach i celach, które przyczyniają się do wypełnienia politycznej woli ludności przez zdobywanie władzy państwowej

⁷³ F.L. Wilson, *Sources of Party Transformation: The Case of France*, [w:] P. Merkl, (red.), *Western European Party Systems*, Free Press, New York 1980, s. 250.

⁷⁴ R. Herbut, dz.cyt., s. 65.

⁷⁵ Organizacyjna słabość partii politycznych, została w nie wbudowana jako genetyczna tendencja. Zob.: E. Nalewajko, *Protopartie czy protosystem? Szkic do obrazu polskiej wielopartyjności*, Warszawa 1997, s. 21.

⁷⁶ J. Sroka, *Proces instytucjonalizacji partii politycznych*, [w:] W. Jednaka (red.), *Wstęp do teorii partii i systemów partyjnych*, Poznań-Wrocław 2000, s. 80-81.

⁷⁷ S. Huntington, *Political Order in Changing Societies*, Yale University Press, New Haven 1968, s. 15.

⁷⁸ G. O'Donnell, *Delegative Democracy*, „Journal of Democracy” 1994, nr 7, s. 57.

⁷⁹ M. Kamrava, *Politics and Society in the Developing World*, Routledge, London and New York 2000, s. 2-3.

⁸⁰ S. Bielen, *Tożsamość międzynarodowa Federacji Rosyjskiej*, Warszawa 2006, s. 229.

⁸¹ Zob.: K. Żukowska, *Powiązania instytucjonalne Polski z gospodarką światową*, Instytut Rozwoju i Studiów Strategicznych, Warszawa 1994.

⁸² Zob.: L. Sklair, *Sociology of the global System*, Harvester Wheatsheaf, Londyn 1991.

i udział w życiu politycznym⁸³. Wg art.1, Kodeksu Wyborczego Republiki Mołdawii pojęcie *partii* odnosi się do dobrowolnych organizacji obywatelskich, zorganizowanych i zarejestrowanych zgodnie z prawem partyjnym i innych organizacji społeczno-politycznych⁸⁴.

Pojęcie organizacji społeczno-politycznej odnosi się również do: frontów, unii i masowych ruchów politycznych. Ustawa ta nie reguluje natomiast działalności niezależnych organizacji obywatelskich, nieuczestniczących w działalności państwowej⁸⁵.

Obywatele Republiki Mołdawii mają prawo do dobrowolnego uczestnictwa w partiach i organizacjach społeczno-politycznych⁸⁶. Członkami partii lub organizacji mogą zostać obywatele, którzy ukończyli osiemnasty rok życia. Obywatele spełniający te kryteria mogą uczestniczyć w strukturach tylko jednej partii lub organizacji. Członkiem innej partii lub organizacji można stać się dopiero po rezygnacji z członkostwa w poprzedniej partii lub organizacji⁸⁷. Partie i organizacje społeczno-polityczne Republiki Mołdawii mogły do 2007 roku zgodnie z własną wolą łączyć się w bloki, unie, federacje i stowarzyszenia⁸⁸. Status członka partii lub organizacji określany jest przez każde ugrupowanie samodzielnie⁸⁹. Po nowelizacji ustawy wprowadzono zakaz tworzenia bloków wyborczych. Jest to rozwiązanie sprzyjające PKRM, ponieważ wielu ugrupowaniom występującym w blokach droga do parlamentu została zamknięta. Komuniści mają dużą szansę na uzyskanie większości w wyniku przejęcia mandatów ugrupowań, które nie przekroczyły koniecznego progu. W ten sposób PKRM może uzyskać głosy wyborców, którzy wybiorą ugrupowania nie wchodzące w skład parlamentu. Małym partiom politycznym trudno jest pokonać podwyższony z 4 do 6% próg wyborczy⁹⁰, umożliwiający wejście do parlamentu.

Partie i organizacje społeczno-polityczne działają w oparciu o Konstytucję Republiki Mołdawii i inne reguły państwa prawa obowiązujące w kraju⁹¹. Organy przedstawicielskie partii lub organizacji muszą znajdować się na terenie Republiki Mołdawii⁹². Istnieje zakaz działalności partii lub organizacji zagra-

⁸³ *Law of the Republic of Moldova on, Parties and Other Socio-Political Organizations*, No 718-XII of 17.09.91, Vestile No 11-12/106, 1991, art. 1.

⁸⁴ *Electoral Code*, No 1381-XIII of 21.11.97, Monitorul Oficial al R.Moldova No 81/667 of 08.12.1997, art. 1.

⁸⁵ *Law of the Republic of Moldova on, Parties...*dz.cyt., art. 1, § 1.

⁸⁶ Tamże, art. 2, § 1.

⁸⁷ Tamże, art. 2, § 2.

⁸⁸ Tamże, art. 2, § 3.

⁸⁹ Tamże, art. 3.

⁹⁰ Dane na rok 2008.

⁹¹ Tamże, art. 4, § 1.

⁹² Tamże, art. 4, § 2.

nicznych i przedstawicielstw⁹³, a także powoływania ugrupowań zmilitaryzowanych⁹⁴.

Partia, zanim zyska poparcie w wyborach, musi rozwinąć żywotną organizację, treściwy program polityczny i efektywne strategie działania⁹⁵. Każda z partii lub organizacji społeczno-politycznych przed zarejestrowaniem swojej działalności musi przedstawić następujące informacje: nazwę partii lub organizacji, cel i *drogę* realizowania swoich zamierzeń programowych, kryteria uzyskiwania członkostwa i pozbawiania go, prawa i obowiązki członków, proces kształtowania władz partyjnych lub organizacyjnych, ich kompetencje i uprawnienia, strategię uchwalania prawa i zasad działalności, źródła finansowania, zasady, na podstawie których partie lub organizacje mogą być reorganizowane i rozwiązywane oraz sposób wyznaczania kandydatów startujących w wyborach⁹⁶.

Partia lub organizacja społeczno-polityczna musi posiadać co najmniej 2000⁹⁷ aktywnych członków⁹⁸, program i określone struktury władzy⁹⁹. Nazwy i symbole partii lub organizacji społeczno-politycznych nie mogą się powielać. Każda zmiana w nazwie wiąże się z potrzebą ponownej rejestracji¹⁰⁰.

Państwo jest gwarantem przestrzegania praw i legitymizacji interesów partii oraz organizacji społeczno-politycznych poprzez weryfikację ich działalności z Konstytucją. Ingerencja władz państwa w działalność partii lub organizacji jest całkowicie zakazana, oprócz sytuacji wyjątkowych, przewidzianych prawem¹⁰¹. Członkami partii nie mogą być: żołnierze, pracownicy Departamentu Spraw Wewnętrznych, Departamentu Bezpieczeństwa, Urzędu Celnego, sędziowie, prokuratorzy, inspektorzy państwowi, pracownicy mediów – prasy, radia, telewizji. Członkowie partii lub organizacji, powołani na jedno z wymienionych stanowisk, zobowiązani są do zawieszenia swojego członkostwa na czas sprawowania funkcji, najpóźniej do 10 dni po uzyskaniu nominacji¹⁰². W Republice Mołdawii istnieje zakaz propagowania idei partyjnych lub

⁹³ Tamże, art. 4, § 3.

⁹⁴ Tamże, art. 4, § 4.

⁹⁵ M. Grabowska, *Partie i systemy partyjne w demokracjach a przypadek Polski* [w:] M. Grabowska, T. Szawiel, *Budowanie demokracji. Podziały społeczne, partie polityczne i społeczeństwo obywatelskie w postkomunistycznej Polsce*, Warszawa 2001, s. 46.

⁹⁶ *Law of the Republic of Moldova on Parties...*dz.cyt, art. 5, § 1.

⁹⁷ Pierwotna ustawa z 1991 r., mówiła o 5000 minimalnej liczby członków.

⁹⁸ Tamże, art. 5, § 2; J. Wolnicki, *Nowa ustawa o partiach politycznych i jej wpływ na mołdawską scenę polityczną*, „Infotag” News Agency, www.infotag.md, dostęp dnia: 10-11.01.2008.

⁹⁹ *Law of the Republic of Moldova on Parties...*dz.cyt., art. 5, § 3.

¹⁰⁰ Tamże, art. 7.

¹⁰¹ Tamże, art. 9.

¹⁰² Tamże, art. 10.

organizacji społeczno-politycznych w jakichkolwiek państwowych placówkach naukowych, na każdym poziomie edukacji¹⁰³.

Finansowanie partii i organizacji społeczno-politycznych nie może pochodzić od innych państw, zagranicznych instytucji i przedsiębiorstw, osób nie posiadających obywatelstwa, państwa i jego instytucji, w sposób inny niż ten przewidziany prawem, przedsiębiorstw, które posiadają więcej niż 20% kapitału zagranicznego, nie zarejestrowanych organizacji obywatelskich, ofiarodawców anonimowych. Partie i organizacje społeczno-polityczne nie mają prawa do otwierania kont w bankach zagranicznych i lokowania na nich pieniędzy, muszą posiadać konta w instytucjach finansowych działających na terenie Republiki Mołdawii¹⁰⁴.

Środki finansowe partii i organizacji mogą pochodzić z: opłat członkowskich, korzyści finansowych otrzymywanych od środków informacji masowej, sprzedaży literatury i innych materiałów propagandowych, posiadających symbol partii, wystaw, wykładów, ofiar od osób fizycznych i osób prawnych, oprócz przypadków wskazanych prawem (art.12), a także z innych źródeł nie zabronionych przez prawo¹⁰⁵. Zgodnie ze znowelizowaną ustawą z 2007 roku, partie polityczne będą otrzymywały z budżetu państwa 0,2% jego dochodów (ok. 30 mln lei). Początkowo zapis o finansowaniu partii miał wejść w życie 1 stycznia 2008 roku, ale ostatecznie stało się to 1 lipca 2009. Opozycja protestowała przeciwko przesunięciu tego terminu, gdyż pozbawiło ją to w dużej mierze środków na prowadzenie kampanii wyborczej przed wyborami parlamentarnymi w 2009 roku. Sytuacja finansowa opozycji pogorszyła się również w wyniku wprowadzenia zakazu finansowania ze strony podmiotów zagranicznych.

Partie i organizacje społeczno-polityczne uzyskują osobowość prawną z chwilą ich rejestracji. O rejestracji partii lub organizacji decyduje Ministerstwo Sprawiedliwości na podstawie dokumentów złożonych przez poszczególne ugrupowania¹⁰⁶. Ministerstwo musi przedstawić swoją decyzję w ciągu miesiąca od daty złożenia wniosku o rejestrację¹⁰⁷. W przypadku braku zgody na rejestrację partia lub organizacja ma prawo odwołać się od tej decyzji do Najwyższego Trybunału Sprawiedliwości, jednak nie później niż 10 dni od wydania tej decyzji¹⁰⁸. Wszystkie symbole, znaki i flagi wykorzystywane przez partie i organizacje muszą również przejść procedurę rejestracji¹⁰⁹.

¹⁰³ Tamże, art. 11.

¹⁰⁴ Tamże, art. 12.

¹⁰⁵ Tamże, art. 23.

¹⁰⁶ Tamże, art. 15, § 1.

¹⁰⁷ Tamże, art. 15, § 2.

¹⁰⁸ Tamże, art. 15, § 3.

¹⁰⁹ Tamże, art. 17.

Działające i zarejestrowane partie polityczne zobowiązane są do: udostępniania informacji o swojej działalności, posiadania w swoich strukturach instytucji zajmującej się przekazywaniem tych informacji, uczestniczenia w wyborach wszystkich szczebli administracyjnych, wykorzystywania państwowych środków informacji masowej zgodnie z obowiązującym prawem, przestrzegania wszelkich praw Republiki Mołdawii. W przypadku ich modyfikacji, dostosowywania swoich uregulowań prawnych do uregulowań państwowych w ciągu 15 dni. W przypadku nie wpłynięcia dokumentów państwo ma prawo zawiesić działalność partii¹¹⁰.

Organami rządzącymi partii lub organizacji są: Kongres, Konferencja oraz przedstawicielski organ rządzący w okresie między posiedzeniami kongresów lub konferencji. Status partii lub organizacji może zapewniać rządzenie także innym ciałom partyjnym. W tym wypadku ich obowiązki powinny być jasno określone przez status. Kongres lub konferencja zwoływane są przynajmniej co 4 lata przez organ upoważniony do tego zgodnie ze statutem¹¹¹.

Członkostwo w partii lub organizacji jest dobrowolne. Członkowie partii lub organizacji mają takie samo prawo do głosowania, a wszystkie głosy są sobie równe¹¹². Prawo do posiadania majątku przez partie i organizacje jest uregulowane przez prawo. Partie i organizacje nie mogą posiadać ziemi, przedsiębiorstw przemysłowych oraz nie mogą prowadzić działalności reklamowej i ekonomicznej. Zabronione przez państwo jest również posiadanie i deponowanie, bądź utrzymywanie broni, substancji wybuchowych lub innych materiałów zagrażających bezpieczeństwu i życiu obywateli¹¹³. Partie i organizacje mają prawo ujawniać informacje o swojej działalności dla rozpowszechniania swoich idei, celów i programu. Mogą powoływać własne środki informacji masowej, za wyjątkiem radia i telewizji, i korzystać z mediów państwowych zgodnie z obowiązującym prawem¹¹⁴.

Partie i organizacje, które szkodzą interesowi państwa przez swoje nielegalne działania, muszą zrekompensować powstałe straty stronom poszkodowanym z własnych źródeł zgodnie z obowiązującymi przepisami¹¹⁵. Ministerstwo Sprawiedliwości zawiesza działalność partii lub organizacji społeczno-politycznej w przypadku, gdy działalność ta naruszyła Konstytucję, bądź nie dostosowała się do wymagań postawionych w rozporządzeniu. Podczas kampanii wyborczej działalność partii lub organizacji może zawieszać Sąd Najwyższy. Partia lub organizacja z zawieszoną działalnością nie może korzystać ze środ-

¹¹⁰ Tamże, art. 18.

¹¹¹ Tamże, art. 19.

¹¹² Tamże, art. 21.

¹¹³ Tamże, art. 22.

¹¹⁴ Tamże, art. 25.

¹¹⁵ Tamże, art. 28.

ków informacji masowej, agitacji, wykonywać operacji bankowych albo innych działań dotyczących posiadania majątku i uczestnictwa w wyborach¹¹⁶.

Przerwanie działalności partii lub organizacji następuje w przypadkach: podjęcia decyzji o samorozwiązaniu zgodnie ze statutem oraz w momencie wydania decyzji przez Sąd Najwyższy. Partia lub organizacja kończy swoją działalność po zakończeniu procedury likwidacji i wykluczenia z Rejestru Partii i Organizacji¹¹⁷. Zgodnie ze statutem i obowiązującym prawem, partie i organizacje mają prawo uczestnictwa w stowarzyszeniach międzynarodowych, utrzymywania kontaktów z organizacjami międzynarodowymi i podpisywania porozumień¹¹⁸. W nowelizacji ustawy z 2007 roku zrezygnowano z zapisu zakazującego promocji przez partie idei sprzecznych z konstytucją. Jest to zapis korzystny dla opozycji, która opowiada się za przystąpieniem neutralnej Mołdawii do NATO. Ministerstwo sprawiedliwości nie ma prawa zawieszać działalności partii, jest to możliwe tylko w oparciu o decyzję sądu.

¹¹⁶ Tamże, art. 29.

¹¹⁷ Tamże, art. 30.

¹¹⁸ Tamże, art. 35.

IV

Pierwsze partie polityczne

W czasie swojej stosunkowo długiej i burzliwej historii, Mołdawia położona była na styku kilku sfer wpływów¹¹⁹ – Europy Środkowej, Południowo - Wschodniej i Wschodniej¹²⁰, z czego najistotniejsze w dzisiejszych czasach wydają się te, które podporządkowały to państwo Związkowi Radzieckiemu. Mołdawia jest typowym przykładem państwa, które zostało, jak pisał Karen Crawford *porwane i związane z Rosją*¹²¹. Samuel Huntington stwierdził, że zmiana systemu w Republice Mołdawii nastąpiła tylko i wyłącznie w wyniku upadku ZSRR¹²². Nie było w tym kraju odśrodkowych i samoistnych przesłanek, które doprowadziły do upadku realnego socjalizmu. Komunizm w Mołdawii zamieniono na demokrację, gdyż rozpadły się fundamenty, które go tworzyły i budowały. Skutki polityki etno-kulturalnej ZSRR w byłych republikach radzieckich w dużym stopniu wyznaczyły drogę do ich niepodległości¹²³.

Europa Środkowa i Wschodnia, czując agonię imperium radzieckiego, organizowała ruchy protestu, w których potępiano ideologię totalitarną, jako coś przeciwnego demokracji. W Kiszyniowie natomiast protesty organizowane przez studentów i intelektualistów miały na celu odrodzenie narodowe, odzyskanie świadomości historycznej, prawo do mówienia i pisanie w języku ojczystym¹²⁴.

W grupie narodów Europy Środkowo-Wschodniej¹²⁵, naród mołdawski klasyfikujemy jako ten, który nigdy nie miał samodzielnego państwa¹²⁶ lub okresy

¹¹⁹ M. Kuczyński, *Krwawiąca Europa-konflikty zbrojne i punkty zapalne w latach 1999-2000. Tło historyczne i stan obecny*, Warszawa 2001, s. 151-170.

¹²⁰ O. Serebian, *Geopolityczne uwarunkowania Republiki Mołdawii*, „Zeszyty Naukowe Koła Wschodnioeuropejskiego Stosunków Międzynarodowych” 2003, nr 2, s. 10.

¹²¹ K. Crawford, *East Central European Politics Today*, Manchester 1996, s. 3.

¹²² S.P. Huntington, *Trzecia fala demokratyzacji*, Warszawa 1995, s. 112-113.

¹²³ G. Cojocar, *Ruch niepodległościowy i przemiany społeczno-polityczne w Mołdawii (Mołdowie)*, „Zeszyty Naukowe Koła Wschodnioeuropejskiego Stosunków Międzynarodowych” 2003, nr 2, s. 7.

¹²⁴ Tamże.

¹²⁵ J. Żarnowski wyróżnia jeszcze państwa, które utraciły niepodległość w czasach nowożytnych i narody, które utraciły niepodległość w czasie średniowiecza; J. Żarnowski, *W sprawie genezy*

te były na tyle krótkie, że wykształcenie indywidualnych struktur społecznych i państwowych było niemożliwe. Ogłoszenie w 1917 roku Mołdawskiej Republiki Demokratycznej było prawdopodobnie jedynym doświadczeniem państwowo-twórczym Republiki Mołdawii do czasu zaistnienia suwerennego państwa 27 sierpnia 1991 roku.

W 1918 roku Mołdawska Republika Demokratyczna została zjednoczona z Rumunią. W 1940 roku ZSRR zaanektowało i przyłączyło Besarabię. Od tego momentu aż do początku ruchu niepodległościowego (koniec lat 80.) kraj cechowały: brak własności prywatnej, rusyfikacja, deportacje, komunizacja prowincji oraz nacjonalizacja¹²⁷. System komunistyczny wykluczał wartości, zasady i instytucje charakterystyczne dla demokracji, w tym przede wszystkim uniemożliwiał konkurencyjność życia politycznego¹²⁸. Przez to proces formowania systemów partyjnych w państwach Europy Środkowo-Wschodniej trwa nadal¹²⁹, dając rezultat prowizorycznego społeczeństwa obywatelskiego¹³⁰. Liberalizacja reżimu komunistycznego, rozpoczęta przez Gorbaczowa, dała impuls do powstawania różnych struktur społecznych¹³¹, stopniowego formowania sił społeczeństwa obywatelskiego, a także uregulowania kwestii języka narodowego.

Historia ruchu niepodległościowego w Republice Mołdawii może być podzielona na dwa etapy. Pierwszy to koniec lat 80., będący okresem nacjonalizmu mołdawskiego, w którym występuje tendencja do wyodrębniania Mołdawian jako nacji politycznej z tak zwanego narodu radzieckiego. Również w tym czasie utworzyły się przesłanki do powstania organizacji, które miały stanąć na czele ruchu niepodległościowego. 27 maja 1988 roku na zebraniu generalnym Związku Pisarzy Mołdawskiej Socjalistycznej Republiki Radzieckiej wystąpiono z inicjatywą utworzenia Mołdawskiego Ruchu Demokratycznego w celu podtrzymania restrukturyzacji, swobody wypowiedzi, stabilizacji i pluralizmu partyjnego, wstąpienia na drogę przemian, wyjścia ze składu ZSRR, uzyskania

systemu państw narodowych w Europie Środkowej i Południowo-Wschodniej po 1918 roku, „Kwartalnik Historyczny” 1970, nr 3, s. 585-602.

¹²⁶ W. Paruch, K. Trembicka, *Wspólnota czy rozbieżność doświadczeń. O historycznych zewnętrznych uwarunkowaniach przebudowy w Europie Środkowo-Wschodniej po 1989 roku* [w:] J. Rybczyńska (red.) *Europa Środkowo-Wschodnia. Region, państwa i społeczeństwa w czasie transformacji*, Wydawnictwo UMCS, Lublin 2000, s. 17.

¹²⁷ G. Cojocar, dz.cyt., s. 7, 8.

¹²⁸ Tamże.

¹²⁹ W. Sokół, *Kształtowanie się partii politycznych i systemów partyjnych w środkowoeuropejskich państwach postkomunistycznych*, „Atheneum” 1998, nr 6, s. 95-110.

¹³⁰ E. Wnuk-Lipiński, *Osobowość struktury monocentrycznego społeczeństwa masowego* [w:] J. Mucha i in. (red.), *Spółczesność polska u progu przemian*, Wrocław 1991, s. 143-155.

¹³¹ V.V. Bakatin, *Izbawienie od KGB*, Moskwa 1992, s. 49.

całkowitej suwerenności, przyjęcia ustawy dotyczącej funkcjonowania języków¹³².

Drugi etap kształtowania ruchu niepodległościowego obejmuje początek lat 90. XX wieku i tworzenie Frontu Politycznego Mołdawii, późniejszego Frontu Narodowego¹³³, który po delegalizacji partii komunistycznej w 1991 roku stał się jedyną słuszną partią w kraju. Idea wyzwolenia narodowego, przeważała nad ideami odrodzenia demokracji¹³⁴.

Tendencje niepodległościowe ujawniły się w Mołdawii po zainicjowaniu reform politycznych przez Michaiła Gorbaczowa. Deklarację Niepodległości ogłoszono 27 sierpnia 1991 roku¹³⁵. Przyjęcie ustawy o partiach politycznych i innych organizacjach społeczno-politycznych dało początek i prawne podstawy do tworzenia i rozwoju wielopartyjności w Republice Mołdawii. Siły polityczne tego kraju były słabe, poszukiwały własnej tożsamości. Narastała potrzeba stworzenia zupełnie nowej organizacji, tradycji, która uwzględni przeszłość historyczną i ogólnie przyjęte normy postępowania¹³⁶. Donald Kelly określa to zjawisko jako istnienie i zachowanie pluralizmu, ale brak jego instytucjonalizacji, która pomogłaby stworzyć prawdziwy system wielopartyjny¹³⁷.

Początkowo Zachód podchodził do tego faktu z rezerwą, nadal uważając Mołdawię za część ZSRR¹³⁸. Po jego upadku w grudniu 1991 roku Wspólnota Europejska uznała suwerenność Republiki Mołdawii. Potwierdziła tym samym niezależność kraju nad całym terytorium byłej Mołdawskiej Socjalistycznej Republiki Radzieckiej¹³⁹. Do władzy doszła elita¹⁴⁰, ukształtowana w procesie emancypacji narodowej, która nie potrafiła utrzymać władzy, ponieważ przybrała prozachodni kierunek polityki, co szybko wywołało objęcie mołdawskiej gospodarki rosyjską blokadą ekonomiczną.

To zdarzenie jeszcze bardziej podzieliło ludność Mołdawii i elity, wyodrębniając dwie grupy: reformistów (chcących niepodległości lub zjednoczenia

¹³² G. Cojocar, dz.cyt., s. 6-9.

¹³³ Front Narodowy działał w Republice Mołdawii w latach 1989-1992. Członkowie tego ugrupowania wraz z Demokratycznym Ruchem Mołdawii z lat 1988-1989 i Chrześcijańsko-Narodowym Frontem Mołdawii (1992-1999), utworzyli w latach późniejszych Chrześcijańsko-Ludową Partię Demokratyczną, która w 1998 roku wraz z Sojuszem dla Przekształceń i Reform i Demokratyczną Partią Mołdawii utworzyła Mołdawską Partię Demokratyczną (2000).

¹³⁴ G. Cojocar, dz.cyt., s. 7-9.

¹³⁵ J. Wróbel, *UE a Mołdowa*, „Prace OSW” 2003, nr 13, s. 17.

¹³⁶ D.R. Kelley, *The Democratic Revolution in the U.S.S.R.: Can the System Cope with Pluralism?*, „MidSouth Political Science Journal” 1992, nr 13, s. 31.

¹³⁷ Tamże, s. 31.

¹³⁸ O. Serebrian, dz.cyt., s. 17.

¹³⁹ Zob.: J. Wróbel, *UE a Mołdowa*, „Prace OSW” 2003, nr 13.

¹⁴⁰ Starano się zwrócić szczególną uwagę na fakt istnienia wśród mołdawskich elit politycznych wyraźnych tendencji nacjonalistycznych; Por. G. Simon, *Die Desintegration der Sowjetunion durch die Nationen und Republiken*, „Berichte des BIOS” 1991, nr 25, s. 33.

z Rumunią¹⁴¹) i konserwatystów (działających na korzyść interesów rosyjskich). Podział ten spowodował, że w Republice Mołdawii nie było żadnych przedsięwzięć zmierzających do ostatecznego kształtowania państwowości, a konstytucję przyjęto dopiero trzy lata później, po dojściu do władzy Agrarnej Partii Demokratycznej. Rosnący nacjonalizm rumuński na początku lat 90. XX wieku stał się częściową przyczyną wybuchu konfliktów separatystycznych w Gagauzji i Naddniestrzu¹⁴².

Polityka, prowadzona przez Front Narodowy w pierwszych latach po ogłoszeniu niepodległości, odbiła się na i tak napiętej sytuacji w państwie, powodując powstanie kontrelity, która doszła do władzy na fali ruchu niepodległościowego. W 1992 roku wraz z eskalacją konfliktu w Naddniestrzu nastąpił upadek Frontu Narodowego, który obarczono winą za zaistniałą sytuację. W tym też roku Republika Mołdawii wstąpiła do ONZ, a w 1993 roku kraj wprowadził własną walutę – leja mołdawskiego. W 1994 roku, gdy w wyborach parlamentarnych zwyciężyła Agrarna Partia Demokratyczna, idee ruchu niepodległościowego nie miały już takiego powodzenia, jak pod koniec lat 80. i na początku lat 90. XX wieku. Jednakże odegrały one szczególnie ważną rolę w odrodzeniu narodowym Republiki Mołdawii, sprzeciwie zjednoczenia z Rumunią¹⁴³, *dając prawo do mówienia w języku ojczystym, do pisania w alfabecie łacińskim, do odkrycia prawdy historycznej, o której w Mołdawii nie dyskutowało się otwarcie*¹⁴⁴. Wyrazem elementarnych dążeń do zjednoczenia z Rumunią było przyjęcie w niezmiennionej formie rumuńskiego hymnu i flagi, która różni się tylko centralnie umieszczonym godłem¹⁴⁵.

Przyjęcie reżimu demokratycznego stało się niejako ideą i wzorem¹⁴⁶, do którego kształtujące się państwo mołdawskie usilnie dążyło. Stopniowo pod wpływem kształtowania wzorców rywalizacji wyborczych i ustaw prawnych, partie polityczne, które zaczęły powstawać w Republice Mołdawii, przybierały formę coraz to bardziej profesjonalnych ugrupowań, posiadających swoje elity

¹⁴¹ Współcześnie uważa się, iż zbyt duże zaangażowanie państwa rumuńskiego w konflikt w Mołdowie oraz wspieranie idei zjednoczenia, służy wyłącznie odwróceniu uwagi społeczeństwa od problemów wewnętrznych kraju oraz stanowi zagrożenie dla bezpieczeństwa regionu; Por. B. Koszel, *Mitteleuropa rediviva? Europa Środkowo i Południowo-Wschodnia w polityce zjednoczonych Niemiec*, Poznań 1999, s. 230.

¹⁴² S.J. Chinn, S. Ropers, *Ethnic Mobilization and Reactive Nationalism: The Case of Moldova*, „Nationalities Papers” 1995, nr 23, s. 291-325; W. Crowther, *Ethnic Politics and the Post-Communist Transition in Moldova*, „Nationalities Papers” 1998, nr 26, s. 147-64.

¹⁴³ A.U. Gabanyi, *Moldova im Spannungsfeld zwischen Rußland, Rumänien und der Ukraine*, „Berichte des BIOS” 1996, nr 16, s. 28.

¹⁴⁴ G. Cojocaru, dz.cyt., s. 7-9.

¹⁴⁵ P. Szot, *Mołdawska Myszka Mickey*, „Polityka” 2004, nr 41, s. 58.

¹⁴⁶ C. Znamierowski, *Szkola prawa-rozważania o państwie*, Warszawa 1988, s. 470-472.

i wpływy w społeczeństwie¹⁴⁷. Rozwijające się prawodawstwo zaowocowało tendencje zmiany, optymalizując tym samym życie polityczne w kraju¹⁴⁸ i kształtując proces instytucjonalizacji partii politycznych Mołdawii poprzez wybory¹⁴⁹.

W 2008 roku na mołdawskiej scenie politycznej było zarejestrowanych i działało 15 partii politycznych, wśród których tylko 8 przeszło proces instytucjonalizacji. Do 17 września 1991 roku w Republice Mołdawii odnotowano 13 ugrupowań o charakterze społecznym i politycznym. Przełomem w tworzeniu organizacji było przyjęcie Ustawy o partiach politycznych i innych organizacjach społeczno-politycznych. Do 30 września 1998 roku pojawiło się 55 ugrupowań społeczno-politycznych, charakteryzowanych w większości jako partie polityczne. Spośród nich przetrwało 30 ugrupowań. Dane dla lat 1991 i 1998 pokazują liczbę zarejestrowanych ugrupowań politycznych przed i po przyjęciu Ustawy o partiach politycznych w Republice Mołdawii. Największa tendencja wzrostowa była widoczna przed wyborami parlamentarnymi – w roku 1993 i 1997. Wprowadzenie ram prawnych w stosunku do kształtowania ugrupowań politycznych, uregulowało tendencje wzrostowe i instytucjonalizację partii politycznych w Mołdawii¹⁵⁰. Dużym problemem systemu partyjnego Republiki jest pochodzenie ugrupowań. W tym aspekcie wyróżniamy tzw. ugrupowania „z wewnątrz”, wykształtowane na bazie Frontu Narodowego i „z zewnątrz”, niebędące spadkobiercami pierwszych, demokratycznych elit politycznych.

Kwestie tworzenia ugrupowań politycznych wynikają z pewnych zaszczości historycznych i pierwotnych kwalifikacji systemu¹⁵¹. Szczególnie istotna jest tu utworzona przez krajową rewolucję elit Frontu Narodowego opcja centrowa, mająca swe odbicie w końcu lat 80. i połowie lat 90. XX wieku. Okres ten wyrażony jest za pośrednictwem intensywnie kształtującego się wpływu społeczeństwa na politykę kraju. Z tego etapu wykształtowały się aktualne wymiary polityki kulturowej i zagranicznej Republiki Mołdawii, wynikające niejako z pomiaru istniejącego obecnie systemu partyjnego¹⁵².

¹⁴⁷ D. Ilaščuk, *Partijnye političeskie ēlity v Respublike Moldova: problemy formirovaniā*, MOL-DOSCOPIE (Problemy političeskovo analiza), Kišinev 1995, s. 27-44.

¹⁴⁸ J.E. Lane, S.O. Ersson, *Politics and Society in Western Europe*, Sage Publications 2-nd ed, London 1991, s. 113.

¹⁴⁹ R. Rose, T.M. Mackie, *Do Parties Persist or Fail? The Big Trade-Off Facing Organizations*, [w:] K. Lawson and P.H. Merkl (red.), *When Parties Fail: Emerging Alternative Organizations*, Princeton Univ. Press, Princeton 1988, s. 536.

¹⁵⁰ M. Duverger, *Political Parties*, Metuen, London 1964, s. 13-14.

¹⁵¹ V. Cujbă, *Geneza partidelor politice în Republica Moldova: general și particular Pluripartidismul în Moldova: esența și specificul formării*, CAPTES, Chișinău 2000, s. 47-51.

¹⁵² Do wniosków tych dochodzi Mošnâga na podstawie teorii Lipseta i Rokkana; S. Lipset, S. Rokkan, *Cleavages Structures, Party Systems and Voter Aligments* [w:] S. Lipset, S. Rokkan, *Party Systems and Voter Aligments*, Free Press, New York 1967, s. 1-84.

Elementy, o których mowa, cechuje wielopoziomowość w kształtowaniu, wynikająca przede wszystkim z braku doświadczenia państwowości mołdawskiej i zgodności teorii państwa wśród mołdawskich elit politycznych. Spektrum konfrontacji politycznej prowadzi do wyłonienia dwóch koncepcji przyszłościowych dla rozwoju Mołdawii. Pierwsza oscyluje w kierunku Zachodu, wzywając Mołdawię do połączenia z Rumunią, druga natomiast odnosi się do korzeni sowieckich i współpracy z Rosją, bez konieczności walki o niezależność Republiki¹⁵³. Ogromne znaczenie w układzie sił politycznych od połowy lat 90. XX wieku mają również stosunki społeczno-gospodarcze. Większość obywateli Republiki Mołdawii kwalifikuje się jako ubogich¹⁵⁴. Sytuacja ta bezpośrednio wpływa na kształt programów partii, które w większości za główny cel stawiają poprawę warunków bytowych społeczeństwa. Szczególnie jest to widoczne w hasłach lewicy, dając tym samym skuteczne poparcie komunistom.

Nazewnictwo partii politycznych w Republice Mołdawii często jest odzwierciedleniem orientacji ideologicznych ugrupowań¹⁵⁵. Wnioski te wysnuwa V. Moșniaga na podstawie typologii Daniela Seilera¹⁵⁶, biorąc pod uwagę korelacje partii politycznych z ukierunkowaniem na wpływy ideologii zachodnich bądź ich brak. Na podstawie prowadzonych badań zauważa¹⁵⁷, że w Republice Mołdawii istnieje tendencja do zwiększania korelacji między nazwami partii a nawiązaniem do tradycji i ideologii zachodnich. Na podstawie przeprowadzonej analizy, charakter partii politycznych określa jako wielozadaniowy.

W okresie istnienia Mołdawskiej Socjalistycznej Republiki Radzieckiej praktyki radzieckiego totalitaryzmu całkowicie zdominowały to państwo. Istniała tylko partia komunistyczna, pełniąca rolę kierowniczą politycznie i ideologicznie, co znalazło swoje potwierdzenie w konstytucji¹⁵⁸. Liczne organizacje pozarządowe i te typu non-profit podlegały systematycznej kontroli swojej dzia-

¹⁵³ V. Moșniaga, D. Plaščuk, T. Spinej, A. Zavtur, *Konflikt v Moldove: opyt etnopolitologičeskogo analiza*, Kišinev 1992, s. 11-13.

¹⁵⁴ Ubóstwo Mołdawian i walka z nim pozostaje sporym obszarem zainteresowań Unii Europejskiej w ramach prowadzonej Wschodniej Polityki Sąsiedztwa. Zob. R. Gabryszak, D. Magierek (red.), *Wstęp do polityki społecznej*, Warszawa 2011; R. Gabryszak, D. Magierek (red.), *Europejska polityka społeczna*, Warszawa 2011.

¹⁵⁵ Za: V. Moșniaga, *Partijno-politiceskoje razvitie Mołdawii za dziesiąt ljet niezawisimosti, politologičeskij analiz*, Uniwersitatea de stat din Moldova, Chisinau 2002, s. 35.

¹⁵⁶ D. L. Seiler, *Politique comparee*, Armand Colin, Paris 1982, s. 18-46.

¹⁵⁷ Do 1991 roku 7 spośród 13 partii tworzyło swoje programy na wzór ugrupowań zachodnich. W latach 1991-1998 na 55 partii działaniom tym poddały się 23 ugrupowania, natomiast po roku 1998 aż 17 ugrupowań na 30.

¹⁵⁸ Zob.: *Konstituția (Lezâ Fundamentalê) a Republicii Sovietice Soțialiste Moldoveneșt', Adoptatê la sesiã a opta a Sovietulij Suprem al. R.S.S.M. de lezislatura a houa la 15 aprilie 1978*, „Kartâ Moldovenâckê”, Kișineu 1984, art. 6.

łałości¹⁵⁹. Odwilż polityczna, wywołana rozwojem Frontu Narodowego, dała im możliwość rozwoju i *rozkwitu*¹⁶⁰, uwieńczonego w 1989 roku rejestracją i oficjalną akceptacją przez władze¹⁶¹. Był to pierwszy krok w kierunku tworzenia systemu wielopartyjnego w Republice Mołdawii, uczyniony bez udziału kierownictwa Partii Komunistycznej¹⁶². Władze moskiewskiego Komitetu Centralnego KPZR nie traktowały powstałych ugrupowań jako formacji społeczno-politycznych¹⁶³, co doprowadziło do konfliktu interesów i utraty roli i poparcia społecznego.

Pierwsze konstytucyjne podstawy dla rozwoju systemu wielopartyjnego pojawiły się w art. 6 krajowej ustawy zasadniczej, gdzie użyto określenia *partie politice* w stosunku do istniejących ugrupowań, oddzielając je tym samym od *organizacji publiczne* (art.7). Podjęto również działania, mające na celu wyeliminowanie uprzywilejowanej roli partii kierowniczej i jej wpływów w społeczeństwie. W lipcu 1990 roku został przyjęty dekret zakazujący tworzenia organizacji politycznych w zakładach pracy i instytucjach publicznych¹⁶⁴. Rozgrywki na szczeblu władzy, prowadzone między komunistami a członkami Frontu Narodowego, przybierały formę ostrej gry politycznej. We wrześniu 1990 roku liderów Frontu Narodowego zmuszono do wyboru pomiędzy wysokimi stanowiskami w parlamencie a członkostwem we Froncie Narodowym. Większość z nich wybrała bezpośrednie sprawowanie władzy jako formę intensywniejszej walki z komunistami, przyjmując pozycję antypartyjną¹⁶⁵, opozycyjną w stosunku do komunistów, ale i mniejszościową. Problem ten ujawnił się podczas przyjmowania tymczasowego Regulaminu Parlamentu Mołdawii

¹⁵⁹ A. Coman, *Formațiunile sociale ale Moldovei: particularitățile constituirii, Pluripartidismul în Moldova: esența și specificul formării*, CAPTES, Chișinău 2000, s. 36-41.

¹⁶⁰ Zob.: V. Michajlov, V. Moșnâga, *Obščestvenno-političeskie formirovaniâ Respubliki Moldova*, Kișinev 1991.

¹⁶¹ W sierpniu 1989 roku Mołdawska Socjalistyczna Republika Radziecka przyjęła dekret w sprawie czasowej rejestracji stowarzyszeń publicznych obywateli w MSSR. 26 października 1989 roku zostały zarejestrowane pierwsze 4 organizacje wyłaniające się z Frontu Narodowego, m.in.: Międzynarodowy Ruch „Jedność”, Ruch Ludowy „Gagauz”, Bułgarski Ruch Społeczno Kulturalny (Arhiva curentă a Guvernului Republicii Moldova, 1989). *Dekretul Prezidiului Sovietului Suprem al R.S.S.M. „Ku privire la modul provizoriu de ynrežistrare a asociațiilor obștești ale cetățenilor yn RSS Moldovenâskê” bin 25 sugust 1989*, Nr 3459-X, Veștile Sovietului Suprem și ale Guvernului P.S.S.M., 1989, Nr 8, art. 204.

¹⁶² V. Michajlov, V. Moșnâga, V. Rusnak, G. Rusnak, *Partii i obščestvenno-političeskie biženii v Moldove*, MOLDOSCOPIE (Problemy političeskovo analiza), Kișinev 1992, s. 3-20.

¹⁶³ *Programul, statutul, rezoluțiile Congresului de Constituire a FPM*, „Argedava”, Chișinău 1989, s. 3.

¹⁶⁴ *Decretul „Cu privire la puterea de stat”*, nr 201, 27 iulie 1990, Veștile Sovietului Suprem și ale Guvernului R.S.S.M., 1990, nr 8, art. 208.

¹⁶⁵ V. Moșnâga, G. Rusnak, *Političeskie partii i obščestvenno-političeskie bviženii na fone stanovlenii političeskoi nezavisimosti Respubliki Moldova*, MOLDOSCOPIE (Problemy političeskovo analiza), Kișinev 1993, s. 75.

w czerwcu 1991 roku. W dokumencie tym brakowało dokładnych zapisów, które regulowałyby funkcjonowanie ośrodka sprawowania władzy¹⁶⁶.

Walka z uprzywilejowaną rolą partii komunistycznej trwała do momentu wydarzeń sierpniowych z 1991 roku. Pucz zorganizowany w Moskwie pokazał, że straciła ona swoją czołową pozycję oraz formalną, konstytucyjną rolę w życiu społeczeństwa i państwa. Komuniści zachowali jednak wystarczające wpływy na podmioty życia politycznego, co w przyszłości miało ich sprowokować do ponownego przejęcia władzy. W Republice Mołdawii, tak jak w innych byłych republikach sowieckich, majątek partii komunistycznej został skonfiskowany przez państwo¹⁶⁷. Zniknięcie komunistycznego monopolu na władzę było *pierwszym krokiem do impetu zmian konstytucyjnych*¹⁶⁸, skutkującym powstaniem w społeczeństwie realnej alternatywy starego systemu¹⁶⁹. Był to dla Mołdawii potężny impuls do tworzenia wielopartyjnego pluralizmu politycznego i społeczeństwa obywatelskiego, który doprowadził do przyjęcia przez Parlament Republiki Mołdawii Ustawy o partiach politycznych i innych organizacjach społeczno-politycznych¹⁷⁰.

¹⁶⁶ *Hotărîrea Sovietului Suprem al R.S.S.M. pentru modificarea unor prevederi din Decretul Prezidiului Sovietului Suprem al R.S.S.M. din 25 august 1989 „Cu privire la modul provizoriu de înregistrare a asociațiilor obștești ale cetățenilor în R.S.S. Moldovenească”*, Legi, hotărîri și alte acte, adoptate la sesiunea a cincea a Sovietului Suprem al R.S.S.M. de legislatura a douăsprezecea, Volumul 3, Universitas, Chișinău 1991, s. 191.

¹⁶⁷ *Decretul Președintelui Republicii Moldova „Privind suspendarea activității structurilor organizatorice ale partidelor politice, organizațiilor obștești și mișcărilor de masă în organele de stat, instituțiile și organizațiile republicii”*, nr 164, 22.08.1991, Monitorul Oficial, 1991, nr 11,12, art. 133.

¹⁶⁸ R. Dahrendorf, *Reflecții asupra revoluției în Europa*, Humanitas, București 1993, s. 63-64.

¹⁶⁹ R. Aron, *Democratie et totalitarisme*, Gallimard, Paris 1965, s. 98.

¹⁷⁰ *Legea „Cu privire la partidele politice și alte organizații social-politice Republica Moldova”*, nr 718, 17.01.1991, Monitorul Oficial 1991, nr 11,12, art. 106.

V

Ewolucja i klasyfikacja partii politycznych

Partie polityczne Republiki Mołdawii istnieją bez wzajemnego układu powiązań między poszczególnymi ugrupowaniami. Tkwią w zdekoncentrowanym systemie partyjnym jako podmioty słowa nie działania. Rozdrobnienie sceny partyjnej powoduje, że 25% społeczeństwa nie potrafi zidentyfikować się z konkretnym ugrupowaniem politycznym, a zaledwie 19,8% obywateli ma zaufanie do polityków¹⁷¹.

Geneza Partii Komunistycznej sięga początków XX wieku, Rewolucji Październikowej i związanego z nią rozłamu ruchu robotniczego, skupionego wcześniej wokół partii socjalistycznej¹⁷². Ostatecznym bodźcem dla utworzenia nowych partii stała się Międzynarodówka Komunistyczna w 1919 roku, głosząca m.in. funkcjonowanie na zasadach centralizmu demokratycznego, wykluczającego demokrację wewnątrzpartyjną¹⁷³. Maurice Duverger sklasyfikował partie komunistyczne jako partie zakonu¹⁷⁴, które stały się w późniejszym czasie zwartymi i zamkniętymi strukturami. Utwierdzały one wpływy ZSRR w poszczególnych krajach za wyjątkiem państw zachodnich. Po II wojnie światowej stanowiły one płaszczyznę współpracy rozmaitych sił politycznych¹⁷⁵.

Stworzenie sztywnego podziału Europy i umocnienie wpływów ZSRR w jej wschodniej części przyczyniło się do stworzenia schematycznych ugrupowań komunistycznych, działających w ścisłym porozumieniu partii naczelnej, czyli Komunistycznej Partii ZSRR. Doktryna Eurokomunizmu lat 60. i 70. XX wieku dała partiom komunistycznym pewną swobodę działania i samodzielność w dochodzeniu do założeń programowych poprzez nową interpretację interna-

¹⁷¹ *Poparcie dla partii politycznych*, Claris merytoryczny Ambasady RP w Kiszyniowie nr 923 z 14.09.2007.

¹⁷² K. Sobolewska-Myślik, dz.cyt.

¹⁷³ W. Kozub-Ciembroniewicz, *Doktryna socjaldemokracji*, [w:] W. Kozub-Ciembroniewicz, (red.), *Doktryny polityczne XIX i XX wieku*, Kraków 2000, s. 231.

¹⁷⁴ M. Duverger, *Political Parties*, New York 1965, s. 129, 130.

¹⁷⁵ J. Janicki, *Wpływy wyborcze zachodnio-europejskiej lewicy*, Warszawa 1982, s. 148.

cyjnalizmu¹⁷⁶. Niezmiennym celem komunistów pozostała jednak nadal walka z kapitalizmem, a nie jego reforma. Był to element różnicujący ich od socjaldemokratów¹⁷⁷. Nastąpiła formalna zmiana ideologiczna i doktrynalna. Nazwa ugrupowania nie zmieniła się jednak, ewolucja od nurtu komunistycznego do socjaldemokratycznego pozwoliła na zachowanie platformy wyborczej¹⁷⁸.

Po upadku Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich większość byłych republik radzieckich – w tym Mołdawia – nie była zdolna do samodzielnego funkcjonowania pod względem ekonomicznym, społecznym, a przede wszystkim politycznym¹⁷⁹. Nomenklatura komunistyczna posiadała bardzo rozległe wpływy w całym kraju, w oparciu o które zbudowano zasady państwa demokratycznego. Partia Komunistów Republiki Mołdawii to przykład ugrupowania, które po upadku socjalizmu chciało go nadal kontynuować w warunkach demokracji, nie wprowadzając przy tym większych zmian¹⁸⁰. Powstała w październiku 1993 roku. Początkowo prawo demokratycznej już Mołdawii uniemożliwiało komunistom zarejestrowanie swojego ugrupowania. Wynikało to z Ustawy o partiach politycznych i innych organizacjach społeczno-politycznych z 17 września 1991 roku. Ugrupowanie zawiązało się po to, aby walczyć o unieważnienie prawa warunkującego wstrzymanie rejestracji tejże partii, dało początek nowej Partii Komunistów Republiki Mołdawii. Ostatecznie ustawa została zmieniona, a zjazd założycielski odbył się w październiku 1993 roku¹⁸¹. Na pierwszym zjeździe zaaprobowano statut i wybrano trzech przewodniczących, wśród których znalazł się Władimir Woronin. Rozpoczęto również kształtowanie partyjnych organów. Drugi zjazd partii odbył się w kwietniu 1994 roku. W tym też czasie Partia Komunistów Republiki Mołdawii została oficjalnie zarejestrowana. Kongres zaaprobował Program partii i wybrał Centralny Komitet i Centralną Komisję Rewizyjną Partii Komunistów Republiki Mołdawii. Zjazd Plenarny Centralnego Komitetu wybrał Polityczny Komitet Wykonawczy i desygnował Władimira Woronina na swojego sekretarza. Partia

¹⁷⁶ K. Sobolewska-Myślik, dz.cyt., s. 60.

¹⁷⁷ Zob.: M. Jaskólski, *Słownik historii doktryn politycznych*, Warszawa 1999, t. 2.

¹⁷⁸ Zob.: M. Migalski, M. Mazur, W. Wojtasik, *Polski system partyjny*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2006; P. Sztompka, *Kulturowe imponderabilia szybkich zmian społecznych. Zaufanie, lojalność, solidarność*, „Studia Socjologiczne” 1997, nr 4 (147); M. Migalski, *Czeski i polski system partyjny*, Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 2008; M. Migalski, *Koncepcja „mostu między Wschodem a Zachodem” Edwarda Benesza*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Zarządzania i Marketingu, Sosnowiec 2004.

¹⁷⁹ Zob.: S. Bieleń, *Patrząc na Wschód*, Warszawa 1997.

¹⁸⁰ M. Bull, *The West European Communist Movement in the Late Twentieth Century*, „West European Politics” 1995, t. 18, nr 1, s. 78-87.

¹⁸¹ Podczas zjazdu wybrano 179 delegatów, a także komitety przedstawicielskie w poszczególnych regionach, m.in. w Kiszyniowie, Balti, Comrat, Cahul, Soroca, Drochia, Straseni.

Komunistów wielokrotnie brała udział w wyborach parlamentarnych, wyznaczała także swojego kandydata na prezydenta w 1996, 2000 i 2001 roku¹⁸².

W rezultacie wygrania w 2005 roku wyborów, Partia Komunistów Republiki Mołdawii otrzymała 56 miejsc w parlamencie¹⁸³. To pomogło w promowaniu jej przywódcy – Władimira Woronina, na drugą kadencję prezydencką. 19 kwietnia 2005 roku PKRM zaaprobowала program działania i skład drugiego rządu¹⁸⁴, wywierając tym samym istotny wpływ na przebieg państwowego procesu decyzyjnego, poprzez systematyczne uczestnictwo w przetargach koalicyjnych¹⁸⁵.

Najliczniejszą grupę partii w Republice Mołdawii w latach 1989-2009 stanowiły te, wywodzące się z ruchu socjaldemokratycznego. Zaliczamy do nich: Demokratyczną Partię Mołdawii, Socjalistyczną Partię Mołdawii, Ruch *Nadzieja*, Unię Pracowniczą Ojczyzna, Ruch Ravnopravie, Partię Socjalistów Republiki Mołdawii, Partię Społeczno-Ekonomicznej Sprawiedliwości, ugrupowanie Zjednoczona Mołdawia i Partię Socjaldemokratyczną. Istotą ugrupowań o charakterze socjaldemokratycznym jest założenie ewolucyjnej drogi dla zmian, jakie zaistniały w Mołdawii po upadku Związku Radzieckiego.

Demokratyczna Partia Mołdawii powstała 8 lutego 1997 roku w oparciu o hasło: *Mołdawia – kraj przekształcony i demokratyczny*. W konferencji założycielskiej wzięło udział 860 delegatów, a jej inicjatorami byli członkowie bloku popierającego prezydenta Petru Luczinskiego¹⁸⁶. Wspieranie polityki głowy państwa stało się pierwszym priorytetem w działalności partii¹⁸⁷. Drugim nato-

¹⁸² Po wyborach parlamentarnych w 1998 roku Frakcja Komunistyczna stała w opozycji do Sojuszu na rzecz Demokracji i Reform i dała votum nieufności dla tegoż rządu. W 2000 roku PKRM głosowała za parlamentarnym systemem rządzenia w Republice Mołdawii. Dzięki temu, podczas kolejnych wyborów w lutym 2005 roku uzyskała 71 ze 101 miejsc w Parlamencie, co dawało większość zdolną zmieniać Konstytucję i wybierać prezydenta. Komuniści wykorzystali tę sytuację dość szybko, dzięki czemu już 4 kwietnia 2001 roku I sekretarz partii został wybrany na prezydenta kraju. Woronina powołano również w roku 2002 na stanowisko przewodniczącego partii, natomiast I sekretarzem został Victor Stepaniuk lider frakcji komunistycznej w parlamencie. W skład Wykonawczego Biura Politycznego weszli m.in.: Eugenia Ostapciuc, Vasile Iovv, Valerian Cristea, Iurie Stoicov, Valerie Garev, Wiktoria Novic, i inni. W roku 2004 podczas kolejnego Kongresu Partii, Woronin ponownie został wybrany przewodniczącym, natomiast na stanowisko I Sekretarza mianowano: Valeriu Save i Victora Stepaniuka.

¹⁸³ Zob. M. Sikora-Gaca, *Przywództwo Partii Komunistycznej w Republice Mołdawii*, [w:] J. Knopek (red.), *Przywództwo polityczne a przywództwo polonijne. Między teorią a praktyką*, Koszalin 2011, s. 59-68.

¹⁸⁴ Political parties of the Republic of Moldova, *Party of Communists of Moldova, Historic background*, www.parties.e-democracy.md, dostęp dnia: 03.13.2008.

¹⁸⁵ R. Herbut, *Systemy partyjne w Europie Zachodniej-ciągłość i zmiana. Studium porównawcze*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 1996, s. 219.

¹⁸⁶ Political parties of the Republic of Moldova, *Democratic Party of Moldova, Historic background*, www.parties.e-democracy.md, dostęp dnia: 16.11.2008.

¹⁸⁷ Ł. Wróblewski, *Petru Luczinski*, www.psz.pl, dostęp dnia: 20.10.2006.

miast było stworzenie ruchu centrowego, zdolnego do rywalizowania z frakcją komunistyczną. Prezesem partii został Dymitru Diakov.

Demokratyczna Partia Mołdawii (FDPM) w połączeniu z Sojuszem na rzecz Demokracji i Reform (ADR) ukształtowała pierwszy koalicyjny rząd w historii kraju. W skład rządu wchodził przedstawiciel wszystkich partii politycznych tworzących koalicję. Demokratyczna Partia Mołdawii odegrała dużą rolę w tworzeniu opozycyjnego bloku centrowego. Dążenia te ujawniły się przede wszystkim podczas Kongresu Partii 17 października 1998 roku, kiedy to wysunięto inicjatywę połączenia wszystkich partii centrowych, reprezentujących Sojusz na rzecz Demokracji i Reform w jeden podmiot polityczny. Na stanowisko Prezesa wyznaczono Dymitru Diakova. Formalizacja tych zamiarów nastąpiła podczas drugiego kongresu w 2000 roku. Wtedy właśnie przekształcono Centrowy Sojusz na rzecz Demokracji i Reform oraz Demokratyczną Partię Mołdawii w jedną organizację pod nazwą Mołdawska Partia Demokratyczna. Prezesem tego ugrupowania mianowano Dymitru Diakova, wcześniejszego Prezesa Demokratycznej Partii Mołdawii.

Scalenie ugrupowań centrowych w jeden twór sprawiło, że liczba członków wzrosła z 8 tys. w 1997 roku do 25 tys. w roku 2000¹⁸⁸. Główne organy Mołdawskiej Partii Demokratycznej stanowią: Kongres Partii, Rada Narodowa, Centralne Biuro Wykonawcze Rady Narodowej oraz Komisja ds. Cenzury¹⁸⁹.

Socjalistyczna Partia Mołdawii została założona przez byłych działaczy Partii Komunistycznej 11 sierpnia 1992 roku. Przed wyborami w 1994 roku Socjalistyczna Partia Mołdawii zjednoczyła się z Ruchem *Unitate-Edinstwo* w tzw. Unię Socjalistyczną. Była to pierwsza w historii kraju koalicja lewicowa popierana przez Partię Komunistyczną. Wspólny blok wyborczy otrzymał 28 miejsc w Parlamencie. Działalność Unii Socjalistycznej w Parlamencie opierała się przede wszystkim na wspieraniu i współpracy z Agrarną Partią Mołdawii. Trwało to do wyborów prezydenckich w 1996 roku, a przerwane zostało w wyniku sporu o kandydata na prezydenta.

Wewnętrzne nieporozumienia z 1996 roku były przyczyną rozłamu Socjalistycznej Partii Mołdawii na dwa obozy. Pierwszy z nich, pod przewodnictwem Eduarda Smirnova, Veronici Abramcius i Valentina Krilova w czerwcu 1997 roku, utworzył Socjalistyczną Partię Republiki Mołdawii. Na czele drugiego obozu stanął Aureoli Cepow, a utworzona pod jego przewodnictwem Socjalistyczna Partia Działania poparła w wyborach prezydenckich Petru Luczinskiego. Po zwycięstwie Luczinskiego utworzono rząd, na którego czele stanął Ion

¹⁸⁸ *Political parties of the Republic of Moldova, Democratic Party of Moldova, Historic background*, www.parties.e-democracy.md, dostęp dnia: 23.11.2008.

¹⁸⁹ *Political parties of the Republic of Moldova, Democratic Party of Moldova, Governing bodies of the Democratic Party of Moldova (DPM)*, www.parties.e-democracy.md, dostęp dnia: 22.10.2008.

Ciubuk, natomiast sojusz Unia Socjalistyczna przeszedł do opozycji parlamentarnej.

Socjalistyczna Partia Mołdawii startowała w wyborach parlamentarnych w 1998 roku wspólnie z innymi trzema partiami, które ukształtował Blok Wyborczy *Socjalistyczna Unia*. Ugrupowanie nie uzyskało dostatecznej ilości głosów aby przekroczyć próg wyborczy. W roku 2001 Socjalistyczna Partia Mołdawii zapewniła sobie miejsce w Parlamencie dzięki udziałowi w wyborach w ramach Bloku Wyborczego *Braghis Sojusz*. Blok odniósł sukces dzięki władzy poprzedniego Premiera Dymitru Braghisa. Socjalistyczna Partia Mołdawii brała również udział w wyborach lokalnych w latach: 1995, 1999 i 2003¹⁹⁰. Główne organy partii to Kongres i Komisja¹⁹¹.

Ruch *Nadzieja* często nazywany jest też Ruchem *Profesjonalistów*. Został założony 30 kwietnia 1997 roku. Celem powstania było wspieranie rozwoju wartości demokratycznych, polityki i społeczeństwa obywatelskiego, ekonomii i praw socjalnych. Ruch ten startował w wyborach parlamentarnych w 1998 i 2001 roku. Deputowani Ruchu *Nadzieja* uzyskali miejsca w Parlamencie w wyborach w 2001 roku, dzięki udziałowi w bloku *Braghis Sojusz*¹⁹². Główne organy partii to: Kongres, Rada i Komitet Wykonawczy¹⁹³.

Unia Pracownicza *Ojczyzna* została założona 25 września 1999 roku. Jej głównym celem jest budowanie państwa socjalnego, wspierającego godne i wolne życie obywateli. Przewodniczącym partii jest Gheorghe Sima¹⁹⁴. Główne organy partii to: Kongres, Narodowa Rada Decyzyjna, Przewodniczący Partii i Rada Polityczna¹⁹⁵.

Ruch *Ravnopravie* powstał 13 czerwca 1998 roku. Nazwa wzięła się z głównego celu, jaki stawia sobie w swojej działalności, a mianowicie promowanie równości obywateli niezależnie od ich narodowości, statusu społecznego, religii czy zaplecza socjalnego, wzmacniania społeczeństwa obywatelskiego, budowania rządów prawa i państwa demokratycznego¹⁹⁶. Główne organy partii

¹⁹⁰ Political parties of the Republic of Moldova, *Socialist Party of Moldova, Historic background* www.parties.e-democracy.md, dostęp dnia: 15.09.2008.

¹⁹¹ Political parties of the Republic of Moldova, *Socialist Party of Moldova, Governing bodies* www.parties.e-democracy.md, dostęp dnia: 14.08.2008.

¹⁹² Political parties of the Republic of Moldova, *Professionals' Movement "Speranta-Nadejda", Historic background*, www.parties.e-democracy.md, dostęp dnia: 21.11.2008.

¹⁹³ Political parties of the Republic of Moldova, *Professionals' Movement "Speranta-Nadejda", Governing bodies*, www.parties.e-democracy.md, dostęp dnia: 15.11.2008.

¹⁹⁴ Political parties of the Republic of Moldova, *Labor Union "Patria-Rodina", Historical overview*, www.parties.e-democracy.md, dostęp dnia: 02.03.2008.

¹⁹⁵ Political parties of the Republic of Moldova, *Labor Union "Patria-Rodina", Leadership bodies* www.parties.e-democracy.md, dostęp dnia: 23.10.2008.

¹⁹⁶ Socio-political Movement "Ravnopravie" (Equality), *Political Parties of the Republic of Moldova, Historic background*; www.parties.e-democracy.md, dostęp dnia: 15.11.2008.

to: Kongres, Rada, Przewodniczący, Komitet Wykonawczy i Przewodniczący komitetu Wykonawczego.

Partia Socjalistów Republiki Mołdawii „Ojczyzna” powstała po oddzieleniu się części Socjalistycznej Partii Mołdawii w 1996 roku. Na przewodniczącą partii została zarekomendowana i wybrana Veronica Abramciuc¹⁹⁷ (przewodnicząca departamentu stosunków międzynarodowych Republiki Mołdawii) oraz Eduard Smirnov (burmistrz Kiszyniowa). Partia ta jest członkiem Międzynarodowej Unii Socjalistycznej. Dużo uwagi poświęca problemom etnicznym kraju, wzmacnianiu państwowości mołdawskiej i uregulowaniu konfliktu w Naddniestrzu¹⁹⁸. Głównymi organami partii są: Kongres, Rada Partii i Główny Organ Wykonawczy¹⁹⁹.

Partia Społeczno-Ekonomicznej Sprawiedliwości została założona 25 lipca 1997 roku. Jej przewodniczącą została wtedy Marina Livitchi, która wcześniej była znaczącym członkiem Agrarnej Partii Mołdawii²⁰⁰. Strategicznym celem partii było sprzyjanie idei socjalnej sprawiedliwości i inicjowanie regulacji prawnych w tym zakresie, walka z korupcją, biurokracją i niekompetencją urzędników państwowych. Partia Społeczno-Ekonomicznej Sprawiedliwości wystartowała w wyborach w 1998 roku, uzyskując zaledwie 1,95% głosów²⁰¹.

Partia Socjaldemokratyczna powstała 13 maja 1990 roku. Partia ta walczy o rozwój Mołdawii w oparciu o polityczne, ekonomiczne i socjalne przesłanki demokracji. Przewodniczącymi partii byli: Alexandru Coselev, Oazu Nantoi i Jon Negura. Początkowe działania Socjaldemokratycznej Partii Mołdawii skupiały się przede wszystkim na walce o suwerenność państwa. W 1992 roku wyraziła swój głęboki sprzeciw wobec zbrojnemu uregulowaniu konfliktu w Naddniestrzu. Partia Socjaldemokratyczna posiada swoją organizację młodzieżową. W ramach struktury funkcjonuje również Socjaldemokratyczna Unia Kobiet²⁰². Głównymi organami partii są: Kongres, Przewodniczący, Narodowy Komitet Wykonawczy, Rada Polityczna, Komisja Etyki, Komisja Rewizyjna i Komisja Kontrolna²⁰³.

¹⁹⁷ W 1996 roku startowała w wyborach prezydenckich jako kandydat niezależny.

¹⁹⁸ Political parties of the Republic of Moldova, *Party of Socialists of the Republic of Moldova "Patria-Rodina", Historic background*, www.parties.e-democracy.md, dostęp dnia: 07.08.2008.

¹⁹⁹ Political parties of the Republic of Moldova, *Party of Socialists of the Republic of Moldova "Patria-Rodina", Governing bodies*, www.parties.e-democracy.md, dostęp dnia: 11.06.2008.

²⁰⁰ Reprezentowała tę partię w Parlamencie w latach 1994-1998.

²⁰¹ Political parties of the Republic of Moldova, *Party of Law and Justice, Historic background*, www.parties.e-democracy.md, dostęp dnia: 18.11.2008.

²⁰² Political parties of the Republic of Moldova, *Social Democracy Party of Moldova*, www.parties.e-democracy.md, dostęp dnia: 21.10.2008.

²⁰³ Political parties of the Republic of Moldova, *Social Democracy Party of Moldova, Governing bodies*, www.parties.e-democracy.md, dostęp dnia: 21.10.2008.

W Republice Mołdawii istnieją również ugrupowania chadeckie, do których zaliczamy Chrześcijańsko-Demokratyczną Partię Ludową i Republikańską Partię Ludową. Chrześcijańsko-Demokratyczna Partia Ludowa jest jedną z głównych partii opozycyjnych. Partia ta to następczyni Demokratycznego Ruchu Mołdawii z lat 1988-1989, Narodowego Frontu Mołdawii z lat 1989-1992 i Chrześcijańsko-Narodowego Frontu Mołdawii z lat 1992-1999. Ugrupowanie to jest pełnoprawnym członkiem organizacji Międzynarodowych Demokratycznych Narodów Chrześcijańskich. Chrześcijańsko-Demokratyczna Partia Ludowa w swoich założeniach programowych propaguje przede wszystkim hasła dekomunizacji Mołdawii, otwartego i demokratycznego społeczeństwa, a także reform agrarnych i samorządowych. Postulaty te mają na celu wzmocnienie niezależności Republiki Mołdawii.

Po wyborach w 1998 roku, Chrześcijańsko-Demokratyczna Partia Ludowa połączyła swoje struktury z Sojuszem dla Demokracji i Przekształceń, którego głównym celem było przerwanie rządów partii komunistycznej i kontynuowanie reform w kraju. W tym celu partia ta poparła wotum nieufności dla rządu Ion Sturza i poparła rząd Dymitru Braghisa. 9 stycznia 2002 roku Chrześcijańscy Demokraci zaczęli protestować przeciwko decyzji Ministra Edukacji – Ilie Vancea – o obowiązkowym nauczaniu języka rosyjskiego w szkołach. 22 stycznia 2002 roku minister sprawiedliwości Jon Morei tymczasowo zawiesił działalność partii chrześcijańskich demokratów za naruszanie obowiązującego prawodawstwa legislacyjnego²⁰⁴. W wyniku nacisków środowiska międzynarodowego odwołał jednak swoją decyzję, partia wznowiła działalność, oskarżając rządzących o ataki na zasady demokratyczne²⁰⁵. Głównymi organami Chrześcijańsko-Demokratycznej Partii Ludowej są: Kongres, Rada Narodowa i Biuro Partii²⁰⁶.

Republikańska Partia Ludowa została założona 16 kwietnia 1999 roku. Pierwotnie partia ta nosiła nazwę Chłopskiej Chrześcijańsko-Demokratycznej Partii Mołdawii. Przewodniczącym Republikańskiej Partii Ludowej został Vladimir Reus, a w 2004 roku wybrano na to stanowisko Nicolae Andronica. Głównym celem działalności partii jest budowanie nowej strategii w polityce i ekonomii kraju. Uczestniczy w wyborach parlamentarnych od 2001 roku, jednak nigdy nie udało się jej przekroczyć progu wyborczego. Partia ta wyraża

²⁰⁴ Z demokracją fasadową mamy do czynienia w krajach demokracji nieskonsolidowanej. Demokracja fasadowa tożsama jest z pojęciem politycznej mistyfikacji. Nadaje ustrojowi państwowemu charakter fikcyjny. Demokracja fasadowa dopuszcza zazwyczaj do władzy wąskie grono uprzywilejowanych, zachowując pozory państwa prawa.

²⁰⁵ Political parties of the Republic of Moldova, *People's Christian Democratic Party, Historic background*, www.parties.e-democracy.md, dostęp dnia: 03.12.2008.

²⁰⁶ Political parties of the Republic of Moldova, *People's Christian Democratic Party, Governing bodies*, www.parties.e-democracy.md, dostęp dnia: 03.12.2008.

chęć współpracy z innymi ugrupowaniami opozycyjnymi przeciwko komunistom²⁰⁷. Głównymi organami partii są: Konferencja Narodowa, Rada Wykonawcza, Komitet Wykonawczy i Komitet Cenzury²⁰⁸.

Moldova Noastra jest partią o charakterze socjalno-liberalnym i stanowi sojusz partii. Powstała 19 lipca 2003 roku, a w jej skład wchodziły m.in.: Socjaldemokratyczny Sojusz Mołdawia, Partia Liberalna, Sojusz Niezależność Mołdawii²⁰⁹, Demokratyczna Partia Narodów Mołdawii²¹⁰. Połączenie nastąpiło tuż przed wyborami lokalnymi w 2003 roku, aby zwiększyć szansę na zdobycie większej liczby mandatów. Scalenie tych wszystkich ugrupowań nastąpiło pod szyldem Socjaldemokratycznego Sojuszu Mołdawia. Był on następcą politycznym Ruchu *Obywatelski Sojusz dla Reform* i został powołany przez decyzję kongresu z 19 kwietnia 1997 roku. Kongres zaakceptował program, statut i wybrał częściowe władze partii. Drugi Kongres z 29 listopada 1998 roku opowiedział się za zmianą i zakończeniem prac nad statutem, które także były zrewidowane podczas trzeciego Kongresu z 27 Listopada 1999. Podczas ostatniego kongresu ustanowiono nową nazwę partii – Partia Społecznej Demokracji. Dwa lata później, 15 grudnia 2001 roku, na zjeździe IV kongresu 645 z 647 delegatów głosowało za inną nazwą partii – Socjaldemokratyczny Sojusz Mołdawii. Kongres jednomyślnie wybrał poprzedniego premiera i przywódcę sojuszu Dymitru Braghisa jako przewodniczącego partii. W styczniu 2002 roku do Socjaldemokratycznego Sojuszu Mołdawii przyłączono Ruch *Plai Natal*.

Partia Liberalna²¹¹, która weszła w skład Socjaldemokratycznego Sojuszu Mołdawia, powstała również z połączenia kilku mniejszych ugrupowań.

²⁰⁷ Political parties of the Republic of Moldova, *Republican Popular Party, Brief history* www.parties.e-democracy.md, dostęp dnia: 17.11.2008.

²⁰⁸ Political parties of the Republic of Moldova, *Republican Popular Party, Leadership Bodies* www.parties.e-democracy.md, dostęp dnia: 19.11.2008.

²⁰⁹ 13 października 2001 Kongres Założycielski Sojuszu Niezależności Republiki Mołdawii zebrał 400 delegatów ze wszystkich administracyjnych terytorialnych jednostek Republiki. Kongres wybrał Serafima Urcheana na Burmistrza miasta Kiszyniowa oraz na przewodniczącego Sojuszu. Kongres postanowił nie opowiadać się za żadną platformą polityczną, a za kierowaniem swojej orientacji na demokratyczne ruchy socjo-polityczne, przez co bezpośrednim celem byłby udział w zbliżających się wyborach w obrębie szeroko pojętej demokratycznej koalicji. Na przełomie listopada i grudnia 2001 roku Sojusz Niezależności Republiki Mołdawii przedsięwziął powoływanie do życia podstawowych struktur na poszczególnych obszarach.

²¹⁰ Partia Demokratycznych Narodów Mołdawii (DPPM) została powołana w 1997 r. Trzeci Kongres z 19 Lipca 2003 roku podjął decyzję o połączeniu się z sojuszem "Moldova Noastra".

²¹¹ Partia Liberalna skupiła swój program na doktrynie liberalnej i na najważniejszych osiągnięciach doktryny neoliberalnej. W znacznym stopniu jest prezentowana w miejscowej administracji publicznej. Wśród przywódców partii można wymienić: Mircea Snegur, pierwszy Prezydent Republiki Mołdawii (1991-1996), Valeriu Muravschi, były premier (1991-1992), Vlad Ciobanu, poprzedni wiceprezes Parlamentu (1999-2000), Mircea Rusu poprzedni zastępca Parlamentu, Prezydent Unii Przemysłu i Przedsiębiorców, Mihai Cimpoi, poprzedni zastępca Prezesa Unii Pisarzy. Członkami Partii Liberalnej są osoby z rozmaitych przestrzeni życia publicznego. Poza

W 1995 Partia Liberalna wchłonęła Partię Odrodzenia i Zgody Mołdawii, w 1993 Chrześcijańsko-Demokratyczną Narodową Partię Wiejską oraz Unię Społeczno-Liberalną Moc i Siła Mołdawii²¹². Stworzenie Sojuszu Partii Mołdova Noastra było wynikiem długiego rozwoju centroprawicowych partii politycznych i reakcją na zwycięstwo komunistów w wyborach parlamentarnych w 2001 roku. We władzach partii zasiadali m.in.: Dumitru Braghis, Serafim Urechean, Veaceslav Untila. Sojusz *Moldova Noastra* przyjął doktrynę społeczno-liberalną. Główne organy zarządzające ugrupowaniem to: Kongres, Przewodniczący, Rada Najwyższa, Polityczna Rada Centralna, Trwałe Biuro Polityczne Rady, Aparat, Centralna Komisja Cenzury, Sąd Etyki i Arbitrażu²¹³.

Sojusz Nasza Mołdawia w swoim programie prezentuje się jako organizacja wpływowa, o dużym zasięgu, zorientowana w kierunkach rozwoju i modernizacji, jakie powinna przejść Republika Mołdawii. Główne cele określone przez to ugrupowanie to: demokracja, gospodarka rynkowa, suwerenność narodowa, likwidowanie konfliktów etnicznych i integracja europejska. Łącząc w sobie te wszystkie zagadnienia, partia opiera się na koncepcjach doktryny współczesnego socjalnego liberalizmu, łącząc w sobie trendy socjaldemokratyczne i liberalne²¹⁴, dążąc do połączenia indywidualnej wolności jednostki z socjalną solidarnością. Na powstanie tego ugrupowania wpłynęły zjawiska zachodzące w Europie Zachodniej, a w szczególności wysiłki liberałów i polityka socjaldemokratów. Te czynniki stały się podstawą nowego myślenia politycznego, łączącego w sobie ogólne dobro - silne liberalne reformy połączone ze stabilnym składnikiem socjalnym.

Wśród partii skrajnej prawicy wyróżniamy w Mołdawii dwa ugrupowania: Nową Obywatelską Partię Mołdawii i Rumuńską Partię Narodową. Pierwsza z nich – Nowa Obywatelska Partia Mołdawii – powstała 23 kwietnia 1998 roku. W swoich głównych zamierzeniach umieściła postulaty: kształtowania i konsolidacji społeczeństwa obywatelskiego, a także wspierania narodowej

tym partia posiada organizacje młodzieżowe i organizacje kobiece, które są budowane w oparciu o poziom lokalny i narodowy. Partia Liberalna utrzymuje stosunki z partiami m.in. z Belgii, Danii, Węgier, Niemiec, Rumunii, Rosji, Ukrainy.

²¹² Powstała z połączenia m.in. Narodowej Partii Liberalnej (1993).

²¹³ Political parties of the Republic of Moldova, *"Moldova Noastra (Our Moldova)" Alliance, Governing borders*, www.parties.e-democracy.md, dostęp dnia: 27.10.2008.

²¹⁴ M. Sikora, *Idee liberalne w programach partii politycznych Republiki Mołdawii*, [w:] *Paradoksy liberalizmu*, (red.) D. Karnowska, A. Modrzejewski, Europejskie Centrum Edukacyjne, Toruń 2009, s. 176-186.

odrębności państwa²¹⁵. Główne organy partii to: Kongres, Narodowy Komitet Wykonawczy, Przewodniczący i Sekretarz Partii²¹⁶.

Rumuńska Partia Narodowa to następczyni Stowarzyszenia Ofiar Ustroju Komunistycznego i Weteranów Wojennych Armii Rumuńskiej, założonego w 1992 roku. Stowarzyszenie to powstało w wyniku połączenia: Organizacji Ofiar Komunistycznej Represji (1990), Stowarzyszenia Więźniów Politycznych i Uczestników II Wojny Światowej z Armii Rumuńskiej (1991). Rumuńska Partia Narodowa powstała po IV kongresie Stowarzyszenia w czerwcu 2000 roku. Jako jego prawny następca, NRP reprezentuje interesy więźniów politycznych i osób deportowanych, weteranów Armii Rumuńskiej, a także obywateli Republiki Mołdawii. Partia wzięła udział w wyborach w 1994 i 2001 roku, jednak nie zdołała przekroczyć progu wyborczego²¹⁷. Głównymi organami partii są: Kongres, Rada Partii, Prezydium Rady i Komisja Cenzury²¹⁸.

Jedynym ugrupowaniem chłopskim w Republice Mołdawii jest Agrarna Partia Mołdawii. Powstała w wyniku przekształcenia wcześniejszej Agrarnej Demokratycznej Partii Mołdawii 19 października 1991 roku. Przewodniczącym został Dymitru Motopan. Inicjatywa powstania partii wyszła od deputowanych zrzeszonych w klub parlamentarny pod nazwą *Życie ludności wiejskiej*. W wyniku działalności tej samej grupy parlament Republiki Mołdawii został zmuszony do rozpisania wcześniejszych wyborów – na 27 lutego 1994 roku²¹⁹.

Kolejne wybory okazały się sukcesem tejże partii, która otrzymała 43,18% głosów, co zagwarantowało jej 54 ze 101 miejsc w Parlamencie. Utworzono gabinet kierowany przez Andrei Sangheliego. Był on później kandydatem Partii Agrarnej w wyborach prezydenckich w 1996 roku, jednak nie odniósł zwycięstwa. W szeregach partii znalazł się m.in.: Mircea Snegur – główny rywal Petru Łuczinskiego. Sukcesu Snegura upatruje się w jego sprzeciwie do stosunku do decyzji Ministerstwa Edukacji, związanej z zespoleniem historii Rumunii z historią Mołdawii.

Rozłam w partii wywołała kwestia nazewnictwa języka państwowego. W efekcie Snegur został usunięty ze sceny politycznej, a porażka Agrarnej Par-

²¹⁵ Political parties of the Republic of Moldova, *New National Moldovan Party, Historic background*, www.parties.e-democracy.md, dostęp dnia: 18.11.2008.

²¹⁶ Political parties of the Republic of Moldova, *New National Moldovan Party, Governing borders*, www.parties.e-democracy.md, dostęp dnia: 16.05.2008.

²¹⁷ Political parties of the Republic of Moldova, *National Romanian Party, Historic background* www.parties.e-democracy.md, dostęp dnia: 13.05.2008.

²¹⁸ Political parties of the Republic of Moldova, *National Romanian Party, Governing borders*, www.parties.e-democracy.md, dostęp dnia: 14.05.2008.

²¹⁹ Bezpośrednią przyczyną rozpisania wyborów w lutym 1994 r., były oskarżenia wysunięte w kierunku Narodowego Frontu Mołdawskiego, o zaniedbania podczas ratyfikowania Traktatu o utworzeniu Wspólnoty Niepodległych Państw (4 sierpnia 1993), a w szczególności jego części ekonomicznej.

tii w wyborach prezydenckich doprowadziła do marginalizacji jej roli w skali kraju. Fakt ten doprowadził do odwołania Rządu Sangheliego i wyjścia kolejnej grupy deputowanych, kierowanych przez Dymitru Diacova²²⁰. Partia próbowała jeszcze raz wystartować w rywalizacji wyborczej w 1998 roku, jednak nie była w stanie odbudować swojego wizerunku. W wyborach z 1998 roku nie przekroczyła 4% progu wyborczego, straciła wielu członków, elektorat i znaczenie polityczne²²¹. Głównymi organami Agrarnej Partii Mołdawii są: Kongres, Rada Republikańska, Komitet Wykonawczy²²².

Proces kształtowania ugrupowań politycznych w Republice Mołdawii odzwierciedlają sondaże opinii publicznej. Wśród ugrupowań politycznych największym zaufaniem społecznym w 2007 roku cieszyła się Partia Komunistów Republiki Mołdawii – 34%, Alians Nasza Mołdawia – 24%, Partia Demokratyczna i Partia Liberalna – po 14%, Partia Socjaldemokratyczna – 12%, Partia Demokracji Społecznej – 11%, natomiast Chrześcijańsko-Demokratyczna Partia Ludowa – 10%²²³.

Wyniki te zmieniają się bardzo szybko w krótkim okresie²²⁴, podobnie jak programy i założenia mołdawskich partii politycznych. Kształtowanie podmiotów politycznych w Republice Mołdawii powinno zmierzać w kierunku równości i wolności obywateli²²⁵, bez których to demokracja nie istnieje²²⁶. Ewolucja mołdawskich partii politycznych powinna być drogowskazem i stałym punktem odniesienia zarówno dla obywateli, jak i tworzonych przez nie władz²²⁷.

Kształtowanie partii politycznych bez typowego historycznego środowiska sprawiło, że w krajach Europy Wschodniej i Środkowej, w tym również w Republice Mołdawii, pojawiły się tzw. partie elitystyczne, słabo zakorzenione

²²⁰ Political parties of the Republic of Moldova, *Agrarian Party of Moldova, Historic background*, www.parties.e-democracy.md, dostęp dnia: 16.09.2008.

²²¹ Tamże.

²²² Political parties of the Republic of Moldova, *Agrarian Party of Moldova, Governing borders*, www.parties.e-democracy.md, dostęp dnia: 16.09.2008.

²²³ Sondaż Instytutu Marketingu i Sondaży IMAS-INC Kiszyniów, przeprowadzony na grupie 1097 osób z wyłączeniem Naddniestrza. Granica błędu wynosi 3%. Claris merytoryczny Ambasady RP w Kiszyniowie nr 847 z dn. 21.08.2008.

²²⁴ PKRM-52,2%, ANM-10,7%, PD-8,8%, ChDPM-6,9%, PS-5,6%, PL-4,5%.

Sondaż opinii publicznej przeprowadzony przez Centrum Badań Socjologicznych i Marketingowych CBS AXA, przeprowadzony od 25.08-03.09.2007 w 60 miejscowościach Republiki Mołdawii (bez Naddniestrza) na grupie 1094 osób. Granica błędu wynosi 3%. Claris merytoryczny Ambasady RP w Kiszyniowie nr 923 z dn. 14.09.2007.

²²⁵ W. Osiatyński, *Powstanie i ewolucja praw człowieka* [w:] A. Rzepliński (red.), *Prawa i wolność człowieka*, Wydawnictwo Centralnego Ośrodka Doskonalenia Nauczycieli, Warszawa 1993, s. 12-13.

²²⁶ E. Łętowska, *Po co ludziom konstytucja*, Dom wydawniczy ABC, Warszawa 1995, s. 89-91.

²²⁷ M. Dobrowolski, *Zasada dwuizbowości parlamentu w polskim prawie konstytucyjnym*, Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 2003, s. 10.

w strukturze grupowej społeczeństwa²²⁸. Ich działanie oparte było przede wszystkim na hasłach potrzeby zmian kierowanych do społeczeństwa, a nie na budowaniu społecznych podstaw swojej działalności. Zasadniczym elementem, kształtującym system partyjny w krajach Europy Środkowo-Wschodniej, była klasyfikacja partii politycznych poprzez stworzenie genetycznej osi komunizm - antykomunizm²²⁹. Stworzenie w Republice Mołdawii systemu rywalizacji partyjnej miało przyczynić się do budowy nowego typu państwa opartego na wartościach demokratycznych.

Do najbardziej znanych rodzin partii politycznych w literaturze przedmiotu należą: partie komunistyczne, socjaldemokratyczne, chadeckie, liberalne, konserwatywne i lewicowo-libertariańskie²³⁰. Ryszard Herbut poszerzył tę klasyfikację o partie chłopskie²³¹ i inne, które nie kwalifikują się do żadnej z wymienionych grup²³². Klasyfikacja partii politycznych Republiki Mołdawii jest niekiedy sztuczna, gdyż wynika z analizy postulatów wyborczych i ich programów²³³. W państwie tym dokonanie jednoznacznej kategoryzacji partii politycznych jest często niemożliwe, szczególnie ze względu na zbyt złożoną strukturę programową.

Wśród rodziny partii komunistycznych wyróżniamy w Republice Mołdawii jedno ugrupowanie – Partię Komunistów Republiki Mołdawii. Biorąc pod uwagę klasyfikację tego ugrupowania, dokonaną na podstawie osi lewica – prawica, kształtuje się ono jako ugrupowanie lewicowe z elementami prawicowymi i centrolewicowymi.

Do rodzin partii chadeckich zaliczamy w Mołdawii dwa ugrupowania: Chrześcijańsko-Demokratyczną Partię Ludową i Republikańską Partię Ludową. Partie chadeckie należą do ugrupowań zdecydowanie prawicowych. Chrześcijańsko-Demokratyczna Partia Ludowa posiada tendencje centroprawicowe i lewicowe, włączając w to również pewną liberalizację. Republikańska Partia Mołdawii jest ugrupowaniem prawicowym z tendencjami centroprawicowymi i lewicowymi.

Najliczniejszą rodziną partii w Republice Mołdawii są ugrupowania socjaldemokratyczne. Na podstawie analizy programów politycznych do rodziny

²²⁸ B. Lomax, *Obstacles to the Development of Democratic Politics* [w:] T. Cox, A. Furlong, *Hungary: The Politics of Transitions*, Franc Cass, London 1995.

²²⁹ W. Jednaka, dz.cyt., s. 109.

²³⁰ M. Gallagher, M. Laver, P. Mair, *Representative Government in Western Europe*, New York-St. Louis-San Francisco 1992, s. 59.

²³¹ Zob.: R. Herbut, *Rodziny partii politycznych*, [w:] A. Antoszewski, R. Herbut (red.), *Demokracje zachodnioeuropejskie. Analiza porównawcza*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 1997.

²³² Zob.: R. Herbut, *Teoria i praktyka funkcjonowania partii politycznych*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2002.

²³³ Tamże, s. 11.

partii socjaldemokratycznych zaliczono 9 ugrupowań. Są to: Demokratyczna Partia Mołdawii, Socjalistyczna Partia Mołdawii, Ruch *Nadzieja*, Unia Pracownicza *Ojczyzna*, Ruch *Ravnoprawie*, Partia Socjalistów Republiki Mołdawii *Ojczyzna*, Partia Społeczno-Ekonomicznej Sprawiedliwości, Zjednoczona Mołdowa, Partia Socjaldemokratyczna. Mimo licznej reprezentacji na scenie politycznej, większość partii socjaldemokratycznych ma marginalny wpływ na kształt polityki państwa. Większość z nich nigdy nie przekroczyła wymaganego progu wyborczego podczas kolejnych rywalizacji wyborczych, a tym samym nigdy nie zasiadała w Parlamencie.

W przypadku ugrupowań zakwalifikowanych jako socjaldemokratyczne, ugrupowaniem o najwyższym stopniu lewicowości jest Unia Pracownicza *Ojczyzna* i Partia Socjalistów Republiki Mołdawii *Ojczyzna*. Elementy prawicowe występujące w tych ugrupowaniach są marginalne, nawiązują tylko i wyłącznie do tradycji narodowych. Demokratyczna Partia Mołdawii jest typowym przykładem ugrupowania socjaldemokratycznego łączącego w sobie zarówno poglądy lewicowe jak i prawicowe, bez przewagi żadnej ze stron. Ruch *Nadzieja*, Partia Społeczno-Ekonomicznej Sprawiedliwości i Zjednoczona Mołdowa są ugrupowaniami marginalnymi, w których zdecydowanie przeważają poglądy lewicowe. Szczególną uwagę należy zwrócić na Partię Socjalistów Republiki Mołdawii *Ojczyzna*, która choć zakwalifikowana w struktury socjaldemokratyczne, zawiera marginalne elementy prawicowe, będące w istocie centroprawicowymi. Poglądy tego ugrupowania są przykładem wielu skrajności. Jest to formacja zdecydowanie lewicowa z silną tendencją do centrolewicy, a nawet i ultralewicy. Analogicznie do tego ugrupowania zachowuje się Unia Pracownicza *Ojczyzna*, która prezentuje również silne tendencje lewicowe z ukierunkowaniem zarówno na centrolewicę jak i prawicę. Sztandarowym przykładem ugrupowania socjaldemokratycznego jest Demokratyczna Partia Mołdawii, która równoważy w swoim programie politycznym poglądy lewicowe i prawicowe z lekkim odchyleniem w stronę centroprawicy.

Do rodziny partii liberalnych zaliczamy trzy ugrupowania polityczne. Są to: Mołdowa Noastra, Partia Liberalna i Narodowa Partia Liberalna. Poglądy Narodowej Partii Liberalnej i Partii Liberalnej są bardzo zbliżone i dotyczą liberalizacji społeczeństwa. Mołdowa Noastra charakteryzuje się dużym odchyleniem postulatów liberalnych w stronę poglądów prawicowych, te natomiast zachowują również tendencje centroprawicowe. Narodowa Partia Liberalna i Partia Liberalna zmierzają w kierunku lewicowym, zachowując również tendencję do działań centroprawicowych.

Wśród partii konserwatywnych w Mołdawii wyróżniamy dwie partie polityczne – Centrową Unię Mołdawii i Konserwatywną Partię Mołdawii. Konserwatyzm tych ugrupowań wyrażony jest za pomocą ideologii prawicowej, zmierzającej w kierunku poglądów centroprawicy. Program Centrowej Unii

Mołdawii zawiera więcej poglądów lewicowych, dotyczących polityki socjalnej i gospodarki. Natomiast poglądy Konserwatywnej Partii Mołdawii są zdecydowanie bardziej centroprawicowe, elementy lewicowe ujawniają się tylko w przypadku postulatów dotyczących polityki socjalnej.

W Mołdawii do rodzin partii skrajnej prawicy zaliczymy dwa ugrupowania – Nową Obywatelską Partię Mołdawii i Rumuńską Partię Narodową. Z kolei do rodziny partii chłopskich zaliczamy tylko jedno ugrupowanie, którym jest Agrarna Partia Mołdawii. Nowa Obywatelska Partia Mołdawii jest ugrupowaniem silnie skrajnie prawicowym. Zakres programowy partii łączy w sobie w głównej mierze tendencje ultraprawicowe z minimalnym wskazaniem na centroprawicę. Rumuńska Partia Narodowa zawiera w swoim programie politycznym elementy przede wszystkim centroprawicowe z lekkim odchyleniem na ultraprawicę. W przeciwieństwie do Nowej Obywatelskiej Partii Mołdawii poglądy skrajnie prawicowe są w pewnym stopniu równoważone przez lewicowe w zakresie gospodarki i państwa wielonarodowego. Agrarna Partia Mołdawii, klasyfikowana jako partia chłopska, w swoim programie politycznym zawiera przede wszystkim poglądy lewicowe, równoważone w kwestiach społecznych przez myśl centroprawicową.

W systemie partyjnym Republiki Mołdawii partie polityczne nie posiadają genetycznego zakorzenienia w społeczeństwie i w samym państwie. Swoimi działaniami dążą to tworzenia zależności państwo – społeczeństwo. Organizacje polityczne próbują tworzyć swoje struktury w oparciu o legitymizację społeczną i poparcie ogółu. Działania te stają się nieudolne w wyniku niskiej świadomości społeczeństwa i poczucia odpowiedzialności za podejmowanie decyzji politycznych. Konkurencja ideologiczna między poszczególnymi partiami zapewnia pluralizm idei²³⁴, co kształtuje siłę napędową rozwoju państwa.

²³⁴ J. Albin, J.M. Kupczak (red.), *Z badań nad współczesną problematyką państw Europy Środkowej i Wschodniej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2000, s. 19.

VI

Gabinety rządzące, koalicje i partie opozycyjne

Partie rządzące i gabinety koalicyjne to główna siła napędowa systemu partyjnego stymulująca teorię gier politycznych²³⁵. Przedstawienie partii rządzących i gabinetów koalicyjnych w Republice Mołdawii pozwala zrozumieć profil systemu partyjnego tego kraju. Wolne wybory wykazują konkurencyjność partii politycznych w przestrzeni czasowej. W ten sposób zostają ujawniane interakcje wyborcze, które charakteryzują stan i rozwój systemu partyjnego.

Rozwój państwowości mołdawskiej i aktorów sceny politycznej wynika z próby i koncepcji rozwiązania powstających problemów społeczno-gospodarczych. Siły polityczne reagują na te kwestie, wykazując pragnienie integracji ze społeczeństwem, prowokując jednocześnie wrogie stanowisko do pozostałych ugrupowań politycznych. System partyjny Republiki Mołdawii jest źródłem ekstremalnego pluralizmu politycznego, w którym partie polityczne z założenia przyjmują pozycję przeciwników z silną tendencją odśrodkową, dążącą do zminimalizowania wpływu politycznego centrum. Strategie koalicyjne partii politycznych w mniejszym stopniu uwzględniają styczność ideologiczną koalicji gabinetowych²³⁶, w większym zaś kierują się zasadą podziału łupów (*office-seeking strategy*)²³⁷.

Określenie systemu partyjnego Republiki Mołdawii jako pluralizmu ekstremalnego nie wynika z analizy wyborów, a ze statycznej obserwacji, która w żaden sposób nie identyfikuje się z kierunkiem rozwoju systemu partyjnego²³⁸. Wybory parlamentarne w roku 1990 prezentują specyficzną rywalizację wyborczą. Miały miejsce w momencie, kiedy Republika Mołdawii była jeszcze Mołdawską Socjalistyczną Republiką Radziecką. Ponadto wybory te odbywały się w warunkach mobilizacji etnicznej i wzrostu nacjonalizmów narodowych.

²³⁵ J.Z. Pietraś, *Teoria decyzji politycznych*, Lublin 1990, s. 118.

²³⁶ A. Lijphart, *Patterns of Democracy. Government Forms and Performance in Thirty-Six Democracies*, New Haven 1999, s. 95.

²³⁷ W. Jednaka, *Gabinety koalicyjne w III RP*, Wrocław 2004, s. 37-38.

²³⁸ V. Rusnak, *Partijnaâ sistema w Respublike Moldova: problemy klassifikacii, MOLDOSCOPIE (Problemy političeskogo analiza)*, Kišinev 1993, s. 11-21.

Do kampanii wyborczej stawało tylko jedno ugrupowanie – partia komunistyczna i utworzony w 1989 roku Narodowy Front Mołdawii.

Ostatnim elementem wyborów parlamentarnych z 1990 roku był fakt, że odbyły się one we wszystkich z 380 powiatów. W wyniku rywalizacji wyborczej partia komunistyczna zasiadła w parlamencie, dzieląc się legislaturą z NFM i Ruchem *Unitate-Jedinstwo (Jedność)*. Przez pierwsze 1,5 roku w parlamencie dominowały wpływy NFM. Jego przedstawiciele, przy współpracy frakcji parlamentarnych wybrali rząd Mirce’a Druc’a (maj 1990). Powołanie przez NFM rządu uczyniło z tego ugrupowania prawdziwych obrońców interesów Mołdawian. Pokazało również, że możliwe jest działanie parlamentu wyłonionego w wyborach kontrolowanych przez ZSRR. Wybory z 1990 roku uformowały pierwsze legislacyjne struktury Republiki. Większość elit politycznych terenowych w obawie przed utratą przywództwa odmówiła współpracy z nowym parlamentem. Główną zasługą rządu NFM, było przyjęcie symboli narodowych i rozpoczęcie pracy nad prawodawstwem, które w przyszłości miało dać podstawę do demokratyzacji narodu. Rząd Mirce’a Druc’a skupił się na walce z monopartyjnością komunistów, zbudowaniu opozycji przeciwko ZSRR w postaci deklaracji *o suwerenności i o władzy państwowej*, a także na wprowadzeniu poprawek do ówczesnej konstytucji.

W lipcu 1990 roku przedstawiciele NFM zaprezentowali nowy program, mniej umiarkowany, zdecydowanie bardziej radykalny, stymulując rozwój struktur partyjnych, prowadząc do rozdrobnienia parlamentu. Celem strategicznym stało się przyłączenie do Rumunii. W wyniku zmian statutowych, część działaczy Narodowego Frontu Mołdawii zrezygnowała z mandatów parlamentarnych. Jesienią 1990 roku parlament MSRR składał się z 8 grup parlamentarnych: *Budżak, Zgoda, Demokraci, Kongres Intelktualistów, Front Chrześcijańsko-Demokratyczny, Niezależnych, Życie Wsi, Demokratyczna Partia Pracy*²³⁹. Poparcie dla NFM systematycznie spadało, rosły natomiast separatystyczne tendencje Gagauzów i ludności rosyjskojęzycznej z Naddniestrza.

Na przełomie sierpnia i września 1990 roku w Republice Mołdawii powstały separatystyczne republiki. Rząd nie zdołał opanować sytuacji w kraju. W skład rządu Mirce’a Druc’a wchodził przede wszystkim zwolennicy współpracy z Rumunią. Został on zdymisjonowany pod nieoficjalnym wpływem Kremla, a przede wszystkim rosyjskich służb specjalnych, które próbowały go skompromitować informacjami o nielegalnym kapitale w Republice. Przez mołdawskich politologów rząd Druc’a nie jest traktowany jako pierwsza władza parlamentarna kraju. Oficjalnie za pierwszego premiera uznaje się Valeriu Muravskiego. Mirce’a Druc sprawował swoje stanowisko nieoficjalnie, mając

²³⁹ V. Rusnak, G. Rusnak, *Partijnaâ sistema Moldovy: suščnost’ i osobiennosti*, MOLDOSCOPIE (Problemy političeskovo analiza), Kišyniev 1993, s. 14-19.

przyzwolenie ówczesnych elit. Osobami, które wspomagały go w kształtowaniu systemu politycznego kraju, byli: Andrei Moshanu i Valeriu Matei. W roku 1990 Druc wraz ze swoimi współpracownikami stanowił trzon elity politycznej kraju.

Andrei Moshanu posiada stopień naukowy doktora habilitowanego. Uważano go za specjalistę i źródło informacji na temat teoretycznych uwarunkowań systemu politycznego. W czasach Związku Radzieckiego pracował dla wywiadu rumuńskiego. Jako historyk miał dostęp do archiwów państwowych i ważnych dokumentów, które w postaci mikrofilmów przewoził na teren Rumunii. Valeriu Matei uważany był za człowieka Moskwy. W Rosji zdobył wykształcenie urzędnicze. W latach 90. XX wieku ludzie kształcący się w Związku Radzieckim cieszyli się w Mołdawii ogromnym uznaniem. Matei był politykiem charyzmatycznym, człowiekiem wysoce utalentowanym. W nim, podobnie jak w Andrei Moshanu, politycy Narodowego Frontu Mołdawii upatrywali ludzi, którzy pozwolą odrodzić się elicie. Funkcje przewodniczącego parlamentu objął po nim Andrei Moshanu, przedstawiciel FNM.

Wśród elity politycznej pojawiły się obawy, iż kolejny premier pochodzący ze struktur frontowych nie zapanuje nad parlamentem. Andrei Moshanu zastąpił na stanowisku premiera Valeriu Murawski, wcześniejszy minister finansów lat 1990-1991. Sprawował stanowiska od 28 maja 1991 do 4 lipca 1992 roku. Valeriu Murawski prowadził umiarkowaną politykę kraju dążył do uzyskania przez Republikę Mołdawii niezależności i przywództwa nad swoim własnym narodem²⁴⁰. Deklaracja niepodległości z 27 sierpnia 1991 roku doprowadziła do konfrontacji Kiszyniów – Moskwa, przyczyniając się jednocześnie do zakazu działalności Partii Komunistycznej. Podczas spotkania Zgromadzenia Narodowego, Narodowy Front Mołdawii podtrzymał swoje idee i tendencje do zjednoczenia z Rumunią. Przyczyniło się to do wyodrębnienia w mołdawskim parlamencie grup dążących do suwerenności państwowej.

Konflikt interesów doprowadził do przyjęcia przez prezydenta elekta ustawy, dotyczącej wyborów prezydenckich. Dzięki poparciu Partii Demokratycznej Republiki Mołdawii, a więc z inicjatywy mołdawskiego parlamentu, w grudniu 1991 roku Mirca Snegur został wybrany prezydentem Republiki Mołdawii. W pierwszej połowie 1992 roku we wschodniej części kraju wybuchł konflikt. Valeriu Murawski nie zdołał pokonać ruchów i tendencji separatystycznych, ani przywrócić konstytucyjnej władzy we wschodniej Mołdawii, wobec czego zrezygnował ze stanowiska²⁴¹.

Kolejny gabinet utworzył Andrei Sangeli (od 4 sierpnia 1992 do 5 kwietnia 1994). W skład rządu weszli głównie zwolennicy Narodowego Frontu Mołda-

²⁴⁰ V. Mośniaga, *Їзык, етностационална ідентичност і упроценіе независимой молдавской государственности*, MOLDOSCOPIE (Problemy političeskovo analiza), Kišyniev 1995, s. 4-82.

²⁴¹ Tamże.

wii i propagatorzy niepodległej Mołdawii – głównie przedstawiciele Agrarno-Demokratycznej Partii Mołdawii (ADPM). Andrei Sangeli sprawował swoje stanowisko dwukrotnie, drugi raz powierzono mu je po wyborach parlamentarnych w 1994 roku. Wyłoniono wtedy nowy rząd wspierany przez Mirce’a Snegura tzw. *Sangeli 2* – od 5 kwietnia 1994 do 24 stycznia 1997 roku. Wygrała Agrarno-Demokratyczna Partia Mołdawii, uzyskując 43,18% głosów i 53,85% mandatów w parlamencie, a głównym tematem kampanii było hasło: *centrum-peryferia* i niezależność państwowości mołdawskiej.

Przed nowym rządem stało wyzwanie przeprowadzenia reform i demokratyzacji kraju. W wielu kwestiach Agrarno-Demokratyczna Partia Mołdawii wspierana była głosami Bloku wyborczego Partii Socjalistycznej i Ruchu Jedność (*Socjalistyczna Jedność*), dzięki czemu została m.in. przyjęta konstytucja. Po wyborach rząd *Sangeli 2* powrócił do hasła wyborczego *centrum-peryferia*, regulując tym samym kwestie Gagauzji. Mołdawię jako Republikę uznano za konstytucyjne centrum, które powinno służyć swoim regionom-peryferiom. Różnice co do tempa mołdawskiej transformacji doprowadziły do rozłamu w szeregach rządzącej partii i pojawienia się przed wyborami prezydenckimi w 1996 roku, trzech nowych partii²⁴². Prezydent i przewodniczący parlamentu działali wspólnie w jednym ugrupowaniu, próbując pogodzić rywali w wyborach prezydenckich, które ukształtowały tak naprawdę scenę polityczną na wybory parlamentarne w 1998 roku.

Następcą Sangeli został Ion Ciubuk. Podobnie jak poprzednik, również sprawował swoją funkcję dwukrotnie. Pierwszy raz od 24 stycznia 1997 roku do 22 maja 1998 roku, drugi raz od 22 maja 1998 roku do 12 marca 1999 roku. Kolejnym premierem został Ion Sturza, od 12 marca 1999 do 21 grudnia 1999, polityk o orientacji prozachodniej. Ion Sturza należał do elity biznesu, dzięki czemu posiadał liczne udziały w przemyśle mołdawskim. Jego rządy wywołały w Mołdawii kryzys, którego skutki widoczne są po dzień dzisiejszy. Rządy Sturza doprowadziły do ekonomicznej zapaści kraju. Fabryki, których był właścicielem lub udziałowcem, nie wypłacały pracownikom wynagrodzeń przez około 6 miesięcy. W tym samym czasie ceny benzyny i energii wzrosły kilkakrotnie. W okresach zimowych elektrociepłownie dostarczające ogrzewanie do bloków mieszkalnych przestały funkcjonować. Stał transport, a w efekcie cały kraj został sparalizowany.

W tym czasie prezydentem Republiki Mołdawii był Petru Luczinski, który pod koniec 1999 roku odwołał rząd Sturza i powołał nowy gabinet pod przewodnictwem Dymitru Braghisa (od 21 grudnia 1999 roku do 19 kwietnia 2001 roku). W trakcie rządów Dymitru Braghisa zmieniono sposób wyboru głowy

²⁴² V. Moșnăga, *Partijno-političeskoe razvitie Moldovy za desăt' let nezavisimosti: politologičeskij analiz*, MOLDSKOPIE, Kišiniev 2002, s. 23-83.

państwa. W 2000 roku parlament podjął decyzję o powszechnym wyborze prezydenta przez społeczeństwo mołdawskie. Gabinet Dymitru Braghisa pełnił funkcje techniczne i przejściowe. Po wyborach parlamentarnych w 2001 roku został zastąpiony przez Vasile Tarleva. Pierwszy rząd Vasile Tarleva sprawował swoją funkcję od 19 kwietnia 2001 roku²⁴³ do 19 kwietnia 2005 roku, drugi raz powołano go na to stanowisko w okresie od 19 kwietnia 2005 roku do 20 marca 2008 roku. Po upływie kadencji drugiego rządu Vasile Tarleva funkcję premiera od 31 marca 2008 roku sprawuje Zinadia Greceani.

Trzeci etap procesu demokratycznej transformacji rozpoczął się wraz z wejściem w życie Umowy o Partnerstwie i Współpracy między Unią Europejską i Mołdawią (1998), podpisaniem deklaracji w sprawie integracji europejskiej przez większość sił politycznych w Mołdawii (1999), wspólną deklaracją frakcji parlamentarnych w sprawie przystąpienia Mołdawii do Unii Europejskiej (2003), koncepcją integracji Mołdawii z Unią Europejską (2003) oraz Indywidualnym planem działania Unia Europejska²⁴⁴ – Mołdawia (2004).

Pierestrojka rozbudziła w Europie większe nadzieje na zmiany, dostarczyła również opozycji wygodnej legitymizacji taktycznej²⁴⁵. Terminem *opozycja* określa się przeciwieństwo, antagonizm, kwestionowanie przyjętych poglądów lub sprzeciw wobec kogoś lub czegoś²⁴⁶. Opozycję cechuje zróżnicowanie programowe w stosunku do ugrupowań rządzących, wyrażone wartościami ustrojowymi i ideowo-politycznymi²⁴⁷, których celem jest ewentualna i legalna zmiana istniejącego systemu politycznego i społeczno-gospodarczego lub reforma i zmiana ekipy sprawującej władzę²⁴⁸. Istnienie *opozycji* stało się swoistą konsekwencją funkcjonalnego podziału władzy²⁴⁹. Często *opozycję* określa się

²⁴³ V. Moșnâga, G. Rusnak, *Prezidentskie (2000) wybory v Respublike Moldova: osobiennosti i rezul'taty*, MOLDOSCOPIE (Probleme de analiză politică), Kișinev 2001, s. 59-94; Zob. również: V. Moșnâga, G. Rusnak, *Parlamentskie (2001) wybory v Respublike Mold: spečifika, rezul'taty, elektorāl'nye strategii i tehnologii*, MOLDOSCOPIE (Probleme de analiză politică), Kișinev 2001.

²⁴⁴ M. Sikora, *Unia Europejska – Rosja. Dylematy mołdawskiej polityki* [w:] J. Knopek (red.) *Unia Europejska jako aktor stosunków międzynarodowych*, Toruń 2009, s. 273-285.

²⁴⁵ Z. Brzeziński, *Wielkie bankructwo. Narodziny i śmierć komunizmu w XX wieku*, przeł. K. Tarnowska, A. Kanarek, Instytut Literacki, Paryż 1990, s. 139.

²⁴⁶ E. Zwierzchowski, *Opozycja parlamentarna*, Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 2000, s. 9.

²⁴⁷ K. Grzybowski, *Instytucjonalizacja partii politycznych*, ZNUJ, „Prace z nauk politycznych” 1972, z. 3, s. 36.

²⁴⁸ E. Zwierzchowski, *Wybrane problemy opozycji politycznej* [w:] W. Skrzydło, R. Mojaka (red.), *Ustrój polityczny Rzeczypospolitej Polskiej w Konstytucji z 2 kwietnia 1997 r.*, Wydawnictwo UMCS, Lublin 1998, s. 124; A. Antoszewski, *Opozycja polityczna* [w:] A. Antoszewski, R. Herbut (red.), *Encyklopedia politologii*, t.3, Kraków 1999, s. 118.

²⁴⁹ P. Sarnecki, *Założenia systemu „rządów zgromadzenia” i możliwości ich adaptacji do przyszłej Konstytucji RP* [w:] A. Gwizdź, *Konstytucyjny system rządów, możliwości adaptacji do warunków polskich*, Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 1997, s. 138.

jako bliżej niesprecyzowaną ideę²⁵⁰, bądź też formę przybierającą postać tejże idei²⁵¹ lub demokratycznej filozofii politycznej²⁵².

Układ mołdawskiej sceny politycznej na osi partia rządząca i opozycja można określić słowami Dahrendorfa: *rywalizacja pomiędzy tymi, którym prowadzi się lepiej, z tymi, którym prowadzi się gorzej*²⁵³. Tłumaczy to powód, dla którego opozycja stała się wyróżnikiem rozwijających się demokracji, przyjmując formę kooperacji w rywalizacji²⁵⁴. Opozycja podkreśla konkurencyjność, warunkując istotę działania systemu partyjnego²⁵⁵, w sferze stosunków sił rządzących i stylu wyrażania interesów²⁵⁶.

W Republice Mołdawii możemy wyróżnić trzy rodzaje opozycji. Pierwsza to opozycja parlamentarna nazywana *konstruktywną*, znajdująca się w nieoficjalnej koalicji parlamentarnej z Partią Komunistów Republiki Mołdawii – Chrześcijańsko-Demokratyczna Partia Ludowa i Partia Demokratyczna. Druga, to opozycja parlamentarna *aktywna* - Alians Nasza Mołdawia, Partia Demokracji Społecznej i Partia Socjalliberalna. Trzeci rodzaj opozycji w Republice Mołdawii to pozaparlamentarna, na którą składają się pozostałe partie zarejestrowane przez Ministerstwo Sprawiedliwości z wyjątkiem Ruchu Społeczno-Politycznego Nowa Siła i Partii Prawo i Sprawiedliwość, których liderzy są byłymi funkcjonariuszami państwowymi. Liderzy opozycji *aktywnej* publicznie oskarżają *konstruktywistów* o zdradę i współudział w rządzeniu krajem, nie widząc dla niej szans powrotu w swoje szeregi. Prowadzi to z kolei do częstszych sojuszy między konstruktywistami a PKRM. Złe stosunki między ugrupowaniami opozycji *aktywnej* i *konstruktywnej* niosą ryzyko antagonizmów, przynosząc korzyści komunistom. Istotne jest, by ugrupowania opozycyjne zrewidowały swoje strategie wyborcze na takie, które pozwoliłyby stać się jej optymalnym przeciwnikiem dla PKRM. Opozycja mołdawska silnie akcentuje integralność z przemianami demokratycznymi²⁵⁷, tworząc programową bliskość w stosunku do tych idei, które warunkuje trwałe współdziałanie²⁵⁸.

²⁵⁰ R. Dahl, *Demokracja i jej krytycy*, tłum. S. Amsterdamski, Kraków 1995, s. 8.

²⁵¹ A. Jamróz, *Demokracja*, Białystok 1995, s. 5.

²⁵² A. Jamróz, *Demokracja współczesna. Wprowadzenie*, Białystok 1993, s. 25.

²⁵³ A. Dahrendorf, *Nowoczesny konflikt społeczny*, tłum. B. Orłowski, Warszawa 1993, s. 174.

²⁵⁴ A. Dumała, *Mechanizmy decyzyjne w demokracji konstytucyjnej*, Lublin 1998, s. 23.

²⁵⁵ Z. Machelski, *Opozycja w systemie demokracji parlamentarnej Wielka Brytania, Niemcy, Włochy*, Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 2001, s. 36; Zob.: S. Kaliciuk, *Systemy partyjne Europy Zachodniej*, Warszawa 1991; Z. Kiełmiński, *Koalicje rządzące w systemie parlamentarnym*, Warszawa 1986; K. Kik, *Komunistyczna Partia Hiszpanii. Ewolucja programowa i polityka w latach 1939-1985*, Warszawa 1986.

²⁵⁶ G. Smith, *Życie polityczne w Europie Zachodniej*, tłum. L. Dorn, Warszawa 1992, s. 132.

²⁵⁷ G. Sartori, *Teoria demokracji*, Warszawa 1994, s. 194.

²⁵⁸ A. Jamróz, *System partyjny współczesnej Francji*, Warszawa 1990, s. 351; Zob.: K. Kik, *Międzynarodówka Socjalistyczna 1951-1992. Zarys działalności*, Warszawa 1994; S.G. Kozłowski, *Współczesna Ameryka*, Lublin 2001; K. Krzywicka, *Chrześcijańska demokracja we współcze-*

Również z tego powodu w państwach takich jak Mołdawia, rządy określane są często mianem kombinacji, a nie koalicji²⁵⁹.

Wymienione trzy opozycje, poza walką wyborczą z PKRM, zwalczały siebie nawzajem, co dawało szansę komunistom na utrzymanie dominującej pozycji na mołdawskiej scenie politycznej. Nieumiejętność ustalenia wspólnych koncepcji i list wyborczych sprawiała, że wszelkie konfrontacje wygrywane były przez kandydatów komunistów, których było stosunkowo niewielu, w porównaniu z nadmiarem przedstawicieli opozycyjnych. Analizując *morfologię* elektoratu mołdawskiego, można stwierdzić, iż w latach 1998-2008 każdy kandydat Partii Komunistycznej, nawet zupełnie nieznan, mógł wygrać wybory już w pierwszej turze, mając co najmniej 30-40% poparcie społeczeństwa.

Partie opozycyjne nie chciały wspólnie uczestniczyć w walce wyborczej, co negatywnie wpływało na ich wizerunek społeczny. Brak minimalnego poziomu komunikowania się między ugrupowaniami opozycyjnymi sceptycznie prezentował ich zdolność do konkurowania z Partią Komunistów Republiki Mołdawii. Istnienie opozycji i prowadzone przez nią działania uznaje się za niezbędny element funkcjonowania demokratycznego systemu rządów²⁶⁰. Niezwykle ważna i potrzebna jest również aktywna i umiejętna działalność. Z tego powodu inicjatywy opozycji traktowane są często jako antyreformatorskie, zagrażające systemowi politycznemu państwa²⁶¹.

W mołdawskich środkach masowego przekazu²⁶² systematycznie pojawiają się informacje o powstawaniu nowych ugrupowań opozycyjnych, łączeniu starych itd. Następują próby połączenia opozycji wspólnymi i względnie trwałymi interesami politycznymi²⁶³, deformowanymi często odmiennymi celami wynikającymi z proceduralnego i merytorycznego funkcjonowania poszczególnych ugrupowań²⁶⁴. Koalicje opozycyjne systematycznie się zmieniają, łączą, dzielą, wprowadzając tak naprawdę dezorientację wśród potencjalnego elektoratu. Taka sytuacja miała miejsce w 2007 roku w przypadku Partii Socjalliberalnej i Liberalnej Partii Narodowej, które postanowiły stworzyć nowe ugrupowanie wraz z liczną grupą członków Partii Demokratycznej. Do nowej formacji opo-

snym świecie, Warszawa 1999; I. Rusinowa, *Z dziejów amerykańskich partii politycznych*, Warszawa 1994; F. Ryszka, *Państwo stanu wyjątkowego*, Wrocław 1985.

²⁵⁹ M. Grzybowska, A. Zięba, *Współczesne systemy partyjne wybranych państw europejskich*, Kraków 1996, s. 85.

²⁶⁰ Z. Machelski, *Ustrojowe znaczenie opozycji parlamentarnej*, „Państwo i Prawo” 1997, z. 2, s. 13.

²⁶¹ E.K. Nowak, *Funkcja rządzenia partii i ugrupowań politycznych w Polsce (zagadnienia wybrane)*, „Państwo i Prawo” 1993, z. 6, s. 54.

²⁶² A w szczególności: Jurnal de Chisinau, Info Prim Neo, Timpul i Flux.

²⁶³ Z. Czeszejko-Sochacki, *Prawo parlamentarne w Polsce*, Warszawa 1997, s. 162.

²⁶⁴ A. Szmyt, *Partie polityczne a parlament*, [w:] A. Gwiżdż (red.), *Założenia ustrojowe, struktura i funkcjonowanie parlamentu*, Warszawa 1997, s. 145-146.

zycyjnej miała dołączyć również Akcja Europejska²⁶⁵ Andrei Petrenku. Funkcję lidera zamierzano powierzyć Władimirowi Filatowi. Partie opozycyjne liczyły, iż powstanie nowego ugrupowania wzmocni mołdawską opozycję, szczególnie dzięki pozycji lidera, który szczególnie w Kiszyniowie cieszył się bardzo dużym poparciem społecznym²⁶⁶. Próby podejmowania aktywnych działań dają mołdawskiej opozycji stopniowy wpływ na politykę realizowaną w państwie. Często jednak poręczają one własnym autorytetem decyzje w społeczeństwie niepopularne²⁶⁷, oddając tym samym poparcie PKRM. Silny i wyrazisty podział mołdawskiej sceny politycznej, doprowadził do konfliktu między egzekutywą a legislatywą²⁶⁸, co sprawiło, iż aktywność opozycji skierowana jest przede wszystkim na uzyskanie popularności politycznej, na polepszenie szans wyborczych w kolejnych rywalizacjach²⁶⁹.

Rok 2008 opozycja mołdawska rozpoczęła po raz kolejny bez wspólnego projektu politycznego. Obniżyło to w znaczny sposób jej szansę na osiągnięcie sukcesu w wyborach parlamentarnych w 2009 roku. Objęcie stanowiska mera Kiszyniowa przez kandydata Partii Liberalnej, pokrzyżowało plany nie tylko komunistom, ale i pozostałym partiom opozycyjnym. Wielu przedstawicieli mołdawskiej opozycji zdało sobie sprawę z rosnącego poparcia dla Partii Liberalnej wśród społeczeństwa mołdawskiego, co czyni ją aktualnie jedną z czołowych partii w tym kraju. Wprowadzenie przez komunistów zmian do Ustawy o partiach politycznych i do ordynacji wyborczej, w sprawie zakazu tworzenia bloków wyborczych, doprowadziło do wewnętrznej, *bratobójczej*

²⁶⁵ Kongres założycielski Akcji Europejskiej odbył się 22.10.2006 r. Głównym celem ruchu jest integracja Republiki Mołdawii z Unią Europejską. Dla osiągnięcia tego celu Akcja Europejska zamierza zrealizować następujące postulaty: zmodyfikowanie gospodarki, sfery socjalnej, infrastruktury oraz szkolnictwa. Akcja Europejska działa poprzez organizowanie debat, w których porusza tematykę związaną z przystąpieniem Mołdawii do Unii Europejskiej, dostosowania prawa do standardów europejskich, intensyfikacji negocjacji stowarzyszeniowych RM z UE i wypowiedzenia członkostwa ze Wspólnoty Niepodległych Państw. W momencie powołania Akcja Europejska liczy 6 tys. członków. Jest to partia intelektualistów, która zamierza werbować przedstawicieli tradycyjnych ugrupowań politycznych.

²⁶⁶ P. Bogatu, *Czyżby rodziła się partia, która wygra z komunistami?*, „Jurnal de Chisinau” z 20.07.2007.

²⁶⁷ K. Complak, *Opozycja parlamentarna w obowiązującej i w przyszłej Konstytucji*, „Przegląd Sejmowy” 1995, nr 2, s. 29.

²⁶⁸ E. Gdulewicz, *Parlament a rząd w V Republice Francuskiej. Sfera ustawodawcza*, Lublin 1990, s. 35; Zob.: Z. Machelski, *Systemy partyjne Europy Zachodniej*, Warszawa 1991; Z. Maciąg, *System partyjny RFN*, Warszawa 1979; S. Markiewicz, *Ruch chrześcijańskiej demokracji w świecie współczesnym*, Warszawa 1988; S. Markiewicz, *CSU-historia i teraźniejszość*, Warszawa 1981; S. Markiewicz, *Współczesna chrześcijańska demokracja*, Warszawa 1977; A. Markowski, *Kryzys czeskiej socjaldemokracji*, „Dziś” 2005, nr 1; M. Migalski (red.), *Partie i systemy partyjne Europy Środkowej i Wschodniej*, Sosnowiec 2005.

²⁶⁹ E. Zwierzchowski, *Wybrane problemy opozycji politycznej. XL Ogólnopolska konferencja Katedr i Zakładów Prawa Konstytucyjnego*, Kazimierz Dolny n. Wisłą, 4-6.06.1998, s. 10-13.

walki między opozycją. Jedyną szansą na zwycięstwo w wyborach parlamentarnych w 2009 roku było opracowanie przez ugrupowania opozycyjne wspólnego planu działania i połączenie elektoratu²⁷⁰. Fakt ten uczyniłby z opozycji mołdawskiej tę właściwą, przyjmującą formę krytyki korygującej, na tyle silną, by skutecznie spełniać przypisane jej funkcje²⁷¹.

W Republice Mołdawii konflikty lokują się zawsze na jednej osi opozycja – partia komunistyczna. Animozje te wynikają z konfliktów wokół polityki centralnej państwa. Opozycja mołdawska występuje w roli opozycji lokalnej w stosunku do władzy centralnej²⁷².

Podstawowym celem działalności opozycji mołdawskiej jest zmiana systemu politycznego i kultury centralnej kraju. Wszystkie ugrupowania opozycyjne łączy wspólny protest w stosunku do idei państwa kształtowanej i promowanej przez Partię Komunistów Republiki Mołdawii. Wśród opozycji mołdawskiej pojawiają się wartości nacjonalistyczne, szczególnie wśród ugrupowań mniejszości rosyjskiej i rumuńskiej, nie wywierają one jednak zbyt silnej presji na politykę kraju. Większość przetargów politycznych w ugrupowaniach opozycyjnych sprowadza się do globalizacji interesów w skali całego kraju. Opozycja mołdawska nie potrafi skupić się zatem na działaniu, a jedynie na postulatach i ogólnym sprzeciwie wobec wszelkich działań partii komunistycznej. Brak wspólnego planu działania sprawia, że działania opozycji wymierzone w partię komunistów działają tylko na ich korzyść.

W Republice Mołdawii opozycja prezentuje wyraźnie poglądy liberalizacji życia politycznego i społecznego zarówno pod względem światopoglądowym jak i gospodarczym. Kategorią podziału jest tradycjonalizm światopoglądowy, który stanowi podstawową granicę ideologiczną. Przekroczenie jej warunkuje poglądy zmierzające w stronę liberalizmu gospodarczego. Stworzenie trwałej opozycji mołdawskiej dopinguje silne lobby w postaci USA. Kwestią sporną pozostaje nadal stanowisko wobec NATO i WNP, a także tendencje zjednoczeniowe z sąsiadującą Rumunią.

²⁷⁰ K. Tafraise, *Opositia, in cotoro?*, „Timpul” nr 787, 16.01.2008.

²⁷¹ M. Sobolewski, *Rola systemów partyjnych w kontroli władzy państwowej*, „Zeszyty Naukowe UJ. Prace Prawnicze” 1966, nr 25, s. 271; J. Pawłowicz (red.), *Komuniści Europy Zachodniej*, Warszawa 1983; S. Rudnik, *Partia Zielonych w systemie politycznym RFN*, Słupsk 1994; R. Rudziński, *Partie polityczne*, Warszawa 1973; M. Sadowski, *System partyjny współczesnej Francji*, Warszawa 1991.

²⁷² Z. Machelski, *Opozycja w systemie demokracji parlamentarnej Wielka Brytania, Niemcy, Włochy*, Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 2001, s. 61; Zob.: J. Stefanowicz, *Chrześcijańska demokracja*, Warszawa 1991; A. Stępień (red.), *Współczesna Rosja*, Łódź 1999; J. Zakrzewska, *Włochy. Zarys ustroju*, Warszawa 1974; E. Zieliński, *Współczesna Rosja. Studium polityczno-ustrojowe*, Warszawa 1995; A. Zięba, *Współczesny konserwatyzm brytyjski*, Warszawa 1990.

VII

Partie polityczne a postawy społeczne

Spółeczeństwo obywatelskie²⁷³ ma decydującą rolę w tworzeniu i afirmacji partii politycznych. Uczestnictwo obywateli w walce wyborczej jest elementem zasadniczym w przypadku konsolidacji całego porządku społecznego²⁷⁴. Partie polityczne są również kluczowym elementem nowoczesnej demokracji. Odgrywają ważną rolę mediatora między społeczeństwem obywatelskim a instytucjami publicznymi²⁷⁵.

Tematyka związana ze społeczeństwem obywatelskim w Republice Mołdawii nie była do tej pory poruszana. Fakt istnienia jego struktur jest niezaprzeczalny, kwestią dyskusyjną natomiast jest korelacja zależności między funkcjonowaniem partii politycznych a posiadaną przez nie legitymizacją społeczną. Występują różne sposoby tworzenia partii politycznych, jednak jedynym gwarantem ich istnienia jest reprezentacja społeczna, promowanie interesów, potrzeb, wizji i idei obywateli, wyrażonym pluralizmem społeczno-politycznym²⁷⁶. Zależność ta wynika z samej definicji partii politycznych, które w założeniu istnieją tylko i wyłącznie po to, by realizować społeczne, gospodarcze, kulturalne i duchowe inicjatywy swojego elektoratu.

W Republice Mołdawii kwestia społeczeństwa obywatelskiego związana jest nie tylko z czynnikami, które doprowadziły do jego powstania, ale przede wszystkim z genezą kształtowania suwerennego państwa²⁷⁷. Zjawisko kształtowania partii politycznych w Republice Mołdawii jest wynikiem demokratyzacji

²⁷³ M. Sikora, *Spółeczeństwo obywatelskie, jako wartość podjętej transformacji systemowej w Republice Mołdawii*, [w:] L. Kacprzak, J. Knopek, D. Mierzejewski (red.) *Wartości a współczesne państwo*, Piła 2009, s. 331-334.

²⁷⁴ P. Braud, *Rozkosze demokracji*, Warszawa 1995, s. 64.

²⁷⁵ J. LaPalombara, M. Weiner, *Political Parties and Political Development*, Princeton: Princeton Univ. Press, 1966, s. 30.

²⁷⁶ Zob.: A. Michnik, *Takie czasy...Rzecz o kompromisie*, Londyn 1985.

²⁷⁷ M. Sikora-Gaca, *Podstawy społeczeństwa obywatelskiego w Republice Mołdawii*, [w:] *Spółeczeństwo obywatelskie w Polsce a instytucjonalna rzeczywistość demokracji w jednoczącej się Europie*, (red.) A. Chodubski, L. Kacprzak, Piła 2010, s. 341-351.

życia politycznego i katastrofy reżimu totalitarnego. Badając rozwój ugrupowań politycznych, należy zwrócić uwagę na to, kiedy są to sztuczne twory, a kiedy powstają w wyniku ambicji liderów czy odśrodkowych tendencji w społeczeństwie. Odpowiedzią na te pytania są wyniki wyborów. Stanowią one dowód na to, iż większość partii politycznych w Republice Mołdawii nie posiada swojego elektoratu, a ich powstanie jest znacznie bardziej wynikiem działalności elit, nie mas²⁷⁸. Małe partie polityczne nie są brane pod uwagę, gdyż zapewniają reprezentację interesów tylko swoim członkom i liderom. Nie są to instytucje społecznie wiarygodne. Podczas wyborów parlamentarnych w latach 1994-2001 spośród 13 partii 7 było ugrupowaniami pochodzącymi z zewnątrz, a tylko 6 z nich określano jako wewnętrzne²⁷⁹.

Na postsocjalistycznej scenie politycznej Republiki Mołdawii większość podmiotów politycznych wyłoniło się w efekcie cyrkulacji elit, a nie działań społecznych. Wśród partii politycznych Republiki Mołdawii można wyróżnić partie historyczne powstałe na bazie Frontu Narodowego i postkomunistyczne. Większość ugrupowań politycznych istniejących i powstających w Republice Mołdawii to ugrupowania postfrontowe i postkomunistyczne²⁸⁰. Większości z nich nie udało się przekroczyć progów wyborczych. Te, które dostały się do parlamentu startowały wspólnie z innymi partiami w blokach wyborczych.

Jak zauważył Peter Denken, powstanie systemu partyjnego jest efektem świadomości działań i zaangażowania podmiotów polityki, a także udziału społeczeństwa w kształtowaniu instytucji politycznych²⁸¹. Ten ostatni czynnik wynika z uwarunkowań i interesów społecznych i historycznych, który realizuje się poprzez działalność instytucjonalną²⁸². W pewnym sensie partie polityczne Mołdawii przybierają postać ugrupowań społecznego antagonizmu. W ostatnich latach przemiany, które miały miejsce na scenie politycznej, świadczą o anarchistycznym oddziaływaniu niektórych ugrupowań politycznych. Swoją ideologią i teoretyczną próbą realizacji interesów społecznych, wpływają na obywateli zmuszając elektorat do działania.

Rozwarstwienie mołdawskiego społeczeństwa rodzi interesy licznych grup, co bezpośrednio wpływa na kształt systemu partyjnego²⁸³. Interesy klas i grup społecznych skupione są przede wszystkim wokół kwestii ekonomicznych, około 80-90% obywateli Republiki Mołdawii, posiada dochód niższy od minimalnego poziomu konsumpcji. Podwyższenie poziomu życia społeczeństwa jest

²⁷⁸ V. Moșnăga, *Prtijno-političeskoje razvitie...*, dz.cyt., s. 31-33.

²⁷⁹ Tamże.

²⁸⁰ S. Sokolskij, *Postavtoritarnye parlamentskie vybory v Rossii, stranach Vostočnoj Evropy i Baltii*, „Mirovaâ Ekonomika i Mieždunarodnye Otnošeníâ” 1995, no 3, s. 78.

²⁸¹ Ž.P. Denken, *Političeskaâ nauka*, Moskva 1994, s. 51.

²⁸² Tamże.

²⁸³ Ph. Beneton, *Les classes sociales*, Paris 1991, s. 12.

podstawowym hasłem wyborczym, wysuwany przez ugrupowania polityczne startujące w wyborach.

Różne grupy społeczne posiadają własne preferencje wyborcze. Prawica zdominowana jest przede wszystkim przez studentów, obywateli pochodzenia rumuńskiego i intelektualistów działających na rzecz integracji europejskiej. Zwolenników ugrupowań centrowych wyróżnia liniowa zależność między wiekiem i sympatiami wyborców. Preferują oni również prawicę w wyniku bliskoznacznych uwarunkowań politycznych. Ugrupowania centrowe zyskują sobie zwolenników charakterystycznymi elementami programowymi, tj.: sprawiedliwość społeczna, równość, praworządność, porządek publiczny i solidarność ludzka. Przykładem ugrupowania, z którym sympatyzują młodzi wyborcy, jest Partia Liberalno-Demokratyczna, która oprócz doktryny liberalnej zawiera w sobie elementy centroprawicowe.

Układ preferencji wyborczych uzależniony jest od wieku wyborców i miejsca ich zamieszkania. Partia Komunistów Republiki Mołdawii swoje założenia programowe konstruuje w sposób prosty i jasny, często populistycznie prowadząc politykę dwutorową na linii wschodniej i zachodniej. Duży trzon elektoratu PCRM, stanowią zwolennicy polityki Kremla. Poparcie dla Komunistów wynikało (i wynika nadal) ze specyficznych relacji łączących ten kraj z Rosją.

Większość obywateli mołdawskich upatruje w stosunkach z tym krajem szansę na poprawę warunków bytowych, jednak hasła integracji z UE i Rumunią również cieszą się dużym poparciem. Dowodem takiego działania był rok 2003, kiedy Władimir Woronin odmówił podpisania *Memorandum Kozaka*, regulującego konflikt naddniestrzański. Władimir Putin określił wtedy to działanie jako *lekkomyślność władzy*, natomiast Rada Europy jako *polityczną mądrość*. Skutkiem tego działania był brak poparcia ze strony Rosji dla komunistów w wyborach w 2005 roku. PKRM szczególnie ostrożnie pochodzi do tendencji zbliżenia z Rumunią, wychodząc z założenia, że Europa nie powinna dopuścić do istnienia dwóch państw o tej samej narodowości i tożsamości, tak jak miało to miejsce w przypadku Niemiec²⁸⁴.

Republika Mołdawii charakteryzuje się bardzo niskim poziomem rozwoju społeczno-gospodarczego. W takiej sytuacji w latach 1998-2008 wyższe było poparcie społeczne dla ugrupowań lewicowych. Uwarunkowania ekonomiczne sprawiły, że wybory w 2005 roku nacechowane były odgórną niechęcią do ugrupowań prawicowych. Z tego powodu w programach każdego z ugrupowań politycznych funkcjonujących w Republice Mołdawii można odnaleźć postulaty wyrównania dochodów społeczeństwa i walki z ubóstwem.

Specyfika tego narodu wynika z faktu, że spora część obywateli urodziła się w czasach ZSRR lub doskonale je pamięta. Ta kwestia w połączeniu z niechęcią

²⁸⁴ *Ravnopravie-Obščestvenno-Političeskoe Dviženie*, wydanie specjalne, s. 1.

do demokracji, która przyniosła wysoki wskaźnik ubóstwa w kraju, daje tak duże poparcie komunistom. W społeczeństwie Republiki Mołdawii brakuje ugruntowanej kultury politycznej, opartej o tradycje obywatelskie. Tym samym to pragmatyzm społeczny, czynniki wewnętrzne i zewnętrzne kształtują poparcie społeczne dla partii.

W literaturze przedmiotu występuje niedosyt w badaniach nad charakterem ideologicznym partii politycznych Republiki Mołdawii. Ugrupowania te nie mogą być postrzegane w perspektywie doktryn zachodnich, które istnieją w Republice Mołdawii w teorii, a nie w praktyce. Ewolucja i trendy polityczne rozwijają się, jako *zapożyczone*. Idee te są obojętne społeczeństwu mołdawskiemu, a promuje się je w wyniku populistycznego brzmienia. W tym miejscu po raz kolejny pojawia się dyskusja nad modelem transformacyjnym przyjętym przez poszczególne były republiki radzieckie. Tutaj również należy podkreślić, jak każda tranzycja systemowa jest odmienna i jak różne zmiany w systemach politycznych implikuje.

W Republice Mołdawii ważną rolę odgrywa ocena przeszłości. Ma ona istotny wpływ na obecną i przyszłą politykę kraju. Olga Malinova uważa, że badania systemu partyjnego w krajach posiadających przeszłość sowiecką powinny zostać skorelowane z praktykami sprzed reform tegoż systemu²⁸⁵. Kluczem do wyjaśnienia struktury systemu partyjnego Republiki Mołdawii jest ocena przeszłości historycznej i aktualnego modelu społeczeństwa obywatelskiego w tym kraju²⁸⁶. Te dwa wymiary reprezentowania złożonych konstrukcji zawierających szereg czynników, określają wzór bieżącej sceny politycznej w Republice Mołdawii. Drugi element mołdawskiej ideologii związany jest z celem rozwiązywania problemów społecznych przez rząd. W Republice Mołdawii zasady i sposoby przekazywania żądań obywateli w stosunku do systemu politycznego, są tradycyjne i zbliżone do tych w pozostałych państwach demokratycznych.

Wśród charakterystycznych elementów działalności społeczeństwa mołdawskiego wyróżniamy udział w wyborach i inicjowanie referendów. Partie polityczne są najbardziej efektywnymi jednostkami w realizacji woli obywateli, szczególnie te zasiadające w parlamencie. Warunkiem sukcesu jest zbudowanie mechanizmu komunikacji między elitami i masami za pomocą grup interesów i środowiska mediów. Mechanizm świadomości obywateli mołdawskich kształtowany jest przez elity partyjne, specyfikę sceny politycznej, zaszczości historyczne, skupienie władzy w rękach jednego ugrupowania – komunistów.

²⁸⁵ O. Malinova, *Partijnye idelogii v Rossii: atrybut ili anturaż?* „Političeskie issledovaniâ” 2001, nr 5, s. 82.

²⁸⁶ M. Sikora-Gaca, R. Herba, *Kultura polityczna jako wyznacznik społeczeństwa obywatelskiego w państwach wschodnioeuropejskich*, [w:] L. Kacprzak, B. Koszel, A. Marcinkowski, *Spółeczeństwo obywatelskie jako dobro wspólne*, Piła 2012, s. 137-151.

Ugrupowania polityczne w Republice Mołdawii to makrostruktury niedążące do umasowienia ani uspołecznienia²⁸⁷. Partie polityczne Republiki Mołdawii powinny zacząć korzystać ze struktur społeczeństwa obywatelskiego²⁸⁸, z których wyłaniają się grupy nacisku i organizacje pozarządowe. W Republice Mołdawii relacje między partiami politycznymi i grupami nacisku przekładają się w formie wywierania presji tych drugich na pierwsze.

W Mołdawii jak w każdym kraju demokratycznym odzwierciedleniem sukcesów partii politycznych jest zdolność do pozyskiwania poparcia społecznego i ukazania swojej skuteczności w sprawowaniu władzy.

²⁸⁷ V. Mośniaga, *Političeskie partii i partijnaâ sistema Respubliki Moldova: transformacionnyj kontekst*, MOLDOSCOPIE XXIII USM, Kišiniev 2003, str. 20.

²⁸⁸ I. Bucătaru, *Partidele politice și organizațiile neguvernamentale: modalități de interacțiune (cazul Republicii Moldova)*, [w:] *Organizațiile nonguvernamentale și impactul lor asupra proceselor de transformare*, (cord.) V. Moșneaga, V. Teosa, Gh. Mohammadifard, Business-Elita, Chișinău 2004, s. 105-116.

Zakończenie

Procesy polityczne w krajach, w których transformacja przebiega żywiołowo, są często trudne do zdefiniowania. Do grupy tychże państw bez wątpienia możemy zaliczyć Republikę Mołdawii. Zmiany systemowe w Republice Mołdawii wynikają z faktu, iż kraj ten został zmuszony do przyjęcia, wprowadzenia i do jednogłośniego uznania wartości demokratycznych. Specyficzna zależność od podmiotów międzynarodowych i tendencje nacjonalistyczne radykalnie szkodzą procesowi tworzenia instytucji demokratycznych.

Ewolucja wzorców rywalizacji wyborczych i ustaw prawnych doprowadziła do powstania wśród partii politycznych ugrupowań profesjonalnych. Chęć optymalizacji życia politycznego wykształciła za pomocą wyborów proces jego instytucjonalizacji. Potężnym impulsem do tworzenia wielopartyjnego pluralizmu politycznego było przyjęcie przez Parlament Republiki Mołdawii Ustawy o partiach politycznych i innych organizacjach społeczno-politycznych.

Celowość i etapy kolejnych zmian w Mołdawii wyrażone są przede wszystkim poziomem rozwoju elit politycznych i wyborami parlamentarnymi. Rywalizacje wyborcze kształtują życie polityczne kraju, jednak to partie polityczne są źródłem wszelkich zmian demokratycznych. Odgrywają one istotną rolę w funkcjonowaniu parlamentu, regulują proces sprawowania jego funkcji, zapewniają istnienie dialogu społecznego. Kartelizacja interesów przyczynia się do urynkowania partii politycznych w szczególności tych nowopowstających.

Złożone współzależności między partiami pełnią w praktyce mołdawskiej kluczową rolę w organizacji sposobu funkcjonowania systemu politycznego. Ustalenie roli partii w formowaniu rządów jest zatem szansą na przejęcie przez nią władzy lub też ułatwieniem dla obywateli we współdecydowaniu. Najistotniejszą formą podziałów politycznie doniosłych są zatem różnice między ugrupowaniami postkomunistycznymi i wywodzącymi się z opozycji demokratycznej, a także te między ugrupowaniami prawicowymi i lewicowymi. Ustalenie lojalności wyborców wobec konkretnych formacji politycznych w wyniku ciągłej zmiany tożsamości ofert programowych oraz personalnych, jest aktualnie niemożliwe i wymaga dalszych badań. Precedensowy staje się fakt, iż komuniści nadal cieszą się dużym poparciem społecznym.

Kształtowanie podmiotów partyjnych w Republice Mołdawii zmierza w kierunku równości i wolności politycznych. Etap tworzenia pewnej równo-

wagi politycznej wskazuje, że społeczeństwo nie ma zaufania do partii politycznych, uważając jednocześnie elity za zainteresowane dobrem swoim własnym, a nie społecznym. Zaufanie obywateli jest tu wyznacznikiem pluralizmu politycznego, będącego wykładnikiem poziomu funkcjonowania i realizacji elementów demokratycznego systemu politycznego, budującego podstawy systemu partyjnego. Obserwatorzy zagraniczni zauważyli uchybienia charakterystyczne dla rozwijających się demokracji, wynikające przede wszystkim z niskiej świadomości społeczeństwa i braku poczucia odpowiedzialności za podejmowanie decyzji politycznych.

Struktura partyjna w Republice Mołdawii ulega transformacji. Wyodrębnienie systemu partyjnego w kraju było efektem pojawienia się pierwszych swobód demokratycznych, powstania pierwszych ruchów i partii politycznych, potwierdzenia suwerenności i niezależności. Dalszym krokiem było ustanowienie demokratycznego państwa prawa, wprowadzenie semiprezydenckiego systemu rządów, przyjęcie konstytucji i zorganizowanie pierwszych wyborów parlamentarnych. Praktyka funkcjonowania parlamentaryzmu mołdawskiego jest charakterystyczna dla młodych demokracji.

Legitymizacja społeczeństwa dla władzy jest źródłem wielu prerogatyw, które realnie wpływają na mołdawską politykę. Problemem jest jednak fakt, iż Rosja pozostaje nadal głównym gwarantem bezpieczeństwa geopolitycznego, a nade wszystko ekonomicznego dla Mołdawii. Kraje te łączy bowiem nie tylko historia. W grę wchodzi głęboko zakorzenione w systemach obu państw wartości, powodujące odwrót od reform, które udało się przeprowadzić w latach 90. XX w. Współczesna Rosja używa bardzo silnych argumentów w polityce zagranicznej, wykorzystując do mediacji „argument energetyczny”. Republika Mołdawii staje się bezsilnym partnerem w tym dialogu. Gospodarka kraju jest całkowicie zależna od Rosji, która jest największym rynkiem eksportowym dla tego państwa.

Dalszy proces odbudowy państwa mołdawskiego jest konieczny dla kontynuowania procesu liberalizacji życia społeczno-politycznego. Republika Mołdawii formalnie korzysta z zaleceń organów unijnych, stosując się do wytycznych w zakresie budowania demokracji i społeczeństwa obywatelskiego. Inną kwestią jest jednak praktyka ich stosowania. Oddziaływanie polityki zagranicznej państw ościennych, w tym przede wszystkim Kremla, powoduje zachwianie procesów demokratyzacji kraju, na które Unia Europejska kładzie tak duży nacisk. Pojawia się zasadnicze pytanie dotyczące praktyki funkcjonowania zasad demokratycznego państwa prawa i jego rzeczywistego stosowania przez władze kraju.

Bibliografia

1. Albin J., Kupczak J.M. (red.), *Z badań nad współczesną problematyką państw Europy Środkowej i Wschodniej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2000.
2. Almond G., Powell B., *Comparative Politics: A Developmental Approach*, Little Brown, Boston 1966.
3. Antoszewski A., *Opozycja polityczna* [w:] Antoszewski A., Herbut R. (red.), *Encyklopedia politologii*, t.3, Kraków 1999.
4. Aron R., *Democratie et totalitarisme*, Gallimard, Paris 1965.
5. Aron R., *Paix et guerre entre les nations*, Paris 1962.
6. Bakatin V.V., *Izbawienie ot KGB*, Moskwa 1992.
7. Banaszak B., *System konstytucyjny Niemiec*, Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 2001.
8. Barber B.R., *Dżihad kontra McŚwiat*, przeł. Jankowska H., Warszawa 1997.
9. Baszkiewicz J., *Powszechna historia ustrojów państwowych*, Arche, Gdańsk 2002.
10. Baumann Z., *Globalizacja*, Warszawa 2000.
11. Beck P.A., *Party Politics in America*, New York 1976.
12. Beneton Ph., *Les classes sociales*, Paris 1991.
13. Bieleń S., *Patrzeć na Wschód*, Warszawa 1997.
14. Bieleń S., *Tożsamość międzynarodowa Federacji Rosyjskiej*, Warszawa 2006.
15. Bierut B., *O partii*, Książka i Wiedza, Warszawa 1954.
16. Bodio T., Załęski P., *Elity władzy w Azji Centralnej. Tradycja. Modernizacja. Etnopolityka*, Warszawa 2008.
17. Bogatu P., *Czyżby rodziła się partia, która wygra z komunistami?*, „Jurnal de Chisinau” z 20.07.2007.
18. Borowik I., *Odbudowywanie pamięci. Przemiany religijne w Europie Środkowo-Wschodniej po upadku komunizmu*, Zakład Wydawniczy Nomos, Kraków 2000.
19. Braud P., *Rozkosze demokracji*, Warszawa 1995.
20. Brzeziński Z., *Wielkie bankructwo. Narodziny i śmierć komunizmu w XX wieku*, przeł. Tarnowska K., Kanarek A., Instytut Literacki, Paryż 1990.
21. Bucătaru I., *Partidele politice și organizațiile neguvernamentale: modalități de interacțiune (cazul Republicii Moldova)*, [w:] Moșneaga V.,

- Teosa V., Mohammadifard Gh. (cord.), *Organizațiile nonguvernamentale și impactul lor asupra proceselor de transformare*, Business-Elita, Chișinău 2004.
22. Bull M., *The West European Communist Movement in the Late Twentieth Century*, „West European Politics” 1995, t. 18, nr 1.
 23. Cawford K., *East Central European Politics Today*, Manchester 1996.
 24. Chinn S.J., Ropers S., *Ethnic Mobilization and Reactive Nationalism: The Case of Moldova*, „Nationalities Papers” 1995, nr 23.
 25. Chodubski A., *Instytucjonalizacja jako proces historyczny i kulturowy*, [w:] Rubisz L. (red.), *Idee-Instytucje-Demokracja. Instytucjonalizacja polskiej transformacji ustrojowej*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2006.
 26. Claris merytoryczny Ambasady RP w Kiszyniowie nr 923.
 27. Cojocar G., *Ruch niepodległościowy i przemiany społeczno-polityczne w Mołdawii (Mołdowie)*, „Zeszyty Naukowe Koła Wschodnioeuropejskiego Stosunków Międzynarodowych” 2003, nr 2.
 28. Coman A., *Formațiunile sociale ale Moldovei: particularitățile constituirii, Pluripartidismul în Moldova: esența și specificul formării*, CAPTES, Chișinău 2000.
 29. Complak K., *Opozycja parlamentarna w obowiązującej i w przyszłej Konstytucji*, „Przegląd Sejmowy” 1995, nr 2.
 30. Crowther W., *Ethnic Politics and the Post-Communist Transition in Moldova*, „Nationalities Papers” 1998, nr 26.
 31. Cujbă V., *Geneza partidelor politice în Republica Moldova: general și particular Pluripartidismul în Moldova: esența și specificul formării*, CAPTES, Chișinău 2000.
 32. Czeszejko-Sochacki Z., *Prawo parlamentarne w Polsce*, Warszawa 1997.
 33. Cziomer E., Zyblikiewicz L.W., *Zarys współczesnych stosunków międzynarodowych*, Warszawa 2005.
 34. Dahl R., *Demokracja i jej krytycy*, tłum. Amsterdamski S., Kraków 1995.
 35. Dahrendorf A., *Nowoczesny konflikt społeczny*, tłum. Orłowski B., Warszawa 1993.
 36. Dahrendorf R., *Reflecții asupra revoluției în Europa*, Humanitas, București 1993.
 37. *Decretul „Cu privire la puterea de stat”*, nr 201, 27 Iulie 1990, *Veștile Sovietului Suprem și ale Guvernului R.S.S.M.*, 1990, nr 8.
 38. *Decretul Președintelui Republicii Moldova „Privind suspendarea activității structurilor organizatorice ale partidelor politice, organizațiilor obștești și mișcărilor de masă în organele de stat, instituțiile și organizațiile republicii”*, nr 164, 22.08.1991, *Monitorul Oficial*, 1991, nr 11, 12.

39. *Dekretul Prezibiuluj Sovetuluj Suprem al R.S.S.M. „Ku privire la modul provizoriu de ynrežistrare a asočiatiilor obștešt’ ale četecenilor yn RSS Moldovenâskè” bin 25 sugust 1989*, Nr 3459-X, Veštile Sovetuluj Suprem ši ale Guvernuluj P.S.S.M., 1989, nr 8.
40. Denken Ž.P., *Političeskaâ nauka*, Moskva 1994.
41. Deszczyński P., Gołata K., *Demokratyczne systemy polityczne*, Poznań 2000.
42. Dobrowolski M., *Zasada dwuizbowości parlamentu w polskim prawie konstytucyjnym*, Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 2003.
43. Dumala A., *Mechanizmy decyzyjne w demokracji konstytucyjnej*, Lublin 1998.
44. Dunleavy P., *Democracy, Bureaucracy and the Public Choise*, Harvester Wheatsheaf, New York 1991.
45. Duverger M., *Political Parties*, Metuen, London 1964.
46. Duverger M., *Political Parties*, New York 1965.
47. Ehrlich S., *Wstęp do nauki o państwie i prawie*, Warszawa 1979.
48. *Electoral Code*, No 1381-XIII of 21.11.97, Monitorul Oficial al R.Moldova No 81/667 of 08.12.1997.
49. Eliseev S.M., Markarân A.G., *Vzaimootnošeniâ biznesa i vlasti v Armenii (očenkach ekspertov)*, www.isras.ru, dostęp dnia: 17.06.2012.
50. Flis J., *O strategii i polityce w kontekście sił zbrojnych*, „Zeszyty Naukowe AON” 2003, nr 4.
51. Freund J., *L’essence du politique*, Paris 1986.
52. G.O’Donnell, *Delegative Democracy*, „Journal of Democracy” 1994, nr 7.
53. Gabanyi A.U., *Moldova im Spannungsfeld zwischen Rußland, Rumänien und der Ukraine*, “Berichte des BIOSt” 1996, nr 16.
54. Gabryszak R., Magierek D. (red.), *Europejska polityka społeczna*, Warszawa 2011.
55. Gabryszak R., Magierek D. (red.), *Wstęp do polityki społecznej*, Warszawa 2011.
56. Gallagher M., Laver M., Mair P., *Representative Government in Westen Europe*, New York-St. Louis-San Francisco 1992.
57. Gdulewicz E., *Parlament a rząd w V Republice Francuskiej. Sfera ustawodawcza*, Lublin 1990.
58. Gierszewska G., Romanowska M., *Analiza strategiczna przedsiębiorstwa*, Warszawa 1995.
59. Grabowska M., *Partie i systemy partyjne w demokracjach a przypadek Polski* [w:] M. Grabowska, T. Szawiel, *Budowanie demokracji. Podziały społeczne, partie polityczne i społeczeństwo obywatelskie w postkomunistycznej Polsce*, Warszawa 2001.

60. Grzybowska K., *Instytucjonalizacja partii politycznych*, ZNUJ, „Prace z nauk politycznych” 1972, z. 3.
61. Grzybowska M., Zięba A., *Współczesne systemy partyjne wybranych państw europejskich*, Kraków 1996.
62. Herbut R., *Kategoria systemu partyjnego*, [w:] Jednaka W. (red.), *Wstęp do teorii partii i systemów partyjnych*, Poznań-Wrocław 2000.
63. Herbut R., *Rodziny partii politycznych*, [w:] Antoszewski A., Herbut R. (red.), *Demokracje zachodnioeuropejskie. Analiza porównawcza*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 1997.
64. Herbut R., *Systemy partyjne w Europie Zachodniej – ciągłość i zmiana. Studium porównawcze*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 1996.
65. Herbut R., *Teoria i praktyka funkcjonowania partii politycznych*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2002.
66. Herbut R., *Teoria i praktyka funkcjonowania partii politycznych*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2002.
67. *Hotărîrea Sovietului Suprem al R.S.S.M. pentru modificarea unor prevederi din Decretul Prezidiului Sovietului Suprem al R.S.S.M. din 25 august 1989 „Cu privire la modul provizoriu de înregistrare a asociațiilor obștești ale cetățenilor în R.S.S. Moldovenească”*, Legi, hotărîri și alte acte, adoptate la sesiunea a cincea a Sovietului Suprem al R.S.S.M. de legislatura a douăsprezecea, Volumul 3, Universitas, Chișinău 1991.
68. Huntington S., *Political Order in Changing Societies*, Yale University Press, New Haven 1968.
69. Huntington S.P., *Trzecia fala demokratyzacji*, Warszawa 1995.
70. Huntington S.P., *Zderzenie cywilizacji i nowy kształt ładu światowego*, przeł. Jankowska H., Warszawa 1997.
71. Ilașcu D., *Partijne političeskie ēlity v Respublike Moldova: probleme formirvaniâ*, MOLDOSCOPIE (Problemy političeskovo analiza), Kișinev 1995.
72. Jamróz A., *Demokracja współczesna. Wprowadzenie*, Białystok 1993.
73. Jamróz A., *Demokracja*, Białystok 1995.
74. Jamróz A., *System partyjny współczesnej Francji*, Warszawa 1990.
75. Janicki J., *Wpływy wyborcze zachodnio-europejskiej lewicy*, Warszawa 1982.
76. Jasiecki K., Mołęda-Zdziech M., Kurczewska U., *Lobbying. Sztuka skutecznego wywierania wpływu*, Kraków 2000.
77. Jaskólski M., *Słownik historii doktryn politycznych*, Warszawa 1999, t. 2.
78. Jednaka W., *Gabinety koalicyjne w III RP*, Wrocław 2004.
79. Kaliciuk S., *Systemy partyjne Europy Zachodniej*, Warszawa 1991.

80. Kamrava M., *Politics and Society in the Developing World*, Routledge, London and New York 2000.
81. Kelley D.R., *The Democratic Revolution in the U.S.S.R.: Can the System Cope with Pluralism?* „Midsouth Political Science Journal” 1992, nr 13.
82. Kelsen H., *O istocie i wartości demokracji*, przeł. Turynowa F., Warszawa-Wrocław 1985.
83. Kiełmiński Z., *Koalicje rządzące w systemie parlamentarnym*, Warszawa 1986.
84. Kik K., *Komunistyczna Partia Hiszpanii. Ewolucja programowa i polityka w latach 1939-1985*, Warszawa 1986.
85. Kik K., *Międzynarodówka Socjalistyczna 1951-1992. Zarys działalności*, Warszawa 1994.
86. King Ch., *Marking time in the middle ground: Contested identities and Moldovan foreign policy*, „The Journal of Communist Studies and Transition politics” 2003, nr 19.
87. King Ch., *The Moldovans: Romania, Russian, and the Politics of Culture*, Hoover Institution Press, Stanford 2000.
88. Kirchheimer O., *The Transformation of Western European Party System*, [w:] *Political Parties and Political Development*, LaPalombara J., Weiner M. (red.), Princeton University Press, Cambridge 1994.
89. Kissinger H., *Dyplomacja*, Warszawa 1996.
90. *Konstitučiã (Ležã Fundamentalè)a Republičij Sovetiče Sočialiste Moldovenešt’*, *Adoptatè la sesiã a opta a Sovetulij Suprem al. R.S.S.M. de ležislatura a houa la 15 aprilie 1978*, „Kartã Moldovenâckè”, Kišinèu 1984.
91. Korybski A., *Funkcje państwa* [w:] Szmulik B., Żmigrodzki M. (red.), *Wprowadzenie do nauki o państwie i polityce*, Lublin 2002.
92. Koszel B., *Mitteleuropa rediviva? Europa Środkowo i Południowo-Wschodnia w polityce zjednoczonych Niemiec*, Poznań 1999.
93. Kowalski J., Lamentowicz W., Winczorek P., *Teoria państwa i prawa*, Warszawa 1979.
94. Kozłowski S.G., *Współczesna Ameryka*, Lublin 2001.
95. Kozub-Ciembroniewicz W., *Doktryna socjaldemokracji*, [w:] W. Kozub-Ciembroniewicz, (red.), *Doktryny polityczne XIX i XX wieku*, Kraków 2000.
96. Krzywicka K., *Chrześcijańska demokracja we współczesnym świecie*, Warszawa 1999.
97. Kuczyński M., *Krwawiąca Europa – konflikty zbrojne i punkty zapalne w latach 1999-2000. Tło historyczne i stan obecny*, Warszawa 2001.

98. Kukulka J., *Procesy internacjonalizacji i współzależności w stosunkach międzynarodowych* [w:] Halizak E., Kuźniar R. (red.), *Stosunki międzynarodowe. Geneza, struktura, dynamika*, Warszawa 2000.
99. Kukulka J., *Teoria stosunków międzynarodowych*, Warszawa 2000.
100. Lane J.E., Ersson S.O., *Politics and Society in Western Europe*, Sage Publications 2-nd ed, London 1991.
101. Lanzara G., *Self-Destructive Processes in Institution Building and Some Modest Countervailing Mechanisms*, „European Journal of Political Research” 1998, nr 33.
102. LaPalombara J., Weiner M., *Political Parties and Political Development*, Princeton: Princeton Univ. Press, 1966.
101. *Law of the Republic of Moldova on, Parties and Other Socio-Political Organizations*, No 718-XII of 17.09.91, Vestile No 11-12/106, 1991.
102. *Legea „Cu privire la partidele politice și alte organizații social-politice Republica Moldova”*, nr 718, 17.01.1991, Monitorul Oficial 1991, nr 11, 12.
103. Leszczyński Z., Sadowski S. (red.), *Suwerenność państwa we współczesnych stosunkach międzynarodowych*, Warszawa 2005.
104. Lijphart A., *Patterns of Democracy. Government Forms and Performance in Thirty-Six Democracies*, New Haven 1999.
105. Linz J., Stepan A., Gunther R., *Democratic Transition and Consolidation in Southern Europe, with Reflections on Latin America and Eastern Europe*, [w:] Gunter R., Diamandouros N., Puhle H.J. (red.), *The Politics of Democratic Consolidation: Southern Europe in Comparative Perspective*, Johns Hopkins University Press, Baltimore 1995.
106. Lipset S., Rokkan S., *Cleavages Structures, Party Systems and Voter Alignments* [w:] Lipset S., Rokkan S., *Party Systems and Voter Alignments*, Free Press, New York 1967.
107. Lomax B., *Obstacles to the Development of Democratic Politics* [w:] Cox T., Furlong A., *Hungary: The Politics of Transitions*, Franc Cass, London 1995.
108. Łętowska E., *Po co ludziom konstytucja*, Dom wydawniczy ABC, Warszawa 1995.
109. Łoś-Nowak T., *Państwo jako uczestnik stosunków międzynarodowych*, [w:] Jabłoński A.W., Sobkowiak L. (red.), *Studia z Teorii Polityki*, T. II, Wrocław 1998.
110. Łoś-Nowak T., *Stosunki międzynarodowe. Teorie, systemy, uczestnicy*, Wrocław 2000.
111. Machelski Z., *Opozycja w systemie demokracji parlamentarnej Wielka Brytania, Niemcy, Włochy*, Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 2001.
112. Machelski Z., *Systemy partyjne Europy Zachodniej*, Warszawa 1991.

113. Machelski Z., *Ustrojowe znaczenie opozycji parlamentarnej*, „Państwo i Prawo” 1997, z. 2.
114. Maciąg Z., *System partyjny RFN*, Warszawa 1979.
115. Malinova O., *Partijnye ideologii v Rossii: atrybut ili anturaż?* „Političeskie issledovaniâ” 2001, nr 5.
116. Marciniak W., *Rozgrabione Imperium. Upadek Związku Sowieckiego i powstanie Federacji Rosyjskiej*, Kraków 2001.
117. Markiewicz S., *CSU-historia i terażniejszość*, Warszawa 1981.
118. Markiewicz S., *Ruch chrześcijańskiej demokracji w świecie współczesnym*, Warszawa 1988.
119. Markiewicz S., *Współczesna chrześcijańska demokracja*, Warszawa 1977.
120. Markowski A., *Kryzys czeskiej socjaldemokracji*, „Dziś” 2005, nr 1.
121. Meurs van W., *Moldova-nationale Identyfikat als politisches Programm*, „Studosteuropa Mitteilungen” 2003, nr 4-5.
122. Michajlov V., Mošnâga V., *Obščestvenno-političeskie formirovaniâ Respubliki Moldova*, Kišinev 1991.
123. Michajlov V., Mošnâga V., Rusnak V., Rusnak G., *Partii i obščestvenno-političeskie biżeniâ v Moldove*, MOLDOSCOPIE (Problemy političeskovo analiza), Kišinev 1992.
124. Michnik A., *Takie czasy...Rzecz o kompromisie*, Londyn 1985.
125. Migalski M. (red.), *Partie i systemy partyjne Europy Środkowej i Wschodniej*, Sosnowiec 2005.
126. Migalski M., *Czeski i polski system partyjny*, Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 2008.
127. Migalski M., *Koncepcja „mostu między Wschodem a Zachodem” Edwarda Benesza*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Zarządzania i Marketingu, Sosnowiec 2004.
128. Migalski M., Mazur M., Wojtasik W., *Polski system partyjny*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2006.
129. Mošnâga V., G. Rusnak, *Prezidentskie (2000) wybory v Respublike Moldova: osobiennosti i rezul’taty*, MOLDOSCOPIE (Probleme de analiză politică), Kišinev 2001.
130. Mošnâga V., *Partijno-političeskoe razvitie Moldovy za desât’ let nezavisimosti: politologičeskij analiz*, MOLDSKOPIE, Kišinev 2002.
131. Mošnâga V., *Partijno-politiczeskoje razvitie Moldavii za dziesiat ljet nezawisimosti, politologiczeskij analiz*, Uniwersitatea de stat din Moldova, Chisinau 2002.
132. Mošnâga V., Rusnak G., *Parlamentskie (2001) wybory v Respublike Mold: spečifika, rezul’taty, èlektoral’nye strategii i tehnologii*, MOLDOSCOPIE (Probleme de analiză politică), Kišinev 2001.

133. Mošniaga V., Rusnak G., *Političeskie partii i obščestvenno-političeskie bviženiâ na fone stanovleniâ političeskoj nezavisimosti Respubliki Moldova*, MOLDOSCOPIE (Problemy političeskovo analiza), Kišinev 1993.
134. Mošniaga V., *Ăzyk, etnonacional'naâ identičnost' i upročenie nezavisimoy moldavskoj gosudarstviennosti*, MOLDOSCOPIE (Problemy političeskovo analiza), Kišyniev 1995.
135. Mošniaga V., Plaščuk D., Spinej T., Zavtur A., *Konflikt v Moldove: opyt etnopolitilogičeskogo analiza*, Kišinev 1992.
136. Mošniaga V., *Političeskie partii i partijnaâ sistema Respubliki Moldova: transformacionnyj kontekst*, MOLDOSCOPIE XXIII USM, Kišiniev 2003.
137. Mudde C., *The Paradox of the Anti- Party*, „Party Politics” 1999, nr 2.
138. Nalewajko E., *Protopartie czy protosystem? Szkic do obrazu polskiej wielopartyjności*, Warszawa 1997.
139. Nowak E.K., *Funkcja rządu partii i ugrupowań politycznych w Polsce (zagadnienia wybrane)*, „Państwo i Prawo” 1993, z. 6.
140. Obłój K., *Strategia organizacji*, Warszawa 1999.
141. Olson M., *The Logic of Collective Action*, Harvard University Press, Cambridge 1966.
142. Osiatyński W., *Powstanie i ewolucja praw człowieka* [w:] Rzepliński A. (red.), *Prawa i wolność człowieka*, Wydawnictwo Centralnego Ośrodka Doskonalenia Nauczycieli, Warszawa 1993.
143. Paruch W., Trembicka K., *Wspólnota czy rozbieżność doświadczeń. O historycznych zewnętrznych uwarunkowaniach przebudowy w Europie Środkowo-Wschodniej po 1989 roku* [w:] Rybczyńska J. (red.) *Europa Środkowo-Wschodnia. Region, państwa i społeczeństwa w czasie transformacji*, Wydawnictwo UMCS, Lublin 2000.
144. Pawłowicz J. (red.), *Komuniści Europy Zachodniej*, Warszawa 1983.
145. Peregubov S.P., *Krupnaâ korporaciâ kak sub''ekt publicznoj polityki*, Moskwa 2006.
146. Pietraś J.Z., *Teoria decyzji politycznych*, Lublin 1990.
147. Polak E., *Integracja i dezintegracja jako współzależne procesy współczesnych przemian cywilizacyjnych*, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 2001.
148. Political parties of the Republic of Moldova, www.parties.e-democracy.md.
149. *Poparcie dla partii politycznych*, Claris merytoryczny Ambasady RP w Kiszyniowie nr 923.

150. Popiuk-Rysińska I., *Uczestnicy stosunków międzynarodowych, ich interesy i oddziaływania* [w:] Haliżak E., Kuźniar R. (red.), *Stosunki międzynarodowe. Geneza, struktura, dynamika*, Warszawa 2000.
151. Porter M.E., *Strategie konkurencji*, Warszawa 1992.
152. *Programul, statutul, rezoluțiile Congresului de Constituire a FPM*, „Argedava”, Chișinău 1989.
153. Proporscic S., *Cel mai mare roman – simbolul statalității Republicii Moldova*, „Cotidian National” 2006, nr 150.
154. *Ravnopravie-Obščestvenno-Političeskoe Dviženie*, wydanie specjalne.
155. Rose R., Mackie T.M., *Do Parties Persist or Fail? The Big Trade-Off Facing Organizations*, [w:] Lawson K., Merkl P.H. (red.), *When Parties Fail: Emerging Alternative Organizations*, Princeton Univ. Press, Princeton 1988.
156. Rosisiter C., *Parties and Politics in America*, Signet Books, New York 1964.
157. Rudnik S., *Partia Zielonych w systemie politycznym RFN*, Słupsk 1994.
158. Rudziński R., *Partie polityczne*, Warszawa 1973.
159. Rurac I., *Separatismul Si impactul lui Supra procesului de edificare a statalității in Republica Moldova*, Chisinau 2002.
160. Rusinowa I., *Z dziejów amerykańskich partii politycznych*, Warszawa 1994.
161. Rusnak V., *Partijnaâ sistema w Respublike Moldova: probleme klasifikasii*, MOLDOSCOPIE (Problemy političeskogo analiza), Kišinev 1993.
162. Rusnak V., Rusnak G., *Partijnaâ sistema Moldovy: suščnost' i osobiennosti*, MOLDOSCOPIE (Problemy političeskovo analiza), Kišyniev 1993.
163. Ryszka F., *O pojęciu polityki*, Warszawa 1992.
164. Ryszka F., *Państwo stanu wyjątkowego*, Wrocław 1985.
165. Sadowski M., *System partyjny współczesnej Francji*, Warszawa 1991.
166. Sarnecki P., *Założenia systemu „rządów zgromadzenia” i możliwości ich adaptacji do przyszłej Konstytucji RP* [w:] A. Gwizdź, *Konstytucyjny system rządów, możliwości adaptacji do warunków polskich*, Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 1997.
167. Sartori G., *Parties and Party System. A Framework for Analysis*, Rozdział I, New York 1976.
168. Sartori G., *Teoria demokracji*, Warszawa 1994.
169. Schlesinger J., *On the Theory of Party Organization*, „Jurnal of Politics” 1984, nr 46.

170. Schmitt C., *Politische Theologie. Vier Kapitel zur Lehre von der Souveränität*, Berlin 1922.
171. Schumpeter J., *Capitalism, Socialism, and Democracy*, Harper and Row, New York 1962.
172. Seiler D.L., *Politique comparee*, Armand Colin, Paris 1982.
173. Serebian O., *Geopolityczne uwarunkowania Republiki Mołdawii*, „Zeszyty Naukowe Koła Wschodnioeuropejskiego Stosunków Międzynarodowych” 2003, nr 2.
174. Sikora M., *Idee liberalne w programach partii politycznych Republiki Mołdawii*, [w:] Karnowska D., Modrzejewski A. (red.), *Paradoksy liberalizmu*, Europejskie Centrum Edukacyjne, Toruń 2009.
175. Sikora M., *Spółeczeństwo obywatelskie, jako wartość podjętej transformacji systemowej w Republice Mołdawii*, [w:] Kacprzak L., Knopek J., Mierzejewski D. (red.) *Wartości a współczesne państwo*, Piła 2009.
176. Sikora M., *Unia Europejska – Rosja. Dylematy mołdawskiej polityki* [w:] Knopek J. (red.) *Unia Europejska jako aktor stosunków międzynarodowych*, Toruń 2009.
177. Sikora-Gaca M., Herba R., *Kultura polityczna jako wyznacznik społeczeństwa obywatelskiego w państwach wschodnioeuropejskich*, [w:] Kacprzak L., Koszel B., Marcinkowski A., *Spółeczeństwo obywatelskie jako dobro wspólne*, Piła 2012.
178. Sikora-Gaca M., *Podstawy społeczeństwa obywatelskiego w Republice Mołdawii*, [w:] A. Chodubski, L. Kacprzak (red.), *Spółeczeństwo obywatelskie w Polsce a instytucjonalna rzeczywistość demokracji w jednoczącej się Europie*, Piła 2010.
179. Sikora-Gaca M., *Proces demokratyzacji i budowy społeczeństwa obywatelskiego w Azji Centralnej*, [w:] Kacprzak L., Koszel B., Marcinkowski A., *Spółeczeństwo obywatelskie jako dobro wspólne*, Piła 2012.
180. Sikora-Gaca M., *Przywództwo Partii Komunistycznej w Republice Mołdawii*, [w:] J. Knopek (red.), *Przywództwo polityczne a przywództwo polonijne. Między teorią a praktyką*, Koszalin 2011.
181. Simon G., *Die Desintegration der Sowjetunion durch die Nationen und Republiken*, „Berichte des BIOSt” 1991, nr 25.
182. Sklair L., *Sociology of the global System*, Harvester Wheatsheaf, Londyn 1991.
183. Skrzydło W., *O partii i systemach partyjnych*, Warszawa 1976.
184. Skrzypiński D., *Strategie partii politycznych* [w:] Jabłoński A.W., Sobkowiak L., *Marketing polityczny w teorii i praktyce*, Wrocław 2002.
185. Skrzypiński D., *Strategie partii politycznych*, [w:] Jabłoński A.W., Sobkowiak L. (red.), *Marketing polityczny w teorii i praktyce*, Wrocław 2002.

186. Smith G., *Życie polityczne w Europie Zachodniej*, tłum. L. Dorn, Warszawa 1992.
187. Sobolewska-Myślik K., *Partie i systemy partyjne na świecie*, Wydawnictwo naukowe PWN, Warszawa 2004.
188. Sobolewski M., *Rola systemów partyjnych w kontroli władzy państwowej*, „Zeszyty Naukowe UJ. Prace Prawnicze” 1966, nr 25.
189. Sokolewicz W., *Partie polityczne w polskim prawie konstytucyjnym: wczoraj, dziś, jutro*, „Studia Prawnicze” 1991, nr 4.
190. Sokolskij S., *Postavtoritarnye parlamentskie vybory v Rossii, stranach Vostočnoj Evropy i Baltii*, „Mirovaâ Ekonomika i Mieždunarodnye Otnošení” 1995, no 3.
191. Sokół W., *Kształtowanie się partii politycznych i systemów partyjnych w środkowoeuropejskich państwach postkomunistycznych*, „Atheneum” 1998, nr 6.
192. Sroka J., *Proces instytucjonalizacji partii politycznych*, [w:] Jednaka W. (red.), *Wstęp do teorii partii i systemów partyjnych*, Poznań-Wrocław 2000.
193. Stefanowicz J., *Chrześcijańska demokracja*, Warszawa 1991.
194. Stępień A. (red.), *Współczesna Rosja*, Łódź 1999.
195. Strauss L., *Czym jest filozofia polityki* [w:] Strauss L., *Sokratejskie pytania*, przeł. Maciejko P., Warszawa 1998.
196. Sulowski S., *Państwo narodowe w procesie integracji europejskiej*, „Przegląd Europejski” 2003, nr 2.
197. Szmyt A., *Partie polityczne a parlament*, [w:] A. Gwiżdż (red.), *Założenia ustrojowe, struktura i funkcjonowanie parlamentu*, Warszawa 1997.
198. Szot P., *Moldawska Myszka Mickey*, „Polityka” 2004, nr 41.
199. Sztompka P., *Kulturowe imponderabilia szybkich zmian społecznych. Zaufanie, lojalność, solidarność*, „Studia Socjologiczne” 1997, nr 4 (147).
200. Tafraise K., *Opositia, in cotoro?*, „Timpul” nr 787, 16.01.2008.
201. *The Constitution of the Republic of Moldova*, Adopted on 29 July 1994, Monitorul Oficial al Republic Moldova, No 1, 18.08.1994, Title I, General Principles, Article 1, *The State of the Republic of Moldova*.
202. Weber M., *Gospodarka i społeczeństwo. Zarys socjologii rozumiejącej*, Warszawa 2002.
203. Wilson F.L., *Sources of Party Transformation: The Case of France*, [w:] Merkl P. (red.), *Western European Party Systems, Western European Party Systems*, Free Press, New York 1980.
204. Wnuk-Lipiński E., *Osobowość struktury monocentrycznego społeczeństwa masowego* [w:] Mucha J. i in. (red.), *Spółeczeństwo polskie u progu przemian*, Wrocław 1991.

205. Wojnicki J., *Partie polityczne i systemy partyjne w państwach Europy Środkowej i Wschodniej po 1989 roku*, [w:] T. Godlewski, Koseski A., Wojtaszczyk K.A. (red.), *Transformacja systemowa w krajach Europy Środkowej i Wschodniej 1989-2002*, Bydgoszcz- Pułtusk 2003.
206. Wolnicki J., *Nowa ustawa o partiach politycznych i jej wpływ na mołdawską scenę polityczną*, „Infotag” News Agency, www.infotag.md.
207. Wróbel J., *UE a Mołdowa*, „Prace OSW” 2003, nr 13.
208. Wróblewski Ł., *Petru Łuczinski*, www.psz.pl, dostęp dnia: 20.10.2006; www.president.md.
209. Wróblewski Ł., *Petru Łuczinski*, www.psz.pl.
210. Zakrzewska J., *Włochy. Zarys ustroju*, Warszawa 1974.
211. Załęski P., *Publiczne ciało: Koncepcja cywilizowanego stowarzyszenia w dobie klasycyzmu*, „Studia Socjologiczne” 2005, nr 3.
212. Zieliński E., *Współczesna Rosja. Studium polityczno-ustrojowe*, Warszawa 1995.
213. Zięba A., *Współczesny konserwatyzm brytyjski*, Warszawa 1990.
214. Znamierowski C., *Szkoła prawa-rozważania o państwie*, Warszawa 1988.
215. Zwierzchowski E., *Opozycja parlamentarna*, Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 2000.
216. Zwierzchowski E., *Wybrane problemy opozycji politycznej* [w:] Skrzydło W., Mojaka R. (red.), *Ustrój polityczny Rzeczypospolitej Polskiej w Konstytucji z 2 kwietnia 1997 r.*, Wydawnictwo UMCS, Lublin 1998.
217. Zwierzchowski E., *Wybrane problemy opozycji politycznej, XL Ogólnopolska konferencja Katedr i Zakładów Prawa Konstytucyjnego*, Kaziemierz Dolny n. Wisłą, 4-6.06.1998.
218. Żarnowski J., *W sprawie genezy systemu państw narodowych w Europie Środkowej i Południowo-Wschodniej po 1918 roku*, „Kwartalnik Historyczny” 1970, nr 3.
219. Żukowska K., *Powiązania instytucjonalne Polski z gospodarką światową*, Instytut Rozwoju i Studiów Strategicznych, Warszawa 1994
220. Żyro T., *Wstęp do politologii*, Warszawa 2004.

Aneks I

Ustawa o partiach i organizacjach społeczno-politycznych Republiki Mołdawii

**Prawo Republiki Mołdawii dotyczące partii oraz
organizacji społeczno-politycznych
Nr 718-XII z 17.09.1991**

Prawo do stowarzyszeń jest niezbywalną częścią prawa ludzkiego i praw obywatela gloszoną przez Powszechną Deklarację Praw Człowieka, gwarantowaną przez Konstytucję Republiki Mołdawii. Prawo to reguluje warunki i podstawy dla tworzenia, organizowania, i rozwiązywania partii bądź też innych organizacji społeczno-politycznych.

I. Zasady ogólne.

Art. 1. Pojęcie partii i organizacji społeczno-politycznej.

Zgodnie z prawem partie i inne organizacje społeczno-polityczne tworzone są z dobrej woli obywateli, oparte na wspólnocie idei, ideałach i celach, które przyczyniają się do wypełnienia politycznego obowiązku i woli ludu przez zdobywanie władzy państwowej zgodnie z prawem, poprzez udział w życiu politycznym.

[Zmieniony prawem nr 146-XIV z 30. 09. 1998 r.]

Pojęcie organizacja społeczno-polityczna, odnosi się także lig, frontów, unii, masowych ruchów politycznych i innych. Prawo to nie reguluje niezależnych organizacji obywateli, których działalność oparta jest na niechęci w stosunku do organów państwowych.

Art. 2. Prawo do stowarzyszeń partii i organizacji społeczno-politycznych.

Obywatele Republiki Mołdawii mają prawo do dobrowolnego uczestnictwa w partiach i organizacjach społeczno-politycznych.

Tylko obywatele Republiki Mołdawii, którzy ukończyli 18 rok życia, mogą zostać wybrani na członka partii lub organizacji społeczno-politycznej. W tym samym czasie można być członkiem tylko jednej partii lub organizacji społecz-

no-politycznej. Obywatel może zostać członkiem innej partii lub organizacji społeczno-politycznej, jeśli zrezygnuje z członkostwa w partii lub organizacji społeczno-politycznej, do której należał wcześniej.

[Zmieniony prawem nr 795-XIV z 10. 02. 2000 r.]

Partie i inne organizacje społeczno-politycznej mają prawo łączenia się zgodnie z ich dobrą wolą w politycznych uniach, blokach, federacjach i stowarzyszeniach.

[Zmieniony prawem nr 146-XIV z 30. 09.1998 r.]

Art. 3. Status członka partii lub organizacji społeczno-politycznej.

Status członka partii lub organizacji społeczno-politycznej określany jest przez każdą z tych organizacji.

Art. 4. Podstawowe idee uczestnictwa w partii i organizacji społeczno-politycznej.

Partie i inne organizacje społeczno-polityczne działają w ramach Konstytucji Republiki Mołdawii, obowiązującego prawa oraz innych obowiązujących reguł funkcjonowania określonych w prawie.

Organy partii i organizacji społeczno-politycznych muszą znajdować się na terytorium Republiki Mołdawii.

Na terytorium Republiki Mołdawii nie może być stworzona i nie może funkcjonować inna partia czy też organizacja społeczno-polityczna pochodząca z zagranicy, bądź też jej przedstawicielstwo.

Istnieje zakaz powoływania i funkcjonowania partii zmilitaryzowanych lub też innych organizacji społeczno-politycznych, których celem jest zmiana ustroju poprzez rozwiązania siłowe, bądź też inne działania sprzeczne z konstytucją. Takie organizacje mogą bowiem działać przeciwko suwerenności i terytorialnej całości Republiki Mołdawii, prowokując zamieszki, nieporządek socjalny, konflikty etniczne i religijne. Autorytarne i totalitarne metody działalności sprzeczne są z naturalnymi prawami człowieka, zagwarantowanymi w Konstytucji Republiki Mołdawii i zawartymi w normach prawa międzynarodowego.

[Zmieniony prawem nr 146-XIV z 30. 09. 1998 r.]

Art. 5. Statut partii lub innych organizacji społeczno-politycznych.

Statut partii lub innych organizacji społeczno-politycznych musi zawierać następujące informacje:

1. Nazwę partii lub organizacji partii, lub innych organizacji społeczno-politycznej.
2. Cele działalności i drogę do realizacji tych celów.
3. Potrzeby i zasady niezbędne do bycia członkiem partii lub organizacji społeczno-politycznej, dla powołania i wykluczenia z jej struktur.
4. Prawa i obowiązki członków partii i organizacji społeczno-politycznej.
5. Drogę do ukształtowania organów rządzących i ich kompetencje, sposób ich organizacji i terminy powołania.

6. Drogę przyjmowania, zmieniania, i usuwania zasad statutowych.

7. Źródła finansowania i korzystania z aktywów partii i organizacji społeczno-politycznej.

8. Warunki, w jakich partia lub organizacja społeczno-polityczna, może być tworzona, reorganizowana, lub rozwiązywana.

9. Ciała upoważniane do wyznaczania kandydatów w wyborach samorządowych, parlamentarnych i prezydenckich.

[Zmieniony prawem nr 795-XIV z 10. 02. 2000 r.]

Statut nie powinien naruszać praw Republiki Mołdawii.

Statut partii i organizacji społeczno-politycznych gwarantuje przestrzeganie zasad przez nie przyjętych.

Partia lub organizacja społeczno-polityczna, musi składać się co najmniej z 5000 aktywnych członków mieszkających w co najmniej połowie drugiego poziomu administracyjnego jednostek terytorialnych, ale nie mniej niż 600 członków w każdym administracyjnym poziomie terytorialnym jednostek wymienionych wyżej.

[Zmieniony prawem nr 367-XIV z 29. 04. 1999 r.]

Musi posiadać swój własny program i organy partyjne

[Zmieniony prawem nr 146-XIV z 30. 09. 1998 r.]

Art. 6. Program partii lub innych organizacji społeczno-politycznych.

Program partii lub innych organizacji społeczno-politycznych musi być poddany pod rozpatrzenie w pisemnym kształcie i zaaprobowany przez kongres.

[Zmieniony prawem nr 795-XIV of 10. 02. 2000 r.]

Art.7. Nazwa partii lub organizacji społeczno-politycznych.

Nazwa, skrót i symbol partii lub organizacji społeczno-politycznych musi być różna od innych zarejestrowanych partii lub organizacji w Republice Mołdawii. W sytuacji, w której nazwa partii lub organizacji społeczno-politycznych jest zmieniona, partia lub organizacja społeczno-polityczna musi być ponownie zarejestrowana, gdyż tak stanowi prawo.

Art. 8. Siedziba partii lub organizacji społeczno-politycznych

Siedziba partii lub organizacji społeczno-politycznych musi zostać zatwierdzona przez organy rządzące. Partia lub organizacja społeczno-polityczna może być zarejestrowana także w przypadkach, kiedy jej siedziba jest miejscem zamieszkania swoich członków.

[Zmieniony prawem nr 795-XIV z 10. 02. 2000 r.]

Art. 9. Gwarancje działalności

Państwo zapewnia przestrzeganie praw i legitymizację interesów partii i innych organizacji społeczno-politycznych, poprzez obserwację ich działalności i zgodności z Konstytucją Republiki Mołdawii. Państwo gwarantuje wszystkim instytucjom takie same okresy jurysdykcji, niezbędne do realizacji zadań statutowych.

Wkroczenie organów i urzędników państwowych w działalność partii lub organizacji społeczno-politycznych, a także wkroczenie partii lub organizacji społeczno-politycznych w czynności wykonywane przez organy i urzędników państwowych są zakazane, z wyjątkiem przypadków określonych w prawie.

Istnieje zakaz prześladowania i nieprzestrzegania praw człowieka z powodu jego przynależności do partii lub organizacji społeczno-politycznych.

Wszelakie prośby, mające na celu potwierdzenie przynależności do partii lub organizacji społeczno-politycznych w oficjalnych dokumentach, są niezgodne z prawem.

Partie lub organizacje społeczno-polityczne powinny prowadzić swoją działalność w ramach własnych środków finansowych.

[Zmieniony prawem nr 146-XIV z 30. 09. 1998 r.]

Partie i inne organizacje społeczno-polityczne, mają strzec równości organów rządzących na wszystkich szczeblach administracyjnych.

[Zmieniony prawem nr 146-XIV z 30. 09. 1998 r.]

Osoba, która narusza przepisy prawa pociągana jest do odpowiedzialności określonej przepisami prawa.

Art. 10. Ograniczenia działalności politycznych.

Żołnierze, pracownicy Ministerstwa Spraw Wewnętrznych, Ministerstwa Bezpieczeństwa, Obrony Narodowej, pracownicy Urzędu Celnego, sędziowie, prokuratorzy, inspektorzy państwowi, pracownicy prasy, radia i telewizji, nie mogą być członkami żadnej partii czy też organizacji społeczno-politycznej.

[Zmieniony prawem nr 18-XIV z 14. 05. 1998 r.]

[Zmieniony prawem nr 788 z 26. 03. 1996 r.]

Członkowie partii czy też organizacji społeczno-politycznych powoływani zgodnie z prawem, do służby wojskowej, do organów ministerstwa Spraw Wewnętrznych, Bezpieczeństwa Państwa, jak i organów sprawdzających funkcjonowanie organów państwowych, muszą zawiesić swoje członkostwo na okres służby w w/w instytucjach. W przeciągu dziesięciu dni od złożenia przysięgi, osoba taka musi zawiesić swoje członkostwo we wszelakich partiach i organizacjach społeczno-politycznych.

[Zmieniony prawem nr 18-XIV z 14. 05. 1998 r.]

Osoba, która zawiesiła swoją przynależność do partii czy organizacji społeczno-politycznej, nie może być wybierana na członka ciał decyzyjnych partii lub organizacji społeczno-politycznych, jak również nie może pełnić żadnych obowiązków, a także reprezentować partii lub organizacji społeczno-politycznych na zewnątrz.

Art. 11. Apolityczność systemu edukacji.

W Republice Mołdawii system edukacji nie jest upolityczniony. Istnieje zakaz rozprowadzania i propagowania idei politycznych partii lub organizacji społeczno-politycznych w każdym rodzaju szkół.

[Zmieniony prawem nr 146-XIV z 30. 09. 1998 r.]

Art. 12. Finansowe wspieranie partii i innych organizacji społeczno-politycznych.

Finansowanie partii i innych organizacji społeczno-politycznych i przepływ majątku na ich konta jest zabroniony, gdy pochodzi od:

- obcych państw, obcych jednostek, osób prawnych i jednostek bez obywatelstwa mołdawskiego,
- organów, przedsiębiorstw, organizacji i instytucji państwowych z wyjątkiem finansowania ich zgodnie z obowiązującym prawodawstwem, dotyczącym wyborów przedstawicieli do organów władzy państwowej,
- przedsiębiorstwa, które posiadają więcej niż 20% udziałów obcego kapitału lub kapitału założycielskiego,
- wszystkich niezarejestrowanych stowarzyszeń obywatelskich,
- wszelkich anonimowych ludzi.

Partie i organizacje społeczno-polityczne, nie mają prawa do otwierania kont w bankach zagranicznych i trzymania na nich pieniędzy. Partie polityczne i organizacje społeczno-polityczne muszą posiadać konta bankowe w bankach działających na terenie Republiki Mołdawii.

[Zmieniony prawem nr 146-XIV z 30. 09. 1998 r.]

[Zmieniony prawem nr 1615-XIV z 19. 10. 1993 r.]

Art. 13. Rozwiązywanie spraw partii lub organizacji społeczno-politycznych.

Kwestie sporne dotyczące interesu partii lub organizacji społeczno-politycznych są rozwiązywane, zgodnie z prawodawstwem, przez państwo i ekonomiczne organizacje, z udziałem zainteresowanych stron.

Art. 14. Podstawy tworzenia partii i organizacji społeczno-politycznych.

Podstawą partii lub organizacji społeczno-politycznych jest terytorium. Istnieje zakaz ustalania i tworzenia sztucznych obszarów terytorialnych przez partie i organizacje społeczno-polityczne w miejscu pracy.

[Zmieniony prawem nr 795-XIV z 10. 02. 2000 r.]

Państwo lub urzędnicy państwowi nie może tworzyć podstaw partii lub organizacji społeczno-politycznych.

II. Rejestracja partii i innych organizacji społeczno-politycznych

Art. 15. Rejestracja zasad podstawowych.

Partie i inne organizacje społeczno-politycznych po uprzednim zarejestrowaniu upoważniane są do zapisania prawnie swoich celów.

Proces Rejestracji jest oddawany pod rozpatrzenie Ministerstwu Sprawiedliwości razem z:

- Statutem i programem partii lub organizacji społeczno-politycznych.

- Aktem założenia i listą członków partii lub organizacji społeczno-politycznych, opartych na dokumentach zatwierdzonych przez przewodniczącego partii lub organizacji społeczno-politycznych, włączając w to następujące dane: imię, nazwisko, rok urodzenia, miejsce zamieszkania, numer paszportu, miejsce pracy i podpis odpowiedniego członka partii lub organizacji społeczno-politycznych.

- Dokumentem zawierającym cele działalności partii lub organizacji społeczno-politycznych.

- Dowodem posiadania konta bankowego.

[Zmieniony prawem nr 146-XIV z 30. 09. 1998 r.]

W przeciągu miesiąca od złożenia wniosku o rejestrację Ministerstwo Sprawiedliwości może zarejestrować partię lub organizację społeczno-polityczną bądź też udzielić odpowiedzi odmownej, gdy partia lub organizacja społeczno-polityczna narusza obowiązujące w państwie prawo.

[Zmieniony prawem nr 146-XIV z 30. 09. 1998 r.]

Decyzja Ministerstwa Sprawiedliwości, odmawiająca rejestracji, podlega apelacji, którą skierować należy do odpowiedniej instytucji przy Najwyższym Trybunale Sprawiedliwości w przeciągu dziesięciu dni od uzyskania odmowy.

[Zmieniony prawem nr 788 z 26. 03. 1996 r.]

Opłata rejestracyjna równa jest dziesięciokrotnej minimalnej płacy i jest niezbędna do rejestracji, modyfikacji i zakończenia działalności partii politycznej lub organizacji społeczno-politycznej.

[Zmieniony prawem nr 795-XIV z 10. 02. 2000 r.]

Modyfikacje i zakończenie działalności partii i organizacji społeczno-politycznych będą prowadzone zgodnie z początkową procedurą rejestracji. Przedstawiciel organu wykonawczego albo innego organu rządzącego partii lub organizacji społeczno-politycznej, musi być obecny przy ogłaszaniu decyzji o modyfikacji lub zakończeniu działalności.

[Zmieniony prawem nr 795-XIV z 10. 02. 2000 r.]

Ministerstwo Sprawiedliwości prowadzi Rejestr partii i organizacji społeczno-politycznych. Procedura rejestrowania partii politycznych lub organizacji społeczno-politycznych opisana jest w Ustawie zatwierdzonej przez Rząd.

Art. 16. Ogłoszenie decyzji o rejestracji partii politycznej lub organizacji społeczno-politycznych.

Decyzja o rejestracji partii lub organizacji społeczno-politycznych może być ogłoszona rezolucją sądu na wniosek Ministerstwa Sprawiedliwości, jeżeli zaistniałyby okoliczności, które mogłyby dawać podstawy dla odmowy po tym, jak dokonano rejestracji.

[Zmieniony prawem nr 795-XIV z 10. 02. 2000 r.]

Art. 17. Symbole partii lub organizacji społeczno-politycznych.

Partie i organizacje społeczno-polityczne mogą mieć swój znak, symbol jak i flagę, które muszą być oficjalnie zarejestrowane poprzez procedurę regulaminowej rejestracji. Symbole nie mogą powielać symboli państwowych i służyć celom, które są wymieniane w art. 4 Prawa o partiach politycznych i innych organizacjach społeczno-politycznych.

[Zmieniony prawem nr 1615-XIV z 19. 10. 1993 r.]

III. Działalność partii i organizacji społeczno-politycznych

Art. 18. Prawa i obowiązki partii i organizacji społeczno-politycznych.

[Zmieniony prawem nr 795-XIV z 10. 02. 2000 r.]

Prawa partii i organizacji społeczno-politycznych ustalane są przez prawo państwowe i partyjne.

Dla jawności regulaminu, założeń programowych i celów, partie lub organizacje społeczno-polityczne muszą spełnić następujące warunki:

- Powszechnie udostępniać informacje o swojej działalności.
- Uczestniczyć (niezależnie czy w bloku czy w unii z innymi partiami i organizacjami) w wyborach do organów państwowych na wszystkich szczeblach administracyjnych.

[Zmieniony prawem nr 146-XIV z 30. 09. 1998 r.]

- Współpracować z ośrodkiem informacji masowej, za pomocą którego będą prowadzić swoją działalność redakcyjną, zgodnie z obowiązującym prawem.

[Zmieniony prawem nr 1615-XIV z 19. 10. 1993 r.]

- Korzystać z państwowych ośrodków informacji masowej podczas prowadzenia kampanii wyborczej, zgodnie z obowiązującym prawem.
- Stosować inne środki zapewnione przez prawo lub inne części prawodawstwa. Partie i organizacje społeczno-politycznych są zobowiązane:
 - przestrzegać prawa Republiki Mołdawii,
 - w wyniku modyfikacji prawa legislacyjnego zmodyfikować odpowiednio własne dokumenty podstawowe.

Na modyfikacje, bądź też skompletowanie danych zawartych w Rejestrze partii politycznych i organizacji społeczno-politycznych, obowiązuje termin 15 dni, wyznaczony przez Ministerstwo Sprawiedliwości.

[Zmieniony prawem nr 795-XIV z 10.02.2000 r.]

Brak dostarczenia dokumentów do rozpatrzenia do Rejestru partii politycznych i organizacji społeczno-politycznych jest przesłanką do zawieszenia działalności partii lub organizacji społeczno-politycznych.

[Zmieniony prawem nr 795-XIV z 10.02.2000 r.]

Art. 19. Organy rządzące partii i organizacji społeczno-politycznych

Do organów rządzących partii politycznej lub organizacji społeczno-politycznych, należą: kongres, konferencja oraz trwały organ rządzący w okresie pomiędzy posiedzeniami kongresów i konferencji.

Status partii lub organizacji społeczno-politycznych, może zapewniać rządzenie także innym organom partyjnym. W tym przypadku ich obowiązki powinny być jasno określone przez statut.

Decyzje kongresu lub konferencji są najważniejszymi decyzjami tworzącymi organ partii lub organizacji społeczno-politycznych.

Kongres lub konferencja są zbierane, co najmniej jeden raz w ciągu 4 lat, przez organ do tego upoważniony zgodnie ze statutem.

Delegaci do kongresu lub konferencji powinni być wybierani przez terytorialne oddziały partii lub organizacji społeczno-politycznych. Liczba delegatów jest ustalana zgodnie z liczbą członków. Procedura wyboru delegatów powinna być określona w statucie.

Kongres, konferencja partii lub organizacji społeczno-politycznych są prawomocne, gdy uczestniczy w nich co najmniej połowa delegatów.

Decyzje organów rządzących partii lub organizacji społeczno-politycznych muszą być podjęte przez większość określoną w statucie.

[Zmieniony prawem nr 795-XIV z 10. 02. 2000 r.]

Art. 20. Oddziały terenowe.

Partie i organizacje społeczno-polityczne, mogą posiadać organy terenowe, mające minimalną potrzebną liczbę członków określoną w statucie. Procedurę zakładania oddziałów terenowych określa także statut.

Oddziały terenowe nie mają charakteru prawnego odrębnej jednostki.

Organy rządzące jednostek terenowych są częścią zgromadzenia ogólnego delegatów organizacji. Obowiązki i decyzje dotyczące tworzenia przez ciała rządzące są podobne do tych opisanych w art. 19 w § 6, 7.

Organy rządzące jednostek terytorialnych są wybierane na okres określony przez status. Ciała te mogą reprezentować partię lub organizację społeczno-polityczną w stosunkach z partiami trzecimi na szczeblu lokalnym, a także mogą otwierać konta w banku i nimi zarządzać.

[Zmieniony prawem nr 795-XIV z 10. 02. 2000 r.]

Art. 21. Członkostwo w partii politycznej lub organizacji społeczno-politycznej.

Członkostwo w partii lub organizacji społeczno-politycznej jest dobrowolne. Członkowie partii lub organizacji społeczno-politycznej mają takie samo prawo do głosowania i wszystkie głosy są sobie równe.

Organ partii lub organizacji społeczno-politycznej decyduje o przyznawaniu lub odebraniu członkostwa w sytuacjach określonych w statucie.

Członek partii lub organizacji społeczno-politycznej ma prawo opuścić partię lub organizację społeczno-polityczną w każdej chwili, jego decyzja jest natychmiastowa.

[Zmieniony prawem nr 795-XIV z 10. 02. 2000 r.]

Art. 22. Majątek partii i organizacji społeczno-politycznej.

Partie i organizacje społeczno-polityczne mogą posiadać aktywy w postaci budynków, ich wyposażenia, wydawnictw, drukarni, środków transportu, jak i innych aktywów niezbędnych do spełniania zadań i celów określonych w statucie.

Prawo do posiadania majątku przez partie i inne organizacje społeczno-polityczne jest uregulowane przez prawo.

Partie i inne organizacje społeczno-polityczne mają prawo do czerpania korzyści wynikających z posiadania budynków i innych dóbr poprzez ich wypożyczenie lub dzierżawę w porozumieniu z innymi ludźmi.

Partie i inne organizacje społeczno-polityczne nie mogą posiadać ziemi, przedsiębiorstw przemysłowych oraz nie mogą prowadzić działalności reklamowej i ekonomicznej, za wyjątkiem przypadków wymienianych w art. 23.

[Zmieniony prawem nr 1615-XII z 19. 10. 1993 r.]

Zabronione jest dla partii i innych organizacji społeczno-politycznych posiadanie i deponowanie, bądź utrzymywanie broni, substancji wybuchowych i innych materiałów, które mogłyby spowodować niebezpieczeństwo (włączając środowisko) dla życia i zdrowia obywateli

Art. 23. Finansowe wsparcie dla partii i organizacji społeczno-politycznych.

Środki finansowe partii i organizacji społeczno-politycznych mogą być kształtowane przez fundusze pochodzące z rejestracji, opłat członkowskich, korzyści finansowych otrzymywanych od środków informacji masowej, sprzedaży społeczno-politycznej literatury, sprzedaży innych materiałów propagandowych posiadających symbol partii, wystaw, wykładów, dobrowolnych wkładów, ofiar od osób fizycznych i osób prawnych, oprócz przypadków wskazanych w pierwszej części Artykułu 12 (10), a także od innych źródeł nie zabronionych przez prawo.

[Zmieniony prawem nr 1615-XII z 19. 10. 1993 r.]

Art. 24 (18): Użycie dochodu.

Zgodnie z prawodawstwem i w przypadkach określonych przez status, aby osiągnąć cele partii lub organizacje społeczno-polityczne mogą zakładać przedsiębiorstwa albo organizacje administracyjne, które mają prawo być osobami prawnymi.

Dochód pochodzący z działalności partii i organizacji społeczno-politycznej nie może być rozprowadzany wśród ich członków i musi być używany wyłącznie do realizacji celów określonych przez status.

[Zmieniony prawem nr 1615-XII z 19. 10. 1993 r.]

Członkowie partii i organizacji społeczno-politycznych nie są upoważniani do dysponowania dochodem i posiadania majątku partii albo organizacji społeczno-politycznej i nie są odpowiedzialni za ich długi.

[Zmieniony prawem nr 1615-XII z 19. 10. 1993 r.]

Dopuszczalne jest wykorzystywanie dochodów dla działalności miłosierdzia (charytatywnej) i finansowania (poręczenie) niezależnie od postanowień podstawowych partii.

Partie i organizacje społeczno-polityczne muszą wydawać roczne sprawozdanie o źródłach ich dochodu i o wydatkach, najpóźniej do 1 lutego, oraz muszą zaprezentować deklarację odnośnie ich działalności finansowej za dany rok do finansowych organów władzy.

[Zmieniony prawem nr 1615-XII z 19. 10. 1993 r.]

Nieruchomości i majątek pochodzący z nielegalnych źródeł będzie przekazywany do majątku państwa na podstawie decyzji sądowej.

Art. 25. Prawo do rozpowszechniania informacji.

Partie i inne organizacje społeczno-polityczne mają prawo ujawniania informacji o swojej działalności, w celu rozpowszechniania swoich idei, celów i programów. Mają także prawo do powoływania ich własnych środków informacji masowej, za wyjątkiem radia i telewizji, i mogą korzystać z państwowego środka informacji masowej, zgodnie z istniejącym prawem.

Art. 26. Prawo do zjazdów/posiedzeń.

Partie i inne społeczno-polityczne organizacje mają prawo do demonstracji i wzywania do spotkania i demonstracji, zgodnie z istniejącym prawem.

IV. Kontrola działalności partii i innych społeczno-politycznych organizacji

Art. 27. Obserwacja i kontrola czynności partii i innych społeczno-politycznych organizacji.

Urząd podatkowy nadzoruje źródła dochodu partii i organizacji społeczno-politycznych, kwotę przyjętych funduszy i przestrzeganie ustaw fiskalnych.

[Zmieniony prawem nr 1064-XIV z 16. 06. 2000 r.]

Ministerstwo Sprawiedliwości będzie nadzorować czy partie i inne społeczno-polityczne organizacje przestrzegają prawa. Przedstawiciele Ministerstwa Sprawiedliwości mogą być obecni podczas wszelkich zjazdów/wydarzeń partyjnych i organizacji społeczno-politycznych i mogą zażądać wszelkich dokumentów i wyjaśnień.

[Zmieniony prawem nr 1615-XII z 19. 10. 1993 r.]

W przypadkach, kiedy Ministerstwo Sprawiedliwości znajduje, w działalności partii lub organizacji społeczno-politycznej, elementy naruszające prawodawstwo, to wydaje pisemne ostrzeżenie przewidujące termin na usunięcie naruszeń.

[Zmieniony prawem nr 795-XIV z 10. 02. 2000 r.]

Zgodnie z dochodzeniem sądowym, tzn. organy ścigania może nadzorować partię polityczną bądź organizację społeczno-polityczną zgodnie z obowiązującym prawodawstwem.

[Zmieniony prawem nr 1615-XII z 19. 10. 1993r.]

Art. 28. Odpowiedzialność partii i innych społeczno-politycznych organizacji.

Partie i inne społeczno-polityczne organizacje, które szkodzą interesowi państwa, prawnym jednostkom przez ich nielegalne działania, muszą zrekomensować powstałe straty stronom poszkodowanym z własnych źródeł, zgodnie z obowiązującym prawem.

[Zmieniony prawem nr 146-XIV z 30. 09. 1998 r.]

[Zmieniony prawem nr 1615-XIV z 19. 10. 1993 r.]

V. Zawieszenie i unieważnienie aktywności partii lub innych społeczno-politycznych organizacji

Art. 29. Wstrzymanie działalności partii lub organizacji społeczno-politycznej.

Ministerstwo sprawiedliwości będzie zawieszać działalność partii lub organizacji społeczno-politycznej w przypadku, w którym działalność owa naruszyła Konstytucyjne Prawo, bądź nie potrafiła dostosować się do wymagań postawionych w rozporządzeniu.

[Zmieniony prawem nr 795-XIV z 10. 02. 2000 r.]

W tej sytuacji Ministerstwo sprawiedliwości będzie powiadamiać pisemnie organy rządzące odpowiedniej partii o naruszeniu prawa, które zostało przekroczone i będzie ustalać termin na naprawę sytuacji.

Podczas kampanii wyborczej tylko Sąd Najwyższy może zawieszać działalność partii lub organizacji społeczno-politycznych

[Zmieniony prawem nr 788-XIV z 03. 02. 2000 r.]

[Zmieniony prawem nr 788-XIII z 26. 03. 1996 r.]

Gdy partia lub organizacja społeczno-polityczna jest zawieszona, nie może korzystać ze środków informacji masowej, agitacji, wykonywać operacji bankowych, posiadać majątku i uczestniczyć w wyborach.

[Zmieniony prawem nr 1615-XII z 19. 10. 1993 r.]

Partia lub społeczno-polityczna organizacja może być zawieszona najdłużej na okres sześciu miesięcy. Czynności partii lub organizacji społeczno-politycznej mogą być zawieszone na rok, jeżeli prawo jest przez nią naruszane.

Art. 30. Przerwanie działalności partii lub organizacji społeczno-politycznej.

Działalność partii lub organizacji społeczno-politycznej zostaje przerwana w przypadku, gdy:

- partia lub organizacja społeczno-polityczna podejmuje decyzje o samorozwiązaniu zgodnie ze statutem;
- partia lub organizacja społeczno-polityczna jest rozwiązywana decyzją Sądu Najwyższego.

Władza, która podejmuje decyzję o likwidacji partii lub organizacji społeczno-politycznej, musi natychmiast zawiadomić Ministerstwo Sprawiedliwości

ści, które musi wystosować pismo do Rejestru partii politycznych i organizacji społeczno-politycznych w celu wszczęcia procedury likwidacyjnej partii lub organizacji społeczno-politycznej.

Partia lub organizacja społeczno-polityczna kończy swoją działalność po zakończeniu procedury likwidacji i wykluczenia z Rejestru Partii Politycznych i Innych Organizacji Społeczno-politycznych.

Po przerwaniu lub zakończeniu swojej działalności, nieruchomości partii politycznej lub organizacji społeczno-politycznej mogą być użyte do realizacji ustawowych celów na rzecz osób potrzebujących – na cele charytatywne.

[Zmieniony prawem nr 795-XIV z 10. 02. 2000 r.]

[Zmieniony prawem nr 788-XIV z 03. 02. 2000 r.]

[Zmieniony prawem nr 788 z 26. 03. 1996 r.]

Art. 31. Procedura likwidacji partii lub organizacji społeczno-politycznej.

Zgodnie z art. 30 § 24, tylko trwałe ciała rządzące albo ludzie wyznaczeni przez kongres albo konferencję (porozumienie) są upoważnieni do prowadzenia procedury likwidacji.

Decyzja o likwidacji partii albo innej organizacji społeczno-politycznej określa procedurę i czas likwidacji, nieprzekraczalny okres dla kredytodawców, aby odzyskać swoje pożyczki/własności, który powinien wynosić, co najmniej 30 dni od publikacji w dzienniku urzędowym Republiki Mołdawii, jak i środki do używania aktywów.

Jeżeli partia albo inna organizacja społeczno-polityczna jest zlikwidowana na podstawie Art.30 § 2, likwidatorzy powinni być określani/wyznaczani w decyzji likwidacji.

Likwidatorzy są wyznaczeni jednorazowo, a poparcie dla partii politycznej lub organizacji społeczno-politycznej powinno zostać zaprzestane.

Likwidatorzy powinni poznać wszystkie reguły tego prawa związane z wydawaniem decyzji o likwidacji partii albo innej społeczno-politycznej organizacji. Zawiadomienie musi zawierać:

- nazwiska likwidatorów i przesłanki partii lub organizacji społeczno-politycznej,
- procedurę i czas do likwidacji, nieprzekraczalną granicę dla kredytodawców na rozpatrzenie ich wymagań,
- zaproszenie dla kredytodawców w celu rozpatrzenia świadectwa ich wymagań. Indywidualne zaproszenia powinny być wysyłane kredytodawcom dla zapoznania.

Po wyznaczeniu likwidatorzy zobowiązani są stworzyć projekt inwentarza partii lub organizacji społeczno-politycznej, wskazując dokładnie aktywa i pasywa, które będą podpisywane przez odpowiednie osoby i przedstawicieli stałych organów rządzących.

Likwidatorzy są zobowiązani kontynuować działania, w celu sprostania wymaganiom kredytodawców, i w momencie gdy gotówka jest niedostatecznym środkiem na spłacenie wszystkich długów, likwidatorzy mogą sprzedawać własność partii lub organizacji społeczno-politycznej.

Likwidatorzy są odpowiedzialni zarówno przed partiami albo organizacjami społeczno-politycznymi, jak i partiami trzecimi za szkody wynikające z ich błędów.

Na zakończenie procedury likwidacyjnej partii lub organizacji społeczno-politycznej, likwidatorzy są zobowiązani przedstawić bilans likwidacji i przekazać go do rozpatrzenia Ministerstwu Sprawiedliwości i Urzędowi Skarbowego, jak i publikacji w dzienniku urzędowym – Monitorze Republiki Mołdawii. Aktywa pozostałe po spełnieniu wymagań wszystkich kredytodawców użyte będą do określonych celów wskazanych przez statut lub decyzje likwidacyjną.

We wszystkich przypadkach likwidacji partii politycznych lub organizacji społeczno-politycznej, likwidatorzy zobowiązani są do oddania do rozpatrzenia Ministerstwu Sprawiedliwości dokumentu z zawiadomieniem, który wydawany będzie w Rejestrze partii politycznych i innych organizacji społeczno-politycznych:

- petycja o wykluczeniu partii albo innej społeczno-politycznej organizacji od Rejestru partii politycznych i innych organizacji społeczno-politycznych,
- świadectwo rejestracji (oryginał),
- dokument wydany przez Finansową Inspekcję mówiący o braku zadłużenia w stosunku do budżetu państwa,
- dokumenty założycielskie (oryginał),
- akt potwierdzający samorozwiązanie wydany przez upoważnione ciało polityczne,
- kopia decyzji o likwidacji partii lub organizacji społeczno-politycznej, opublikowana w Państwowym monitorze Republiki Mołdawii.

Działania likwidatorów dobiegają końca, gdy wszystkie finansowe i bankowe operacje zostają zakończone.

[Zmieniony prawem nr 795-XIV z 10. 02. 2000 r.]

Art. 32. Zakończenie działalności decyzją sądu.

Na wniosek Ministerstwa Sprawiedliwości, Sąd Najwyższy ustala podstawy zawieszenia działalności partii lub organizacji społeczno-politycznej, jeśli:

- partia lub organizacja społeczno-polityczna nie zwołała kongresu lub konferencji przez okres 4 lat,
- liczba członków partii politycznej lub organizacji społeczno-politycznej jest mniejsza niż minimum ustalone przez prawo.

[Zmieniony prawem nr 795-XIV z 10. 02. 2000 r.]

W sytuacji, w której partia lub organizacja społeczno-polityczna narusza Konstytucję, bądź obowiązujące prawo w przeciągu roku od zawieszenia odpowiedzi na prośbę Ministerstwa Sprawiedliwości, Najwyższy Sąd może zawiesić działalność takiej partii lub organizacji społeczno-politycznej.

[Zmieniony prawem nr 788-XIV z 03. 02. 2000 r.]

[Zmieniony prawem nr 788 z 26. 03. 1996 r.]

Państwowy Oskarżyciel ma prawo zapytać o powody wstrzymania lub zawieszenia działalności partii albo organizacji społeczno-politycznej, uwzględniając jego prośbę przed Sądem Najwyższego.

[Zmieniony prawem nr 788-XIV z 03. 02. 2000 r.]

[Zmieniony prawem nr 788 z 26. 03. 1996 r.]

Art. 33. Apelacje.

Odmowa rejestracji regulaminu partii politycznej lub organizacji społeczno-politycznej może podlegać apelacji przed Najwyższym Trybunałem Sprawiedliwości, który będzie badać odwołanie w przeciągu pięciu dni, zgodnie ze specjalną procedurą prawa sądowego.

Partia lub organizacja społeczno-polityczna może wnosić apelacje w sprawie decyzji, na mocy której została zawieszona.

[Zmieniony prawem nr 788-XIV z 03. 02. 2000 r.]

[Zmieniony prawem nr 788 z 26. 03. 1996 r.]

VI. Postanowienia Końcowe

Art. 34. Prawo do kontaktów międzynarodowych.

Zgodnie ze statutem i obowiązującym prawem, partie i organizacje społeczno-polityczne mają prawo uczestnictwa w stowarzyszeniach międzynarodowych, utrzymywania łączności i międzynarodowych kontaktów, jak i podpisywać porozumienia.

Art. 35. Normy międzynarodowe.

W wypadku, gdy traktat międzynarodowy podpisany przez Republikę Mołdawii zawiera normy sprzeczne z prawem, wtedy te normy traktatu podlegają odwołaniu.

Prezydent Republiki Mołdawii

Mircea Snegur

Chisinau, 17 września 1991 r.

Aneks II

Konstytucja Republiki Mołdawii

MY, prawomocni przedstawiciele ludu Republiki Mołdawii, członkowie Parlamentu,

ROZPOCZYNAJĄC od wiekowych aspiracji naszego ludu by mieszkać w suwerennym kraju, a wypełniając te aspiracje poprzez proklamowanie niepodległości Republiki Mołdawii,

ROZWAŻAJĄC sytuację, podczas której lud Mołdawii stawał się narodem, przedstawił mocne dowody na historyczną i etniczną trwałość(kontynuację) swojej państwowości,

DAŻĄC do usatysfakcjonowania interesów tych obywateli, którzy są innego pochodzenia etnicznego, wspólnie z Mołdawianami, tworzyli naród mołdawski,

OSĄDZAJĄC rządy prawa, pokój obywatelski, demokrację, godność ludzką, prawa i wolności człowieka, wolny rozwój ludzkiej osobowości, pokój i pluralizm polityczny jako najwyższe polityczne wartości,

BĘDĄC ŚWIADOMYMI naszej odpowiedzialności i obowiązków względem przeszłych, teraźniejszych i przyszłych pokoleń,

WZMACNIAJĄC nasze poświęcenie względem ogólnych wartości ludzkich i życzenie by żyć w pokoju i harmonii z wszystkimi ludami świata, w nawiązaniu do jednomyślnie przyjętych zasad i norm prawa międzynarodowego,

Niniejszym przyjmujemy dla naszego kraju tę Konstytucję i proklamujemy ją jako NADRZĘDNE PRAWO DLA NASZEGO SPOŁECZEŃSTWA I PAŃSTWA.

DOKUMENT I – OGÓLNE ZASADY

Artykuł 1. Państwo Republiki Mołdawii

(1) Republika Mołdawii jest suwerennym, niepodległym, unitarnym i niepodzielnym państwem.

(2) Formą rządów Państwa jest Republika.

(3) Kierowana rządami prawa, Republika Mołdawii, jest Państwem demokratycznym, w którym godność ludzi, ich prawa i wolności, otwarty rozwój ludzkiej osobowości, sprawiedliwości i pluralizmu politycznego, reprezentują nadrzędne wartości, które zostaną zagwarantowane.

Artykuł 2. Suwerenność i Władza Państwowa

(1) Narodowa suwerenność spoczywa na ludzie Republiki Mołdawii, które będzie ją sprawować bezpośrednio i przez swoje ciała reprezentatywne w sposób zabezpieczony przez Konstytucję.

(2) Żadna jednostka prywatna, narodowa część populacji, ugrupowanie społeczne, partia polityczna lub organizacja publiczna nie może sprawować władzy we własnym imieniu. Uzurpacja władzy państwowej jest najpoważniejszą zbrodnią przeciwko narodowi.

Artykuł 3. Terytorium

(1) Terytorium Republiki Mołdawii jest niezbywalne.

(2) Granice kraju są usankcjonowane przez prawo naturalne przestrzegane według jednomyślnie uznanych zasad i norm prawa międzynarodowego.

Artykuł 4. Wolności i Prawa Człowieka

(1) Konstytucyjne zabezpieczenie dla wolności i praw człowieka powinno być rozumiane i wprowadzone zgodnie z Powszechną Deklaracją Praw Człowieka i z innymi konwencjami i traktatami przyjętymi przez Republikę Mołdawii.

(2) Gdziekolwiek niezgoda pojawia się między konwencjami i traktatami podpisanymi przez Republikę Mołdawii a jej własnymi państwowymi przepisami, nadrzędną wartość przyznaje się regulacjom międzynarodowym.

Artykuł 5. Demokracja i Pluralizm Polityczny

(1) Demokracja w Republice Mołdawii jest wykonywana według zasad pluralizmu politycznego, który jest sprzeczny z dyktaturą i totalitaryzmem.

(2) Żadna ideologia nie może być ogłoszona oficjalną ideologią Państwa.

Artykuł 6. Podział i Współpraca Władz

Władza Ustawodawcza, Wykonawcza i Sądownicza są rozdzielone i współpracują wykonując swoje prerogatywy w zgodzie z literą Konstytucji.

Artykuł 7. Konstytucja jako Prawo Nadrzędne

Konstytucja Republiki Mołdawii jest nadrzędną ustawą w kraju. Żadne ustawy ani inne akty prawne i regulacje, niezgodne z postanowieniami Konstytucji nie będą miały żadnej mocy prawnej.

Artykuł 8. Przestrzeganie Prawa Międzynarodowego i Traktatów Międzynarodowych

(1) Republika Mołdawii zobowiązuje się przestrzegać i respektować prawa Organizacji Narodów Zjednoczonych i inne normy prawa międzynarodowego.

(2) Konstytucja Republiki będzie systematycznie dostosowywana do przepisów prawa międzynarodowego, w myśl zasady zgodności z nim.

Artykuł 9. Fundamentalne Zasady Dotyczące Własności

(1) Własność może być publiczna lub prywatna i może się składać z dóbr materialnych i intelektualnych.

(2) Żadna własność nie może być wykorzystana do naruszenia lub zniszczenia praw, wolności i godności ludzi.

(3) Narodowa gospodarka jest oparta na interakcji sił rynkowych, a także na wolnej inicjatywie gospodarczej i uczciwej konkurencji.

Artykuł 10. Jedność Narodu i Prawo do Tożsamości Narodowej

(1) Narodowa jedność Republiki Mołdawii tworzy podstawy Państwa. Republika Mołdawii jest powszechną i niepodzielną ojczyzną dla wszystkich obywateli.

(2) Państwo uznaje i gwarantuje wszystkim swoim obywatelom prawo do ochrony, rozwijania i wyrażania swojej etnicznej, kulturowej, językowej i religijnej tożsamości.

Artykuł 11. Republika Mołdawii jako Państwo Neutralne

(1) Republika Mołdawii proklamuje swoją permanentną neutralność.

(2) Republika Mołdawii nie zezwoli na stacjonowanie żadnych zagranicznych oddziałów militarnych na swoim terytorium.

Artykuł 12. Symbole Narodowe

(1) Republika Mołdawii ma swoją własną flagę, godło i hymn.

(2) Flaga państwowa Republiki Mołdawii jest trzykolorowa. Kolory są ułożone pionowo w następującym porządku od masztu: niebieski, żółty, czerwony. Godło jest nadrukowane na centralnym żółtym pasie trzykolorowej flagi.

(3) Godło Mołdawii składa się z tarczy podzielonej poziomo na dwie części: wyższa część jest czerwona, a niższa niebieska z nadrukowaną głową żubra z ośmioramienną gwiazdą między rogami. Po prawej stronie głowa żubra jest otoczona pięciopłatkową różą, a po lewej delikatnie odwróconym półksiężycem. Wszystkie elementy heraldyczne przedstawione na tarczy są złotego (żółtego) koloru. Tarcza jest umieszczona na piersi orła trzymającego w dziobie złoty krzyż, w prawym szponie zieloną gałązkę oliwną a w lewym szponie złote berło.

(4) Hymn państwowy Mołdawii będzie ustanowiony prawem organicznym.

(5) Flaga, godło i hymn są symbolami państwowymi Republiki Mołdawii, i są chronione prawem.

Artykuł 13. Język Narodowy, Użycie Innych Języków

(1) Językiem narodowym Republiki Mołdawii jest Mołdawski, a jego piosennia oparta jest na alfabecie łacińskim.

(2) Państwo Mołdawskie uznaje i chroni prawo do zachowania, rozwoju i użycia języka rosyjskiego i innych języków używanych na terenie kraju.

(3) Państwo będzie zachęcało i promowało naukę języków obcych cieszących się szerokim międzynarodowym użyciem.

(4) Użycie języków na terenie Republiki Mołdawii będzie ustanowione prawem organicznym.

Artykuł 14. Stolica

Kiszyniów jest stolicą Republiki Mołdawii.

DOKUMENT II – PRAWA FUNDAMENTALNE, WOLNOŚCI

I OBOWIĄZKI

ROZDZIAŁ I – POSTANOWIENIA OGÓLNE

Artykuł 15. Uniwersalność

Konstytucja w połączeniu z innymi prawami przyznaje obywatelom Mołdawii prawa i wolności i również nakłada na nich obowiązki.

Artykuł 16. Równość Praw

(1) Najważniejszym obowiązkiem Państwa jest respektowanie i ochrona jednostki ludzkiej.

(2) Wszyscy obywatele Republiki Mołdawii są równi wobec prawa i władz publicznych, bez jakiegokolwiek dyskryminacji co do rasy, narodowości, pochodzenia etnicznego, języka, religii, płci, wyboru politycznego, własności osobistej lub pochodzenia społecznego.

Artykuł 17. Obywatelstwo Republiki Mołdawii

(1) Obywatelstwo Republiki Mołdawii może być uzyskane, zachowane lub utracone tylko pod warunkami zapisanymi w prawie fundamentalnym.

(2) Nikt nie może być arbitralnie pozbawiony obywatelstwa albo prawa do jego zmiany.

(3) Żaden obywatel Republiki Mołdawii nie może być poddany ekstradycji ani wydany ze swojego kraju.

(4) Obcokrajowcy i bezpaństwowcy mogą podlegać ekstradycji tylko w odniesieniu do międzynarodowej umowy lub względem reguł wzajemności jako konsekwencja decyzji sądu.

Artykuł 18. Restrykcje dotyczące Obywatelstwa i Ochrona Państwa nad Narodem

(1) Poza kwestiami, w których międzynarodowe postanowienia odnoszące się do Republiki Mołdawii nie wskazują innych przepisów, żaden z obywateli Republiki Mołdawii nie może być jednocześnie obywatelem innego kraju.

(2) Obywatele Republiki Mołdawii cieszą się ochroną zapewnianą przez Państwo zarówno w ojczyźnie jak i za granicą.

Artykuł 19. Prawa i Obowiązki Obcokrajowców i Bezpaństwowców

(1) Poza kwestiami, w których prawo stanowi inaczej, obcokrajowcy i bezpaństwowcy poddani są tym samym prawom i obowiązkom co obywatele Republiki Mołdawii.

(2) Prawo do uzyskania azylu będzie przyznane lub odmawiane wobec litery prawa w zgodzie z międzynarodowymi traktatami, których Republika Mołdawii jest sygnatariuszem.

Artykuł 20. Wolny Dostęp do Wymiaru Sprawiedliwości

(1) Każdy obywatel ma prawo do uzyskania efektywnej ochrony ze strony kompetentnych organów jurysdykcyjnych przed działaniami naruszającymi zagwarantowane mu prawa, wolności i interesy.

(2) Żadne prawo nie może ograniczać dostępu do wymiaru sprawiedliwości.

Artykuł 21. Domniemanie Niewinności

Każda osoba oskarżona o popełnienie przestępstwa będzie uznawana za niewinną do czasu udowodnienia jej winy w oparciu o przepisy prawa, w publicznym procesie, w którym wszystkie kroki podjęte dla obrony oskarżonego zostaną przeprowadzone.

Artykuł 22. Prawo Nie Działa Wstecz

Nikt nie może zostać skazany za działania lub zaniechania, które nie były uznane za przestępstwo w czasie ich popełnienia. Również żadna kara nie może zostać przyznana, jeśli jest wyższa niż ta, której podlegało przestępstwo w czasie popełnienia.

Artykuł 23. Prawo do Zapoznania się z Prawami i Obowiązkami

(1) Każdy ma prawo do zapoznania się ze swoim statusem prawnym.

(2) Państwo zapewnia każdemu prawo do zapoznania się ze swoimi prawami i obowiązkami. W tym celu Państwo opublikuje wszystkie akty i regulacje i udostępni je dla każdego.

ROZDZIAŁ II – FUNDAMENTALNE PRAWA I WOLNOŚCI

Artykuł 24. Prawo do Życia i Nienaruszalności Cieleśnej i Mentalnej

(1) Państwo gwarantuje każdemu prawo do życia i nietykalności cielesnej i psychicznej.

(2) Nikt nie może być poddany torturom lub okrutnym, niehumanitarnym lub poniżającym karom lub traktowaniu.

(3) Do czasu oficjalnego zakazu, kara śmierci może być wykonywana jeśli opiera się na wyroku wydanym przez sąd, według przepisów przewidzianych prawem.

Artykuł 25. Wolność Jednostkowa i Bezpieczeństwo Osobiste

(1) Wolność jednostkowa i bezpieczeństwo osobiste są uznane za nienaruszalne.

(2) Przeszukanie, zatrzymanie lub aresztowanie osoby będzie dozwolone tylko według przepisów prawa.

(3) Okres zatrzymania w areszcie nie może przekroczyć 24 godzin.

(4) Osoby mogą być aresztowane tylko dzięki nakazowi wystawionemu przez magistrat na maksymalny okres 30 dni. Aresztowany może zakwestionować nakaz i złożyć skargę przed sędzią, który jest zobowiązany do odpowiedzi w formie umotywowanej decyzji. Okres zatrzymania może być wydłużony do 6 miesięcy i w wyjątkowych przypadkach, przy zatwierdzeniu decyzją parlamentu, do 12 miesięcy.

(5) Osoba zatrzymana lub aresztowana będzie bezzwłocznie informowana o powodach zatrzymania lub aresztowania jak i o wniesionych przeciwko niej zarzutach, które mogą się odbyć tylko w obecności prawnika, albo wybranego przez pozwanego albo przyznanego z urzędu.

(6) Jeśli powody do zatrzymania lub aresztowania wygasną zwolnienie musi nastąpić natychmiastowo.

Artykuł 26. Prawo Obrony

(1) Gwarantuje się prawo do obrony.

(2) Każdy ma prawo do niezależnej reakcji wyznaczonej przepisami prawa na naruszenia swoich praw i wolności.

(3) Podczas procesu strony mają prawo do korzystania z pomocy prawnika, wyznaczonego samodzielnie lub przyznanego z urzędu.

(4) Jakakolwiek ingerencja w działalność obrońców w prawie zdefiniowanych zakresie będzie karana z mocy prawa.

Artykuł 27. Prawo do Wolnego Przemieszczania

(1) Gwarantuje się prawo do wolnego przemieszczania się w granicach swojego państwa.

(2) Każdy obywatel Republiki Mołdawii ma zagwarantowane prawo do wyboru miejsca zamieszkania gdziekolwiek na terenie kraju, do podróżowania po kraju i poza jego granice a także do emigracji.

Artykuł 28. Życie Rodzinne i Prywatne

Państwo szanuje i chroni życie rodzinne i prywatne.

Artykuł 29. Nienaruszalność Miejsca Zamieszkania

(1) Miejsce stałego zamieszkania jest nienaruszalne. Nikt nie może nachodzić lub przebywać na danej posesji bez zgody jej właściciela.

(2). Prawo zezwala na odstępstwo od przepisów wskazanych w paragrafie 1 w następujących okolicznościach:

a) w celu wyegzekwowania nakazu aresztowania lub decyzji sądu;

b) dla uprzedzenia nadciągającego niebezpieczeństwa zagrażającego życiu, nietykalności osobistej lub własności danej osoby;

c) w celu przeciwdziałania rozprzestrzenianiu się choroby epidemicznej.

(3) Przeszukania i przesłuchania w miejscu zamieszkania mogą być nakazane i przeprowadzone tylko w zgodzie z przepisami prawa.

(4) Poza przypadkami, w których popełnienie przestępstwa jest oczywiste, nocne przeszukania są zabronione.

Artykuł 30. Prywatność Korespondencji

Państwo zapewni prywatność listów, telegramów, innych przesyłek pocztowych, rozmów telefonicznych i korzystania z innych legalnych środków komunikacji.

Artykuł 31. Wolność Sumienia

(1) Gwarantuje się wolność sumienia, a jej manifestowanie powinno być duchem tolerancji i wzajemnego szacunku.

(2) Gwarantuje się wolność wyznania, a zgromadzenia religijne mają prawo organizować się przyjmując własny status jednak w zgodzie z przepisami prawa.

(3) We wzajemnych relacjach, grupom religijnym zakazuje się wykorzystywania, wyrażania i podżegania do nienawiści lub wrogości.

(4) Grupy religijne są autonomiczne względem państwa i korzystają z jego wsparcia, łącznie ze wsparciem dotyczącym posług religijnych w wojsku, szpitalach, więzieniach, domach pobytu osób starszych i sierocińcach.

Artykuł 32. Wolność Opinii i jej Wyrażania

(1) Wszystkim obywatelom gwarantuje się wolność opinii a także wolność publicznego wyrażania myśli i opinii w formie słowa, obrazu lub innymi możliwymi środkami przekazu.

(2) Wolność wyrażania opinii nie może naruszać honoru, godności i praw innych ludzi do wyrażania ich własnych opinii i sądów.

(3) Prawo zabrania i ściga sądownie wszystkie działania prowadzące do oszczerstw i pomówień pod adresem Państwa lub narodu. Takie działania są zabronione i ścigane sądownie jeśli dotyczą podżegania do działań wywrotowych, wojny, agresji, nienawiści etnicznej, rasowej lub religijnej a także podżeganie do dyskryminacji, separatyzmu terytorialnego, przemocy publicznej i innych działań zagrażających porządkowi konstytucyjnemu.

Artykuł 33. Wolność Tworzenia

(1) Gwarantuje się wolność do tworzenia dzieł naukowych i artystycznych. Praca twórcza nie może być poddana cenzurze.

(2) Przepisy chronią prawo obywateli do własności intelektualnej a także do materialnych i moralnych kwestii związanych z różnorodnymi formami twórczości intelektualnej.

(3) Państwo wspiera ochronę, rozwój i propagowanie narodowych i światowych osiągnięć w dziedzinach kultury i sztuki.

Artykuł 34. Prawo Dostępu do Informacji

(1) Wszyscy mają prawo dostępu do informacji na temat interesu publicznego i to prawo nie podlega żadnym ograniczeniom.

(2) Zgodnie z ustalonym poziomem kompetencji, urzędnicy publiczni zapewniają obywatelom poprawne informowanie o sprawach publicznych i kwestiach osobistych.

(3) Prawo dostępu do informacji nie może naruszać działań podjętych w celu ochrony obywateli lub bezpieczeństwa w kraju.

(4) Media państwowe i prywatne są zobligowane zapewnić opinii publicznej odbiór właściwych informacji.

(5) Media publiczne nie podlegają cenzurze.

Artykuł 35. Prawo Dostępu do Edukacji

(1) Prawo dostępu do edukacji realizowane jest przez obowiązkowy ogólnokształcący system szkolnictwa, licealna (publiczna szkoła średnia) i zawodowa edukacja, tak jak i system szkolnictwa wyższego i inne formy instruktażu i szkoleń.

(2) Państwo gwarantuje prawnie każdej osobie wybór języka, w którym nauczanie będzie przeprowadzane.

(3) We wszystkich formach instytucji edukacyjnych zapewni się naukę oficjalnego języka w Państwie.

(4) Państwowa edukacja publiczna jest darmowa.

(5) Wszystkie instytucje edukacyjne, również te, które nie są finansowane przez państwo, będą zakładane i będą funkcjonowały zgodnie z przepisami prawa.

(6) Instytucje kształcenia na poziomie wyższym mają prawo do bycia autonomicznymi.

(7) Dostęp do szkolnictwa licealnego, zawodowego i wyższego jest równy i otwarty dla wszystkich i opiera się na wartościach osobistych.

(8) Państwo zapewnia przepisami prawa wolność w edukacji religijnej. Państwo zapewnia laicką edukację.

(9) Priorytetowe prawo wyboru odpowiedniego zaplecza edukacyjnego dla dzieci spoczywa na rodzicach.

Artykuł 36. Prawo do Ochrony Zdrowia

(1) Gwarantuje się prawo do ochrony zdrowia.

(2) Państwo zapewnia minimalne ubezpieczenie zdrowotne, które jest bezpłatne.

(3) Prawa fundamentalne stworzą strukturę narodowego systemu ochrony zdrowia oraz środki konieczne do ochrony zdrowia fizycznego i psychicznego jednostki.

Artykuł 37. Prawo do Życia w Zdrowym Środowisku.

(1) Każda istota ludzka ma prawo do życia w środowisku, które jest bezpieczne ekologicznie dla życia i zdrowia, do uzyskiwania zdrowych produktów żywnościowych i nieszkodliwych urządzeń gospodarstwa domowego.

(2) Państwo gwarantuje każdemu obywatelowi prawo wolnego dostępu do prawdziwych informacji dotyczących stanu środowiska naturalnego, warunków życia i pracy i jakości produktów spożywczych oraz sprzętów gospodarstwa domowego.

(3) Nieujawnienie lub fałszowanie informacji dotyczących czynników szkodliwych dla zdrowia ludzi są przestępstwem karanym prawnie.

(4) Osoby prywatne i instytucje będą odpowiedzialne prawnie za jakiegolwiek szkody wyrządzone na zdrowiu i własności osobistej z powodu przestępstw ekologicznych.

Artykuł 38. Prawo do Głosowania i Bycia Wybieranym

(1) Podstawą władzy państwowej jest wola ludu wyrażona poprzez wolne wybory odbywające się w regularnych odstępach czasu i oparte o powszechne, równe, bezpośrednie i wolne prawo wyborcze.

(2) Poza osobami, które mają zakaz oddawania głosu, wszyscy obywatele Republiki Mołdawii, którzy ukończyli 18 lat lub kończą w dzień wyborów, mają prawo głosowania.

(3) Bierne prawo wyborcze przysługuje każdemu obywatelowi Republiki Mołdawii, któremu przysługuje czynne prawo wyborcze.

Artykuł 39. Prawo do Administrowania

(1) Obywatele Republiki Mołdawii mają prawo uczestniczenia w administracji w sprawach publicznych, zarówno bezpośrednio jak i przez swoich reprezentantów.

(2) Dostęp do urzędu lub stanowiska w administracji publicznej jest zagwarantowany prawnie dla wszystkich obywateli Republiki Mołdawii.

Artykuł 40. Wolność Zgromadzeń

Wszystkie spotkania, demonstracje, zbiórki, pochody lub jakiegolwiek inne zgromadzenia są dozwolone i mogą być zorganizowane i odbywać się tylko w sposób spokojny i bez użycia broni.

Artykuł 41. Wolność Stowarzyszeń Politycznych

(1) Wszyscy obywatele mogą stowarzyszać się w partie lub inne społeczne albo polityczne organizacje. Organizacje te wnoszą wkład w definiowanie i wyrażanie publicznej woli politycznej i branie udziału w procesie wyborczym w zgodzie z przepisami prawa.

(2) Wszystkie partie i inne społeczne/polityczne organizacje są równe wobec prawa.

(3) Państwo zapewni ochronę praw i uzasadnionych interesów partii i innych społecznych/politycznych organizacji.

(4) Partie i społeczne/polityczne organizacje uznaje się za nielegalne jeśli ich cele lub działalność zawierają elementy walki z pluralizmem politycznym, zasadami zgodnymi z literą prawa, suwerennością i niepodległością lub integralnością terytorialną Republiki Mołdawii.

(5) Tajne stowarzyszenia są zabronione.

(6) Działalność partii składających się z obcokrajowców jest zabroniona.

(7) Prawo fundamentalne ustanowi urzędy publiczne, których sprawowania nie będzie można łączyć z członkostwem w partiach politycznych.

Artykuł 42. Prawo Ustanawiania i Dołączania do Związków Zawodowych

(1) Każdy pracownik ma prawo do założenia lub wstąpienia do związku zawodowego w celu obrony swoich interesów.

(2) Związki zawodowe są zakładane i działają zgodnie ze statutem i przepisami prawa. Przyczyniają się do obrony zawodowych, ekonomicznych i społecznych interesów pracowników.

Artykuł 43. Prawo do Wykonywania Pracy i Dostępu do Pracy

(1) Każda osoba ma prawo do wolnego wyboru pracy i uzyskiwania korzyści ze sprawiedliwych i satysfakcjonujących warunków pracy, jak również do bycia chronionym przed bezrobociem.

(2) Wszyscy pracownicy mają prawo do ochrony w pracy. W tym celu działania ochronne będą podjęte w kwestiach bezpieczeństwa i higieny pracy, warunków pracy dla kobiet i ludzi młodych, wprowadzenia pensji minimalnej w gospodarce krajowej, tygodniowy okres odpoczynku, płatny urlop, skupienie się na kwestii szkodliwych warunków pracy a także na innych specyficznych sytuacjach.

(3) Długość tygodnia pracy nie może przekroczyć 40 godzin.

(4) Gwarantuje się prawo do kolektywnych porozumień a także do wykonalności kolektywnych umów.

Artykuł 44. Zakaz Pracy Przymusowej

(1) Zabrania się pracy przymusowej.

(2) Pracą przymusową nie jest:

a) wojsko – służba i inne działania w służbie zastępczej, wykonywane przez osoby zwolnione z obowiązkowej służby wojskowej;

b) praca wykonywana przez skazańców, więźniów lub na zwolnieniu warunkowym;

c) prace związane z walką z klęskami żywiołowymi lub innymi niebezpieczeństwami i uznane prawnie jako część obowiązków cywili.

Artykuł 45. Prawo do Strajku

(1) Przyznaje się prawo do strajków. Strajk można rozpocząć tylko w obronie ekonomicznych, społecznych i zawodowych interesów pracowników.

(2) Ustawowo określi się warunki wymagane w wykonaniu tego prawa a także co do odpowiedzialności związanej z nielegalnym rozpoczęciem strajku.

Artykuł 46. Prawo do Własności Prywatnej i jej Ochrony

(1) Prawo do posiadania własności prywatnej i wierzytelności zaciąganych przez Państwo jest zagwarantowane.

(2) Nikt nie może być wyłączonej poza sytuacjami uwarunkowanymi koniecznością publiczną, ustanowioną prawnie i wyłącznie za odpowiednią rekompensatą ustaloną wcześniej.

(3) Żaden legalnie uzyskany kapitał nie może być skonfiskowany. Efektywne przesłanki opierają się wyłącznie o legalne uzyskanie.

(4) Dobra przeznaczone na, wykorzystane do lub pochodzące ze zbrodni lub przestępstw mogą zostać skonfiskowane tylko zgodnie z przepisami.

(5) Prawo do posiadania własności prywatnej pociąga za sobą obowiązek zapoznania się z regułami dotyczącymi ochrony środowiska, utrzymania dobrych stosunków sąsiedzkich i przestrzeganie wszelkich innych obowiązków, które muszą być wypełnione przez właścicieli prywatnych posesji, według przepisów prawa.

(6) Gwarantuje się prawo do dziedziczenia własności prywatnej.

Artykuł 47. Prawo do Otrzymania Wsparcia i Ochrony Socjalnej

(1) Państwo jest zobligowane do podejmowania działań w celu zapewnienia każdej osobie przyzwoitych warunków życia, a poprzez nie także zdrowia i dobrobytu, opartych na dostępie do żywności, odzieży, schronienia, opieki medycznej i usług zabezpieczonych dla tej osoby i jej rodziny.

(2) Wszyscy obywatele mają prawo do ubezpieczenia przeciwko takim przeciwnościom jak bezrobocie, choroby, kalectwo, wdowieństwo, starość lub innym sytuacjom, w których z powodu przyczyn niezależnych od kontroli jednostki, traci ona źródło utrzymania i środki do zaspokajania potrzeb życiowych.

Artykuł 48. Rodzina

(1) Rodzina jest naturalnym i podstawowym składnikiem społeczeństwa i ma prawo do ochrony ze strony Państwa i społeczeństwa.

(2) Rodzina opiera się na dobrowolnym małżeństwie mężczyzny i kobiety cieszących się równymi prawami i posiadających rodzicielskie obowiązki by zapewnić swoim dzieciom wychowanie i wykształcenie.

(3) Prawnie ustanowi się warunki zawierania, zakończenia lub anulowania małżeństwa.

(4) Dzieci mają obowiązek opieki nad rodzicami i pomocy jeśli są w potrzebie.

Artykuł 49. Ochrona Rodziny i Sierot

(1) Poprzez działalność gospodarczą lub inną Państwo wspiera tworzenie i rozwój rodzin i wypełnianie ich obowiązków.

(2) Państwo chroni macierzyństwo, dzieci i młodzież i promuje rozwój instytucji koniecznych do realizacji tej ochrony.

(3) Wszystkie wysiłki skierowane na zapewnienie wychowania i wykształcenia sierot i dzieci pozbawionych opieki rodziców tworzą odpowiedzialność scedowaną na Państwo i społeczeństwo. Państwo promuje i wspiera działalność charytatywną na rzecz tych dzieci.

Artykuł 50. Ochrona Matek, Dzieci i Młodzieży

(1) Matki i dzieci mają prawo otrzymania specjalnej ochrony i opieki. Wszystkie dzieci, łącznie z dziećmi nieślubnymi, mają prawo korzystać z równej opieki socjalnej.

(2) Dzieci i młodzież korzystają ze specjalnej formy wsparcia w kwestii egzekwowania ich praw.

(3) Państwo gwarantuje wymagane kwoty dla dzieci i pomoc potrzebną na opiekę nad dziećmi chorymi lub niepełnosprawnymi. Prawo zapewni inne formy wsparcia socjalnego dla dzieci i młodzieży.

(4) Zarówno wyzyskiwanie nieletnich i zaniedbania w działaniach, które zagrażają ich zdrowiu, moralnemu postępowaniu, życiu i normalnemu rozwojowi, są zabronione.

(5) Obowiązkiem władz publicznych jest ustalenie warunków umożliwiających młodym ludziom do brania udziału w społecznym, gospodarczym, kulturalnym i sportowym życiu kraju.

Artykuł 51. Ochrona Osób Niepełnosprawnych

(1) Osoby niepełnosprawne cieszą się specjalną formą ochrony ze strony całego społeczeństwa. Państwo zapewni normalne warunki dla leczenia i rehabilitacji, edukacji, szkoleń i integracji osób niepełnosprawnych.

(2) Poza przypadkami zapisanymi prawnie, nikt nie może zostać poddany przymusowemu leczeniu.

Artykuł 52. Prawo Zgłaszania Petycji (Pozwów)

(1) Wszyscy obywatele mają prawo zwracać się do władz publicznych na drodze petycji sformułowanych w imieniu petentów.

(2) Organizacje założone zgodnie z prawem mogą stosować petycje wyłącznie w imieniu tych stowarzyszeń lub ciał, które reprezentują.

Artykuł 53. Prawa dla Osób Pokrzywdzonych Przez Władze Publiczne

(1) Każda osoba, której prawa zostały w jakikolwiek sposób naruszone przez władze publiczne poprzez administracyjne postanowienia lub brak odpowiedzi w kwestii prawnej w określonym terminie na wniosek, jest upoważniona do uzyskania wiedzy na temat tych praw, unieważnienia postanowienia i uzyskania odszkodowania.

(2) Państwo podlega dziedzicznej odpowiedzialności przewidzianej prawnie za każdą szkodę lub uszczerbek powstały w trakcie procesu sądowego poprzez błędy policji lub sądownictwa.

Artykuł 54. Ograniczenie Realizacji Konkretnych Praw lub Wolności

(1) Realizacja konkretnych praw lub wolności może podlegać ograniczeniom tylko zgodnie z prawem i wyłącznie niezbędne w takich przypadkach, jak: obrona bezpieczeństwa narodowego, porządku publicznego, zdrowia i obywateli, praw i wolności obywateli, prowadzenie śledztw w sprawach kryminalnych, zapobieganie skutkom katastrof naturalnych lub technologicznych.

(2) Wprowadzone ograniczenia muszą być proporcjonalne do sytuacji, która je spowodowała i nie mogą wpływać na istnienie tego prawa lub wolności.

ROZDZIAŁ III - FUNDAMENTALNE OBOWIĄZKI

Artykuł 55. Realizacja Praw i Wolności jako Część Zintegrowanego Systemu

(1) Każdy obywatel musi spełniać konkretne obowiązki względem Państwa i społeczeństwa, a te obowiązki pochodzą bezpośrednio z praw i wolności, które są jemu/jej zagwarantowane.

(2) Szacunek przysługuje wszelkim uzasadnionym prawom i interesom oraz godności obywateli.

Artykuł 56. Wierność względem Kraju

(1) Wierność i lojalność wobec kraju są święte.

(2) Obywatele, którym powierzono sprawowanie urzędu publicznego lub stanowiska w armii, podlegają obowiązkowi wiernego wypełniania swoich obowiązków względem państwa i w wybranych sytuacjach złożą przysięgę wymaganą prawem.

Artykuł 57. Obrona Ojczyzny

(1) Jest prawem i świętym obowiązkiem każdego obywatela by bronić swoją ojczyznę.

(2) Narodowe siły zbrojne tworzą ramy pełnienia służby wojskowej, dla obrony narodowej, ochrony granic i utrzymywanie porządku publicznego w imieniu prawa.

Artykuł 58. Zobowiązania Finansowe

(1) Wszyscy obywatele podlegają obowiązkowi zasilania w formie podatków i nakładów finansowych na wydatki publiczne.

(2) System podatkowy musi zapewnić dystrybucję obciążenia podatkowego na ludność.

(3) Podatki inne niż ustanowione prawnie są zabronione.

Artykuł 59. Ochrona Środowiska i Zabytków Publicznych

Jest obowiązkiem każdego obywatela chronić środowisko naturalne oraz zachować i chronić historyczne i kulturalne miejsca oraz zabytki w kraju.

DOKUMENT III – WŁADZE PUBLICZNE

ROZDZIAŁ IV – PARLAMENT

SEKCJA PIERWSZA- Struktura i Funkcjonowanie

Artykuł 60. Parlament jako Najwyższe Ciało Reprezentacyjne i Władza Ustawodawcze

(1) Parlament jest nadrzędnym organem reprezentującym lud i jedyną władzą ustawodawczą w Republice Mołdawii.

(2) Parlament składa się ze 101 członków.

Artykuł 61. Wybory Parlamentarne

(1) Członkowie parlamentu są wybierani w głosowaniu opartym na powszechnym, równym, bezpośrednim i wolnym prawie wyborczym.

(2) Prawo organiczne ustanowi sposób organizacji i przeprowadzania wyborów.

(3) Elekcja członków Parlamentu rozpocznie się nie później niż 3 miesiące od czasu upłynięcia poprzedniej kadencji lub rozwiązania poprzedniego Parlamentu.

Artykuł 62. Uprawnomocnienie Mandatów Członków

Na podstawie oświadczenia Centralnej Rady Wyborczej Sąd/Trybunał Konstytucyjny zadecyduje o ważności lub nieważności mandatu członka Parlamentu wtedy, gdy przekroczone zostało ustawodawstwo wyborcze.

Artykuł 63. Trwanie Mandatu

(1) Członkowie Parlamentu wybierani są na 4-letnią kadencję, która może zostać wydłużona przez prawo organiczne a także w czasie wojny lub katastrofy naturalnej.

(2) Posiedzenia Parlamentu będą zwoływane przez Prezydenta Republiki Mołdawii w ciągu najdalej 30 dni od daty wyboru.

(3) Kadencja bieżącego Parlamentu może zostać wydłużona do czasu skompletowania struktur nowego Parlamentu, który może się spotykać w pełnych sesjach. Podczas tego okresu, żadne poprawki nie mogą być wprowadzane do konstytucji ani żadne prawo organiczne nie może być, przyjęte, zmienione lub zniesione.

(4) Projekty i propozycje ustaw zawarte w planie działań poprzedniego Parlamentu będą wprowadzone do planu nowego Parlamentu.

Artykuł 64. Struktura Wewnętrzna

(1) Struktura, organizacja i funkcjonowanie Parlamentu są ustalone według wewnętrznych regulacji. Parlament zatwierdza budżet kraju oraz na jego podstawie, swoje własne środki finansowe.

(2) Przewodniczący Parlamentu jest wybierany w tajnym głosowaniu większością głosów oddanych przez członków, na kadencję równą kadencji Parlamentu. Parlament może odwołać Przewodniczącego w dowolnym czasie w tajnym głosowaniu większością dwóch trzecich głosów oddanych przez członków.

(3) Podczas konsultacji z frakcjami parlamentarnymi Przewodniczący Parlamentu zgłasza wybór Wiceprzewodniczącego Parlamentu.

Artykuł 65. Publiczność sesji

(1) Sesje Parlamentu są publiczne.

(2) Parlament może zdecydować o przeprowadzeniu wybranych sesji za drzwiami zamkniętymi.

Artykuł 66. Podstawowe Uprawnienia

Podstawowe uprawnienia Parlamentu:

- a) Uchwalanie ustaw, decyzji i wniosków.
- b) Ogłaszanie przeprowadzania referendum.
- c) Dostarczanie interpretacji ustawodawstwa zapewniające jednność legislacyjnej przepisów na terenie kraju.
- d) Zatwierdzanie głównych kierunków polityki wewnętrznej i zewnętrznej państwa.
- e) Zatwierdzanie doktryny wojskowej państwa.
- f) Sprawowanie kontroli parlamentarnej nad władzą wykonawczą w zakresie przepisów wyznaczonych przez Konstytucję.
- g) Ratyfikowanie, wypowiedanie i uchylanie realizacji traktatów międzynarodowych przyjętych przez Republikę Mołdawii.
- h) Zatwierdzanie i kontrola nad budżetem kraju.
- i) Nadzorowanie i kontrola rozdziału pożyczek państwowych, pomoc ekonomiczna i innej natury przyznawana innym krajom, zawierania umów dotyczących pożyczek i kredytów uzyskanych przez Państwo ze źródeł zagranicznych.
- j) Wybieranie i nominowanie urzędników państwowych zgodnie z przepisami prawa.
- k) Zatwierdzanie rozkazów, odznaczeń i nagród przyznawanych w Republice Mołdawii.
- l) Deklarowanie częściowej lub całkowitej mobilizacji sił zbrojnych.
- m) Ogłaszanie stanów nadzwyczajnych, stanu wojennego oraz wojny.
- n) Inicjowanie śledztw i przesłuchań dotyczących wszelkich kwestii naruszających interes społeczny.
- o) Podtrzymywanie aktywności lokalnych instytucji administracji publicznej zgodnie z prawem.
- q) Wykonywanie innych uprawnień zagwarantowanych Konstytucją i Prawem.

Artykuł 67. Sesje Parlamentu

(1) Parlament spotyka się podczas dwóch zwyczajnych sesji rocznie. Pierwsza sesja parlamentarna rozpoczyna się w lutym i nie może trwać dłużej niż do końca lipca. Druga sesja parlamentarna zaczyna się we wrześniu i nie może trwać dłużej niż do końca grudnia.

(2) Parlament może się również spotykać na nadzwyczajnych lub specjalnych sesjach na specjalne żądanie Prezydenta Republiki Mołdawii, Przewodniczącego Parlamentu lub trójki członków.

SEKCJA DRUGA – Status Członków Parlamentu

Artykuł 68. Mandat Reprezentatywny

(1) W realizacji uprawnień członkowie Parlamentu służą narodowi.

(2) Mandaty wykorzystywane do celów osobistych tracą moc prawną i są nieważne.

Artykuł 69. Mandat Członków Parlamentu

(1) Członkowie Parlamentu przyjmują wykonywanie obowiązków wynikających z mandatu pod warunkiem wcześniejszego uprawomocnienia.

(2) Uprawnienia przypisane każdemu członkowi Parlamentu ustają z prawomocnym zgromadzeniem nowo wybranego Parlamentu, przy rezygnacji członka, podczas zawieszenia mandatu, a także w przypadku sprzeczności funkcji lub śmierci.

Artykuł 70. Sprzeczności i Immunitety

(1) Własności i prawa przypisane członkom Parlamentu są sprzeczne z posiadaniem innego płatnego stanowiska.

(2) Inne możliwe sprzeczności zostaną ustalone w prawie organicznym.

(3) Poza przypadkami rażącego naruszenia prawa członkowie Parlamentu nie mogą być zatrzymani na przesłuchanie, umieszczenie w areszcie, przeszukiwani lub postawieni w stan oskarżenia bez zgody Parlamentu, po wcześniejszym przesłuchaniu członka.

Artykuł 71. Niezależność Opinii

Członkowie Parlamentu nie mogą być oskarżeni ani postawieni przed sądem za swoje głosy lub opinie wyrażane podczas sprawowania mandatu.

SEKCJA TRZECIA – Legislacja i Akty Parlamentarne

Artykuł 72. Klasyfikacja Aktów

(1) Parlament posiada prawo do uchwalania ustaw konstytucyjnych, organicznych i zwyczajnych.

(2) Ustawy konstytucyjne mają na celu rewizję Konstytucji.

(3) Celem ustaw organicznych jest kierowanie i kontrola:

- a) działania systemu wyborczego;
- b) organizacji i przeprowadzania referendum;
- c) organizacji i funkcjonowania Parlamentu;
- d) organizacji i funkcjonowania Rządu;
- e) organizacji i funkcjonowaniem Trybunału Konstytucyjnego, Wyższej Rady Sędziowskiej, wymiaru sprawiedliwości i sądów jurysdykcji administracyjnej;
- f) organizacji administracji lokalnej, terytorium kraju i ogólnego funkcjonowania autonomii lokalnej;
- g) organizacji i funkcjonowania partii politycznych;
- h) sposobem wybierania wyłączonych sfer ekonomicznych;
- i) statusu prawnego własności prywatnej i odziedziczonej;
- j) ogólnego wprowadzenia zasad pracy i ochrony społecznej oraz funkcjonowania związków zawodowych;
- k) ogólnej organizacji systemu edukacyjnego;
- l) ogólnego statusu związków wyznaniowych;
- m) stanów nadzwyczajnych, stanu wojennego i wojny;

n) przestępstw kryminalnych, zasądzonych kar i sposobów ich wymierzania;

o) przyznawania amnestii i ułaskawienia;

p) inne dziedziny, w których Konstytucja przewiduje konieczność przyjęcia ustaw organicznych;

q) inne dziedziny, w których parlament zaleca przyjęcie ustaw organicznych;

(4) Generalnie, relacje społeczne są dziedziną prawa zwyczajowego, poza tymi, którym przyznano regulacje według aktów organicznych i konstytucyjnych.

Artykuł 73. Inicjatywa Legislacyjna

Prawo Inicjatywy legislacyjnej przysługuje członkom Parlamentu, Prezydentowi Republiki Mołdawii oraz Rządowi.

Artykuł 74. Uchwalanie Ustaw i Rezolucji

(1) Ustawy prawa organicznego będą przyjmowane większością głosów opartą o co najmniej dwa głosowania.

(2) Ustawy i uchwały prawa organicznego będą uchwalane większością głosów oddanych przez członków podczas sesji.

(3) Uchwalone ustawy powinny być przedstawione Prezydentowi Republiki Mołdawii w celu promulgacji.

Artykuł 75. Referendum

(1) Problemy o istotnym ciężarze lub pilne konfrontujące społeczeństwo Mołdawii z Państwem będą rozwiązane w formie referendum.

(2) Decyzje przyjęte w konsekwencji wyników republikańskiego referendum mają nadrzędną władzę prawną.

Artykuł 76. Wejście Ustaw w Życie

Ustawy będą publikowane w "Monitorul Oficial" Republiki Mołdawii i wejdą w życie z dniem publikacji lub z datą oznaczoną w tekście pierwotnym. Dopóki niepublikowane, prawo nie funkcjonuje.

ROZDZIAŁ V – PREZYDENT REPUBLIKI MOŁDAWII

Artykuł 77. Prezydent Republiki Mołdawii – Głowa Państwa

(1) Prezydent Republiki Mołdawii jest głową Państwa.

(2) Prezydent Republiki Mołdawii reprezentuje Państwo i jest gwarantem niezależności państwowej, niepodległości, jedności i integralności terytorialnej narodu.

Artykuł 78. Wybory Prezydenckie

(1) Prezydent Republiki Mołdawii jest wybierany w wolnych wyborach poprzez powszechne, równe bezpośrednie i tajne prawo wyborcze.

(2) Każdy obywatel Republiki Mołdawii, który ukończył 35 rok życia i mieszka w kraju od co najmniej 10 lat oraz mówi językiem obowiązującym

w kraju, może sprawować urząd Prezydenta Republiki Mołdawii. Odpowiednie prawo organiczne określi sposób wyboru kandydatów ubiegających się o urząd.

(3) Kandydat, który uzyskał co najmniej połowę głosów oddanych w wyborach prezydenckich zostanie ogłoszony nowym Prezydentem.

(4) Jeśli po pierwszej turze żaden z kandydatów nie uzyska wyżej wspomnianej większości głosów, przeprowadzona zostanie druga tura, w której wybór zostanie dokonany między dwoma kandydatami, w kolejności według liczby uzyskanych głosów w pierwszej turze głosów. Pod warunkiem, że liczba głosów oddana na niego jest większa od liczby głosów oddanych przeciwko niemu, kandydat, który uzyskał większość głosów oddanych w drugiej turze zostanie wybrany nowym Prezydentem.

(5) Urząd Prezydenta Republiki Mołdawii może być sprawowany przez tę samą osobę nie dłużej niż przez dwie następujące po sobie kadencje.

Artykuł 79. Uprawnomocnienie Mandatu i Składanie Przysięgi.

(1) Trybunał (Sąd) Konstytucyjny zatwierdza wyniki wyborów prezydenckich.

(2) W ciągu 45 dni od zakończenia wyborów kandydat, który odniósł zwycięstwo złoży poniższą przysięgę przed Parlamentem i Trybunałem Konstytucyjnym:

„Uroczyscie przysięgam poświęcić wszystkie osobiste siły i umiejętności dla rozwoju i dobrobytu Republiki Mołdawii, zawsze przestrzegać Konstytucji i prawa kraju, bronić demokracji, fundamentalnych praw i wolności w Republice Mołdawii a także niezależności, niepodległości, jedności i integralności terytorialnej Mołdawii”.

Artykuł 80. Kadencja

(1) Prezydent Republiki Mołdawii przyjmuje urząd w dniu złożenia przysięgi na 4-letnią kadencję.

(2) Prezydent Republiki Mołdawii sprawuje swój mandat do czasu zaprzysiężenia nowego Prezydenta.

(3) Poprzez prawo organiczne mandat Prezydenta Republiki Mołdawii może zostać przedłużony na czas wojny lub katastrofy.

Artykuł 81. Sprzeczości i Immunitety

(1) Urząd Prezydenta Republiki Mołdawii stoi w sprzeczości z pełnieniem innej funkcji, z którą przysługuje wynagrodzenie.

(2) Prezydentowi Republiki Mołdawii przysługuje immunitet od powództwa cywilnego za osobiste opinie wyrażone w trakcie sprawowania mandatu.

(3) W oparciu o co najmniej dwie trzecie głosów oddanych przez swoich członków, Parlament może zadecydować o oskarżeniu Prezydenta Republiki Mołdawii jeśli ten popełni przestępstwo. W takim przypadku Najwyższy Trybunał Sprawiedliwości (Sąd Najwyższy), jest uprawniony by zgodnie z pra-

wem wnieść sprawę do sądu a Prezydent zostanie usunięty z urzędu w dniu, w którym wyrok skazujący go zostanie uznany za ostateczny.

Artykuł 82. Nominacja Rządu

(1) Po konsultacji z większością parlamentarną, Prezydent Republiki Mołdawii, desygnuje kandydata na urząd Premiera i wykorzysta przyznane mu przez Parlament votum zaufania do nominowania Rządu.

(2) W przypadku przetasowań lub wakatów w gabinecie, Prezydent może, na podstawie propozycji przedstawionych mu przez Premiera, odwołać i ponownie nominować konkretnych członków Rządu.

Artykuł 83. Uczestniczenie w Spotkaniach Rządu. Konsultacje z Rządem

(1) Prezydent Republiki Mołdawii może brać udział w spotkaniach Rządu, którym będzie przewodniczył.

(2) Prezydent Republiki Mołdawii może konsultować się z Rządem w sprawach doniosłej wagi i nagłych.

Artykuł 84. Zapytania

(1) Prezydent Republiki Mołdawii może brać udział w debatach i posiedzeniach Parlamentu.

(2) Prezydent Republiki Mołdawii będzie konsultował z Parlamentem kwestie interesów państwowych.

Artykuł 85. Rozwiązanie Parlamentu

(1) W przypadkach, w których niemożliwe jest utworzenie rządu lub z powodu zaistniałej sytuacji, w której przyjęcie nowego ustawodawstwa spowodowało pat na dłużej niż na 3 kolejne miesiące, Prezydent Republiki Mołdawii, po konsultacji z grupami parlamentarnymi, może rozwiązać Parlament.

(2) Jeśli w ciągu 45 dni od pierwszej prezydenckiej prośby o votum zaufania dla tworzenia nowego rządu druga taka prośba została również odrzucona przez Parlament, Prezydent może rozwiązać Parlament.

(3) Parlament może zostać rozwiązany tylko raz w roku.

(4) Parlament nie może zostać rozwiązany zarówno podczas ostatnich 6 miesięcy sprawowania urzędu przez Prezydenta jak i podczas stanu zagrożenia, stanu wojennego lub wojny.

Artykuł 86. Uprawnienia dotyczące Polityki Zagranicznej

(1) Prezydent Republiki Mołdawii jest upoważniony do rozpoczynania oficjalnych dyskusji, brania udziału w negocjacjach, do zawierania w imieniu Republiki Mołdawii traktatów międzynarodowych i przedstawiania tych traktatów Parlamentowi do ratyfikacji.

(2) Na specjalne propozycje przedłożone mu przez Parlament, Prezydent Republiki Mołdawii może akredytować lub odwołać przedstawicieli dyplomatycznych Republiki Mołdawii, oraz zatwierdzić ustanowienie, odwołanie oraz przyznawanie stanowisk w misjach dyplomatycznych za granicą.

(3) Prezydent Republiki Mołdawii otrzymuje listy akredytujące lub odwołujące zagranicznych dyplomatycznych wysłanników do Mołdawii.

Artykuł 87. Uprawnienia dotyczące Obrony Narodowej

(1) Prezydent Republiki Mołdawii jest Dowódcą Naczelnym sił zbrojnych.

(2) Po uprzednim zatwierdzeniu przez Parlament, Prezydent Republiki Mołdawii może ogłosić częściową lub powszechną mobilizację sił zbrojnych.

(3) W czasie zbrojnej agresji wymierzonej przeciwko państwu, Prezydent Republiki Mołdawii podejmuje działania niezbędne do odepchnięcia agresji i ogłoszenia stanu wojny, a także bez opóźnienia informuje Parlament o sytuacji. Jeśli Parlament nie obraduje, Prezydent jest uprawniony do zwołania Parlamentu w ciągu 24 godzin od czasu wybuchu agresji.

(4) W celu zapewnienia bezpieczeństwa narodowego i porządku publicznego Prezydent Republiki Mołdawii może, w zgodzie z literą prawa, podjąć inne działania.

Artykuł 88. Inne Uprawnienia

Prezydent Republiki Mołdawii jest uprawniony do:

- a) przyznawania odznaczeń i tytułów honorowych;
- b) przyznawania nadrzędnych stopni wojskowych, które są uwzględnione w prawie;
- c) poszukiwania rozwiązań problemów dotyczących praw obywatelskich w Republice Mołdawii i przyznawania azylu politycznego;
- d) mianowanie urzędników publicznych w majestacie prawa;
- e) przyznawanie jednostkowego ułaskawienia lub amnestii;
- f) proszenia obywateli Republiki Mołdawii o wyrażanie swojej woli w formie referendum w kwestiach interesu narodowego;
- h) przyznawania wyższych stopni urzędnikom zajmującym stanowiska w Sądach Rozjemczych i Sądach Cywilnych i innych cywilnych urzędników;
- i) wstrzymania tych Aktów Rządowych, które działają przeciwko istniejącym normom prawnym do czasu ostatecznych decyzji przyjętych przez Trybunał Konstytucyjny;
- j) realizuje inne uprawnienia przewidziane prawem.

Artykuł 89. Zawieszenie Urzędu

(1) W przypadku, w którym prezydent Republiki Mołdawii popełni ciężkie przestępstwo naruszające konstytucyjne ustalenia, może on być zawieszony w sprawowaniu urzędu, przez Parlament jeśli dwie trzecie członków odda swój głos popierając zawieszenie.

(2) Wniosek o zawieszenie urzędu może być zainicjowany przez co najmniej jedną trzecią członków i musi być przedstawiony do wiedzy prezydenta bez opóźnienia. Prezydent może złożyć wyjaśnienia dotyczące działań, za które został poddany krytyce parlamentu.

(3) Jeśli wniosek o zawieszenie sprawowania urzędu zostanie zatwierdzony, w przeciągu 30 dni zostanie przeprowadzone referendum narodowe na temat usunięcia Prezydenta z urzędu.

Artykuł 90. Wakat na Urzędzie

(1) Urząd Prezydenta Republiki Mołdawii może pozostać nieobsadzony jako konsekwencja wygaśnięcia mandatu prezydenckiego lub rezygnacji z urzędu, usunięcia z urzędu, całkowitej niezdolności do sprawowania obowiązków lub w przypadku śmierci.

(2) Wniosek o usunięcie Prezydenta Republiki Mołdawii z urzędu zostanie przedstawiony w Parlamencie, który podejmie decyzję w sprawie tego wniosku.

(3) W ciągu 3 miesięcy od daty ogłoszenia urzędu prezydenckiego za wolny, wybory na nowego Prezydenta zostaną przeprowadzone zgodnie z prawem.

Artykuł 91. Urząd Tymczasowy

Gdy urząd Prezydenta Republiki Mołdawii staje się wolny lub Prezydent został zawieszony w sprawowaniu urzędu, lub znajduje się w stanie tymczasowej niezdolności do sprawowania swoich obowiązków, odpowiedzialność za urząd przechodzi tymczasowo kolejno na Przewodniczącego Parlamentu lub Premiera.

Artykuł 92. Odpowiedzialność Tymczasowego Prezydenta

Jeśli osoba sprawująca tymczasowo urząd Prezydenta Republiki Mołdawii popełni przestępstwo naruszające przepisy konstytucyjne stosuje się przepisy artykułu 89, paragraf (1) oraz artykułu 91.

Artykuł 93. Ogłoszenie Ustaw

(1) Prezydent Republiki Mołdawii ogłasza ustawy.

(2) Prezydent Republiki Mołdawii ma prawo, gdy sprzeciwia się przedstawionej ustawie, do przedłożenia jej w ciągu dwóch tygodni Parlamentowi do powtórnego rozpatrzenia. Jeśli Parlament stoi za wcześniej przyjętymi decyzjami, Prezydent musi uchwalić ustawę.

Artykuł 94. Akty Prezydenckie

(1) Wykonując swoje uprawnienia, Prezydent Republiki Mołdawii wydaje dekry, których realizacja jest obowiązkowa na terenie całego kraju. Dekry te będą opublikowane w „Monitorul Oficial” Republiki Mołdawii. („Monitor Urzędowy”).

(2) Dekry wydane przez Prezydenta, które dotyczą przepisów artykułu 86 paragrafu (2) i artykułu 87 paragrafu (2), (3) i (4) wymagają kontrasygnaty Premiera.

Artykuł 95. Budżet Instytucji Prezydenckich. Kompensacja i Inne Prawa

(1) Budżet instytucji prezydenckich będzie przedstawiony Parlamentowi do zatwierdzenia i włączony do Budżetu.

(2) Prawo określi poziom kompensacji i innych praw, które przysługują Prezydentowi.

ROZDZIAŁ VI – RZĄD

Artykuł 96. Rola Rządu

(1) Rolą Rządu jest prowadzenie polityki krajowej i zagranicznej Państwa i ogólna kontrola pracy administracji publicznej.

(2) Specjalny program działań zatwierdzony przez Rząd ustali wytyczne, według których rząd będzie wykorzystywał swoje uprawnienia.

Artykuł 97. Struktura Rządu

Rząd składa się z premiera, pierwszego wicepremiera, wicepremierów, ministrów i innych ministrów i innych członków, co określa prawo organiczne.

Artykuł 98. Inwestytura (Mianowanie)

(1) Prezydent Republiki Mołdawii desygnuje kandydata na urząd Premiera.

(2) W ciągu 15 dni od jego desygnacji, kandydat na urząd Premiera przejście procedurę votum zaufania od Parlamentu dotyczącą programu jego pracy i całkowitej listy członków Rządu.

(3) Parlament będzie obradował w połączonych sesjach nad programem i listą członków Rządu i przyzna Rządowi votum zaufania oparte na większości głosów.

(4) Rząd może wykonywać swoje uprawnienia od dnia, w którym jego członkowie złożą przysięgę przed Prezydentem Republiki Mołdawii.

Artykuł 99. Sprzeczności

(1) Urząd członka rządu stoi w sprzeczności ze sprawowaniem innej odpłatnej posady.

(2) Inne sprzeczności zostaną określone prawem organicznym.

Artykuł 100. Wygaśnięcie Członkostwa w Rządzie

Urząd członka Rządu kończy się w przypadku rezygnacji, usunięcia z urzędu, niezdolności do jego sprawowania lub śmierci.

Artykuł 101. Premier

(1) Premier kieruje Rządem i koordynuje działalność jego członków i przestrzeganie przyznanych im uprawnień. Informuje Prezydenta Republiki Mołdawii o sprawach szczególnej wagi.

(2) Gdy tylko Premier znajdzie się w sytuacji opisanej w artykule 100 lub niemożliwe będzie wywiązanie się z obowiązków, Prezydent Republiki Mołdawii desygnuje innego członka Rządu jako tymczasowego Premiera do wypełniania obowiązków poprzednika do sformowania nowego Rządu. Jeśli Premier będzie kontynuował swoją działalność w strukturach Rządu w okresie przejściowym, wtedy tymczasowy charakter jego niezdolności do wypełniania obowiązków wygaśnie.

(3) Rezygnacja ze strony Premiera powoduje rezygnację całego Rządu.

Artykuł 102. Akty Rządowe

(1) Rząd wydaje decyzje i rozporządzenia, które publikowane są w "Monitorul Oficial" Republiki Mołdawii.

(2) Decyzje i rozporządzenia są wydawane na drodze nadania ważności zgodnie z prawem i podpisane przez Premiera.

(3) Zgodnie z przepisami prawa konkretne rozporządzenia mogą być kontrasygnowane przez ministrów ponoszących odpowiedzialność za wprowadzenie ich w życie.

Artykuł 103. Wygaśnięcie Mandatu

(1) Rząd jest uprawniony do wykonywania swojego mandatu do daty oficjalnie ustalonej dla przeprowadzenia wyborów parlamentarnych.

(2) W przypadkach, gdy Parlament przyjął wotum nieufności wobec bieżącego Rządu lub Premier został usunięty z urzędu, lub jak przedstawiono w paragrafie (1) powyżej, Rząd będzie kontrolował wyłącznie administrację publiczną do czasu zaprzysiężenia nowego Rządu.

ROZDZIAŁ VII – WZAJEMNE POWIĄZANIE PARLAMENTU I RZĄDU

Artykuł 104. Sprawozdania do Parlamentu

(1) Rząd jest odpowiedzialny przed Parlamentem, jego komitetami i indywidualnymi członkami za dostarczenie im informacji i dokumentów, które mogą być wymagane.

(2) Dostęp członków Rządu do posiedzeń Parlamentu jest zapewniony, a ich obecność może być konieczna jeśli to konieczne.

Artykuł 105. Pytania i Interpelacje

(1) Zarówno Rząd jako całość jak i każdy z jego członków osobno są zobligowani do odpowiedzi na pytania i interpelacje przedłożone im przez członków Parlamentu.

(2) Parlament może przedstawić wniosek uzasadniający swoją pozycję vis-à-vis kwestii, które powodowały interpelację.

Artykuł 106. Wniosek o Wotum Nieufności

(1) Jeśli jest zainicjowane przez co najmniej jedną czwartą członków obecnych na posiedzeniu i w oparciu o większość ich głosów, parlament może przedstawić wniosek o wotum nieufności dla Rządu.

(2) Inicjatywa przedstawienia wniosku o wotum nieufności dla Rządu będzie przeanalizowana w ciągu 3 dni od daty przedstawienia jej Parlamentowi.

ROZDZIAŁ VIII – ADMINISTRACJA PUBLICZNA

Artykuł 107. Specjalistyczna Centralna Administracja Publiczna

(1) Ministerstwa tworzą wyspecjalizowane agencje państwowe. Zgodnie z prawem wprowadzają one w życie politykę Rządu, jego decyzje i rozporządzenia, sprawują kontrolę nad zasięgiem kompetencji i są odpowiedzialne za swoje działania.

(2) W celu zarządzania, koordynowania i kontrolowania gospodarki narodowej oraz innych obszarów poza bezpośrednimi obowiązkami ministerstw, inne władze administracyjne mogą zostać ustanowione zgodnie z prawem.

Artykuł 108. Siły Zbrojne

(1) Siły Zbrojne są podporządkowane wyłącznie woli narodu a ich zadaniem jest strzec niezależności, niepodległości, jedności i integralności terytorialnej kraju a także demokracji konstytucyjnej.

(2) Struktura systemu obrony narodowej będzie określona prawem organicznym.

Artykuł 109. Podstawowe Zasady Lokalnej Administracji Publicznej

(1) Administracja publiczna wyrażona w jednostkach administracyjnych/terytorialnych jest oparta na zasadach autonomii lokalnej, decentralizacji służb publicznych, elekcyjności władz lokalnej administracji publicznej i konsultacjach z ogółem obywateli na temat lokalnych problemów istotnej wagi.

(2) Koncepcja autonomii zawiera zarówno organizację i funkcjonowanie lokalnej administracji publicznej, oraz zarządzanie społecznością reprezentowaną przez tą administrację.

(3) Wprowadzenie zasad opisanych powyżej nie może być umniejszać unitarnemu charakterowi państwa.

Artykuł 110. Organizacja Administracyjna/Terytorialna

Z administracyjnego punktu widzenia terytorium Republiki Mołdawii jest podzielone na regiony, miasta i wsie. Wybrane miasta mogą zgodnie z prawem zostać ogłoszone jako samorząd miejski.

Artykuł 111. Specjalny Status Autonomiczny

(1) Tereny na lewym brzegu rzeki Dniestr, oraz inne wybrane tereny na południu Republiki Mołdawii, mogą otrzymać specjalne formy autonomii zgodnie ze specjalnymi przepisami statutowymi prawa organicznego.

(2) Ustawy organiczne ustanawiające specjalny statut dla obszarów ustanowionych w paragrafie (1) powyżej mogą zostać poprawione jeśli trzy piąte członków Parlamentu poprze takie poprawki.

Artykuł 112. Władze Wsi i Miast

(1) Na poziomie miast i wsi władze administracji publicznej, poprzez które egzekwowana jest autonomia lokalna, są reprezentowane przez wybrane lokalne rady i burmistrzów.

(2) Lokalne Rady i burmistrzowie działają w zgodzie z prawem jako autonomiczne władze administracyjne i przypisane jest im zadanie rozwiązywania spraw publicznych we wsiach i w miastach.

(3) Sposoby wyboru lokalnych rad i burmistrzów a także ich uprawnienia i kompetencje będą ustalone prawem.

Artykuł 113. Rada Okręgowa (Regionalna)

(1) Rada Regionalna koordynuje działalność rad wsi i miast do osiągnięcia urzędu publicznego na poziomie regionu.

(2) Rada Regionalna będzie wybrana i będzie pracowała zgodnie z prawem.

(3) Zależność między władzami publicznymi jest oparta na zasadach autonomii, legalności i współpracy w rozwiązywaniu wspólnych/powszechnych problemów.

ROZDZIAŁ IX – WŁADZA SĄDOWNICZA

SEKCJA PIERWSZA – Sądy

Artykuł 114. Administracja Sądownicza

Wymiar sprawiedliwości będzie administrowany w imieniu prawa wyłącznie przez sądy.

Artykuł 115. Sądy

(1) Wymiar sprawiedliwości będzie administrowany przez Najwyższy Trybunał Sprawiedliwości, Sąd Apelacyjny, trybunały i sądy.

(2) By prowadzić sprawy w konkretnych kategoriach specjalne sądy mogą zostać powołane w imieniu prawa.

(3) Zabronione jest powoływanie sądów wyjątkowych.

(4) Struktura sądów, zakres ich kompetencji i odpowiednie procedury sądowe będą ustanowione prawem organicznym.

Artykuł 116. Status Sędziów

(1) Sędziowie zasiadający w sądach są niezależni, bezstronni i nieusuwalni zgodnie z prawem.

(2) Sędziowie zasiadający w sądach są mianowani przez Prezydenta Republiki Mołdawii po zapoznaniu z kandydatami przedstawionymi mu przez Wyższą Radę Sędziowską. Ci sędziowie, którzy zdali test z zakresu sądownictwa są mianowani na swoje stanowiska na początku na 5-letnią kadencję a następnie na 10-letnią kadencję. Po 15 latach sędziowie zostaną mianowani na dożywotnie kadencje.

(3) Zarówno Prezes i członkowie Najwyższego Trybunału Sprawiedliwości będą mianowani przez Parlament po zapoznaniu się z propozycjami Wyższej Rady Sędziowskiej. Muszą udowodnić, że ich doświadczenie zawodowe w sądach nie jest krótsze niż 15 lat.

(4) Sędziowie mogą być awansowani lub przenoszeni tylko za osobistą zgodą.

(5) Sędziowie mogą zostać ukarani zgodnie z przepisami prawa.

(6) Urząd sędziowski stoi w sprzeczności ze sprawowaniem innego publicznego lub prywatnego stanowiska, za które przysługuje wynagrodzenie, poza obszarami nauczania i badań naukowych.

Artykuł 117. Publiczny Charakter Procedur Prawnych

Procedury Prawne we wszystkich sądach są publiczne. Sprawy, które mogą toczyć się za drzwiami zamkniętymi, są określone prawem stosownie do wszystkich ustanowionych procedur prawnych.

Artykuł 118. Język używany w Przesłuchaniach i Prawo do Skorzystania z Tłumacza

(1) Sprawy sądowe będą odbywały się w języku mołdawskim.

(2) Osoby, które nie znają lub nie umieją mówić po mołdawsku mają prawo do zapoznania się z wszelkimi dokumentami na piśmie i do kontaktu z sądem poprzez tłumacza.

(3) Zgodnie z prawem procedury prawne mogą również być prowadzone w języku zaakceptowanym przez większość osób biorących udział w procedurze.

Artykuł 119. Apelacje

Strony w sprawie i władze państwowe mogą składać apelacje do wyroków ogłoszonych w sądach zgodnie z literą prawa.

Artykuł 120. Obowiązkowy Charakter Wyroków i inne Ostateczne Orzeczenia Prawne

Konieczne jest stosowanie się do wyroku i innych ostatecznych orzeczeń ogłoszonych w sądach i współpracowanie z nimi na ich specjalną prośbę podczas procesów, wykonywania wyroku i innych ostatecznych orzeczeń wymiaru sprawiedliwości.

Artykuł 121. Budżet Sądów, Kompensacja i Inne Prawa

(1) Budżet sądów jest zatwierdzany przez Parlament i stanowi część narodowego budżetu.

(2) Kompensacja i inne prawa przysługujące sędziom są ustanowione prawem.

(3) Sądy sprawują kontrolę nad siłami policyjnymi wyznaczonymi do ich dyspozycji.

SEKCJA DRUGA – Wyższa Rada Sędziowska

Artykuł 122. Skład

(1) Wyższa rada Sędziowska składa się z 11 sędziów, których mandat jest ważny przez 5 lat.

(2) Według prawa do Wyższej Rady Sędziowskiej należą: Minister Sprawiedliwości, Prezes Najwyższego Trybunału Sprawiedliwości, Prezes Sądu Apelacyjnego, Prezes Sądu Kontroli Przedsiębiorczości (NIK), Prokurator Generalny.

(3) Dodatkowo połączone kolegia Najwyższego Trybunału Sprawiedliwości wybierają w tajnym głosowaniu trzech sędziów, a kolejnych trzech jest wybieranych przez Parlament spośród akredytowanych profesorów uniwersyteckich.

Artykuł 123. Uprawnienia

Wyższa Rada Sędziowska zgodnie z przepisami ustanowionymi dla organizacji wymiaru sprawiedliwości zajmuje się mianowaniem, transferem i promowaniem (awansowaniem) sędziów oraz wymierzaniem w nich działań dyscyplinarnych.

SEKCJA TRZECIA – Urząd Oskarżyciela Publicznego

Artykuł 124. Uprawnienia i Struktura

(1) Prokurator Generalny i podlegający mu oskarżyciele publiczni sprawują kontrolę nad właściwym i jednolitym wykonywaniem przepisów przez władze administracji publicznej, przez podmioty prawne i fizyczne oraz ich stowarzyszenia, broniąc porządku prawnego, praw i wolności obywateli i wspierając wprowadzanie zasad wymiaru sprawiedliwości zgodnie z prawem.

(2) System oskarżeń publicznych składa się z Urzędu Prokuratury Generalnej, terytorialnych oddziałów prokuratury i specjalistycznych oddziałów prokuratury.

(3) Struktura, uprawnienia i działania biur prokuratury są ustanowione prawnie.

Artykuł 125. Mandat Oskarżyciela Publicznego (Prokuratora Generalnego)

(1) Prokurator Generalny jest mianowany przez Parlament na podstawie propozycji złożonej mu przez Prezydenta.

(2) Inni oskarżyciele publiczni podlegają Prokuratorowi Generalnemu i są przez niego mianowani.

(3) Oskarżyciel publiczny otrzymuje swój mandat na okres 5 lat.

(4) Urzędu oskarżyciela publicznego nie można łączyć z żadnym innym stanowiskiem, za którego sprawowanie przysługuje zapłata, poza nauczaniem i badaniami naukowymi.

(5) W wykonywaniu swoich zadań oskarżyciele publiczni są odpowiedzialni wyłącznie względem prawa.

DOKUMENT IV – GOSPODARKA NARODOWA I FINANSE PUBLICZNE

Artykuł 126. Gospodarka

(1) Gospodarka Republiki Mołdawii jest społecznie zorientowaną gospodarką rynkową opartą na współistnieniu swobodnie konkurujących własności prywatnych i publicznych.

(2) Państwo musi zapewnić:

a) przepisy dotyczące działalności gospodarczej i administrację własności publicznej należącej do Państwa w zgodzie z prawem;

b) wolność handlu i działalności przedsiębiorczej, ochrona uczciwej konkurencji, ustalanie odpowiednich ram dla rozwoju wszystkich czynników umożliwiających stymulowanie produkcji;

- c) ochronę interesów narodowych stanowiących element działalności gospodarczej, finansowej i dotyczącej wymiany walut;
- d) promocję krajowych badań naukowych;
- e) narodowe wykorzystanie ziemi i innych złóż naturalnych, w harmonii z interesami narodowymi;
- f) odnowę i ochronę środowiska i utrzymanie równowagi ekologicznej;
- g) wzrost ilości osób zatrudnionych, ustanowienie warunków koniecznych dla podniesienia jakości życia;
- h) nienaruszalność inwestycji dokonanych przez jednostki fizyczne i prawne, łącznie z tymi zagranicznymi.

Artykuł 127. Własność

- (1) Państwo chroni własność.
- (2) Państwo gwarantuje każdemu prawo do posiadania własności w dowolnej formie wyrażonej przez właściciela, tak długo jak ta forma własności nie stoi w konflikcie z interesami społeczeństwa.
- (3) Własność publiczna należy do Państwa lub do jednostek administracyjnych/terytorialnych.
- (4) Wszelkie złoża podziemne, przestrzeń powietrzna, wody i lasy używane dla korzyści publicznych na dużą skalę, złoża naturalne wybranych regionów gospodarczych i szelfu kontynentalnego, sposoby komunikacji oraz inne zasoby oznaczone prawem, stanowią wyjątkową dziedzinę własności prywatnej.

Artykuł 128. Własność Obcokrajowców i Bezpaństwowców

- (1) W Republice Mołdawii własność innych krajów, organizacji międzynarodowych, obcokrajowców lub bezpaństwowców jest chroniona prawnie.
- (2) Prawo określa sposób i warunki, według których prawo do własności należy do osób prawnych i fizycznych pochodzenia zagranicznego i bezpaństwowców na terytorium Republiki Mołdawii.

Artykuł 129. Zewnętrzna Działalność Gospodarcza

- (1) Parlament zatwierdza główne kierunki zewnętrznej działalności gospodarczej, zasady wykorzystywania zagranicznych pożyczek i kredytów.
- (2) Rząd zapewnia ochronę interesów narodowych w zewnętrznej działalności gospodarczej i w zależności od potrzeb interesu narodowego zapewnia zarówno politykę wolnego handlu oraz politykę protekcyjną.

Artykuł 130. System Finansowy i Kredytowanie

- (1) Prawo określa tworzenie, administrowanie, wykorzystanie i kontrolę nad zasobami finansowymi Państwa, jednostek administracyjnych/terytorialnych i instytucji publicznych.
- (2) Walutą narodową Republiki Mołdawii jest lej (l. mng. leje).
- (3) Narodowy Bank Republiki Mołdawii ma wyłączne prawo do emisji waluty. Bicie monet może odbyć się wyłącznie poprzez akt Parlamentu.

Artykuł 131. Narodowy Budżet Publiczny

(1) Narodowy budżet publiczny składa się z budżetu narodowego, narodowego budżetu ochrony (opieki) społecznej (bezpieczeństwa społecznego) i lokalnych budżetów regionów, miast i wsi.

(2) Rząd ustala roczny projekt budżetu narodowego i narodowego budżetu ochrony społecznej, które oddzielnie dostarcza do zatwierdzenia przez Parlament.

(3) Jeśli budżet narodowy i narodowy budżet ochrony społecznej nie zostaną uchwalone wcześniej niż na co najmniej 3 dni przed wygaśnięciem wcześniej obowiązującego budżetu, zarówno budżet narodowy jak i narodowy budżet ochrony społecznej nadal obowiązują do czasu zatwierdzenia nowego budżetu.

(4) Budżet regionów, miast i wsi będzie tworzony, zatwierdzany i wykonywany zgodnie z prawem.

(5) Żadne wydatki budżetowe nie mogą być uchwalone bez wcześniejszego ustalenia źródła, z którego będą pochodzić.

Artykuł 132. System Podatkowy

(1) Wpływy z podatku i inne dochody zasilające budżet oraz narodowy budżet ochrony społecznej, a także budżety regionów, miast i wsi będą ustanowione zgodnie z prawem przez odpowiednie agencje.

(2) Inne rodzaje opodatkowania są zabronione.

Artykuł 133. Izba Kontroli

(1) Izba Kontroli kontroluje sposób tworzenia, administrowania i wykorzystania publicznych źródeł finansowych.

(2) Izba Kontroli składa się z 7 członków.

(3) Prezes Izby Kontroli jest mianowany na 5-letnią kadencję przez Parlament po zaproponowaniu go przez Prezydenta.

(4) Izba Kontroli corocznie dostarcza do Parlamentu raport o administrowaniu i wykorzystaniu publicznych źródeł finansowych.

(5) Inne uprawnienia Izby Kontroli oraz jej struktura i funkcjonowanie, będą ustalone w prawie organicznym.

DOKUMENT V – SĄD/TRYBUNAŁ KONSTYTUCYJNY

Artykuł 134. Statut

(1) Sąd/trybunał Konstytucyjny jest jedyną władzą sądownictwa konstytucyjnego w Republice Mołdawii.

(2) Sąd/Trybunał Konstytucyjny jest niezależny od każdej innej władzy publicznej i przestrzega wyłącznie Konstytucji.

(3) Sąd/Trybunał Konstytucyjny gwarantuje nadrzędność Konstytucji, wspiera praktyczne wprowadzanie zasad dotyczących rozdziału władz w państwie na ustawodawczą, wykonawczą i sądowniczą i gwarantuje odpowiedzialność Państwa względem obywateli oraz obywateli względem państwa.

Artykuł 135. Uprawnienia

(1) Sąd/Trybunał Konstytucyjny:

a) prowadzi kontrolę ustaw, przepisów i zarządzeń Parlamentu, dekretów prezydenckich, decyzji i rozporządzeń Rządu oraz traktatów międzynarodowych podpisanych przez Republikę Mołdawii;

b) tłumaczy i wyjaśnia Konstytucję;

c) określa swoją pozycję w działaniach mających na celu rewizję Konstytucji;

d) potwierdza rezultaty referendum;

e) potwierdza rezultaty wyborów parlamentarnych i prezydenckich w Republice Mołdawii;

f) ustala okoliczności uzasadniające rozwiązanie Parlamentu, zawieszenie urzędu Prezydenta Republiki Mołdawii oraz sprawowanie tymczasowego urzędu Prezydenta Republiki Mołdawii.

g) rozwiązuje wyjątkowe sprawy akrów prawnych, które są niekonstytucyjne ze wskazania Najwyższego Trybunału Sprawiedliwości.

h) decyduje w sprawach dotyczących działalności partyjnej w zgodzie z konstytucją.

(2) Sąd/Trybunał Konstytucyjny prowadzi działania dotyczące inicjatyw zapoczątkowanych przez podmioty prawne wymienione w ustawie dotyczącej Sadu/Trybunału Konstytucyjnego.

Artykuł 136. Struktura

(1) Sąd/Trybunał Konstytucyjny składa się z 6 sędziów, którzy są wybierani na 6-letnią kadencję.

(2) Parlament, Prezydent Republiki Mołdawii i Wyższa Rada Sędziowska mianują każdy po 2 członków.

(3) Sędziowie Sadu/Trybunału Konstytucyjnego wybierają swojego przewodniczącego w tajnym głosowaniu.

Artykuł 137. Niezależność

Na czas trwania mandatu sędziowie Sadu/Trybunału Konstytucyjnego są nieusuwalni, niezależni i przestrzegają wyłącznie konstytucji.

Artykuł 138. Kwalifikacje do Mianowania

Sędziowie Sadu/Trybunału Konstytucyjnego muszą odznaczać się wybitną wiedzą z zakresu sadownictwa, wysokimi kompetencjami zawodowymi i długim (co najmniej 15 lat) doświadczeniem na stanowiskach sadowniczych, w edukacji prawniczej lub badaniach naukowych.

Artykuł 139. Sprzecznosci

Urząd sędziego Sadu/Trybunału Konstytucyjnego nie może być połączony z innym stanowiskiem publicznym lub prywatnym, za sprawowanie którego przysługuje zapłata, poza dziedzinami edukacji i badań.

Artykuł 140. Decyzje Sądu Konstytucyjnego

(1) Ustawy i inne przepisy lub ich części tracą moc prawną od momentu, w którym Sąd/Trybunał Konstytucyjny uchwali decyzje właściwe dla tego skutku.

(2) Decyzje Sądu/Trybunału Konstytucyjnego są ostateczne i nie przysługują od nich odwołanie.

DOKUMENT VI – REWIZJA KONSTYTUCJI

Artykuł 141. Inicjatywa Rewizji Konstytucji

(1) Inicjatywa rewizji Konstytucji przysługuje:

a) liczbie co najmniej 200 000 obywateli Republiki Mołdawii, którym przysługuje czynne prawo wyborcze. Liczba obywateli inicjujących rewizję Konstytucji musi odpowiadać liczbie mieszkańców zameldowanych w co najmniej połowie regionów i miast w kraju, zaś każdy region i miasto musi być reprezentowane przez co najmniej 5000 osób - sygnatariuszy inicjatywy;

b) nie mniej niż jedna trzecia członków Parlamentu;

c) Prezydent Republiki Mołdawii;

d) Rząd.

(2) Projekty ustaw konstytucyjnych powinny być przedstawione Parlamentowi pod warunkiem, że Sąd/Trybunał Konstytucyjny wystawi odpowiednią rekomendację popartą przez co najmniej 4 sędziów.

Artykuł 142. Ograniczenia Rewizji

(1) Przepisy dotyczące niezależności, niepodległości i jedności kraju oraz te dotyczące stałej neutralności państwa mogą podlegać rewizji tylko w wyniku referendum, opartego o większość głosów obywateli posiadających czynne prawo wyborcze.

(2) Nie można przeprowadzić rewizji jeśli wynika z ograniczenia fundamentalnych praw i wolności obywateli lub gwarancji tych praw i wolności.

(3) Konstytucja nie może podlegać rewizji w trakcie stanu zagrożenia kraju, stanu wojennego lub wojny.

Artykuł 143. Ustawa dotycząca Rewizji Konstytucji

(1) Parlament ma prawo uchwalić ustawę rewizyjną do Konstytucji nie wcześniej niż po 6 miesiącach od czasu przedłożenia inicjatywy rewizyjnej.(projektu poprawek). Ustawa ta musi zostać przyjęta większością dwóch trzecich głosów.

(2) Jeśli w ciągu roku od daty złożenia projektu rewizji Parlament nie uchwalił odpowiedniej ustawy konstytucyjnej, projekt nie uzyskuje mocy prawnej.

DOKUMENT VII – PRZEPISY KOŃCOWE I PRZEJŚCIOWE

Artykuł I.

(1) Poniższa Konstytucja zostanie przyjęta przez Parlament a Prezydent Republiki Mołdawii wprowadzi ją w ciągu trzech dni od jej uchwalenia.

(2) Konstytucja Republiki Mołdawii wchodzi w życie 27 sierpnia 1994 roku. Tego samego dnia Konstytucja Republiki Mołdawii z 15 kwietnia 1978 roku, oraz wszystkie następujące po niej rewizje i poprawki, tracą moc prawną.

Artykuł II.

(1) Ustawy i inne przepisy zachowują swoją moc tylko w zakresie, w którym nie naruszają konstytucji.

(2) W ciągu roku od wejścia w życie obowiązującej Konstytucji stałe komitety parlamentarne oraz Rząd sprawdzą zgodność ustawodawstwa z Konstytucją i przedstawią odpowiednie propozycje w tej kwestii Parlamentowi.

Artykuł III.

(1) Wszystkie instytucje państwowe działające w czasie wejścia tej Konstytucji w życie zachowują swoją działalność do czasu powołania nowych instytucji.

(2) Parlament składa się ze 104 członków wybieranych w wolnych wyborach zgodnie z powszechnym, równym, bezpośrednim i tajnym prawem wyborczym w ramach politycznego i partyjnego pluralizmu zgodnie z ustawą przyjętą 14 października 1993 roku. Parlament w tym kształcie działa do wygaśnięcia mandatu poza przypadkami, o których mowa w konstytucji.

(3) Prezydent Republiki Mołdawii jest wybierany w wolnych wyborach zgodnie z powszechnym, równym, bezpośrednim i tajnym prawem wyborczym w ramach politycznego i partyjnego pluralizmu na 5-letnią kadencję zgodnie z ustawą przyjętą 18 września 1991 roku dotyczącą wyborów prezydenckich w Republice Mołdawii. Prezydent pozostaje na urzędzie do czasu wygaśnięcia mandatu poza przypadkami, o których mowa w Konstytucji.

(4) Rząd jest zatwierdzany przez Parlament i pozostaje u władzy do czasu wygaśnięcia mandatu, poza przypadkami, o których mowa w Konstytucji.

(5) Lokalne struktury władzy państwowej i administracji terytorialnej działają do czasu wygaśnięcia ich mandatu, poza przypadkami, o których mowa w Konstytucji.

(6) Sędziowie, którzy podczas wejścia w życie tej Konstytucji byli zatrudnieni w sądach nie krócej niż 15 lat znajdują się pod ochroną zasady nieusuwalności zgodnie z artykułem 116 paragraf (1) z nadania prezydenckiego dekretu, w odpowiedzi na propozycję przedstawioną Ministrowi Sprawiedliwości i Prezesowi Najwyższego Trybunału Sprawiedliwości.

(7) W ciągu 2 lat od wejścia w życie tej Konstytucji system sądów orzekających zostanie zreorganizowany zgodnie z prawem w nawiązaniu do artykułu 115.

Artykuł IV.

Przepisy artykułu 25 paragraf (4) dotyczące okresu zatrzymania w areszcie, nie będą miały zastosowania do 1 stycznia dla osób, które popełniły poważne przestępstwa wymienione w artykule 7 paragraf (1) Kodeksu Karnego.

Artykuł V.

(1) W ciągu 6 miesięcy od wejścia w życie tej Konstytucji Sąd/Trybunał Konstytucyjny i Izba Kontroli zostaną powołane do życia.

(2) Podczas pierwszego powołania Sadu/Trybunału Konstytucyjnego sędziowie reprezentujący Wyższą Izbę Sędziowską są mianowani przez zgromadzenie ogólne sędziów i członków Najwyższego Trybunału Sprawiedliwości.

Artykuł VI.

Do czasu powołania Trybunału Konstytucyjnego wszystkie sprawy wymienione w artykule 135 tej Konstytucji mogą być rozwiązane na podstawie inicjatywy Parlamentu przez Najwyższy Trybunał Sprawiedliwości.

Artykuł VII.

(1) Ustawa z 1 września 1989 roku traktująca o językach używanych na terytorium Republiki Mołdawii jest przestrzegana do momentu, w którym nie narusza tej Konstytucji.

(2) Wyżej wspomniana ustawa może podlegać poprawkom przez 7 lat następujących od daty wejścia w życie tej Konstytucji, jeśli została przyjęta większością dwóch trzecich głosów.

Artykuł VIII.

(1) Dokument VII, Przepisy Końcowe i Przejściowe, uznaje się za integralną część tej Konstytucji i ma na celu rozwiązywanie problemów związanych z jej wejściem w życie.